

2^{dik} Negyed.

Aprilisz, Májusz, Júniusz.

1825.

J E L E N T É S.

Podmaniczky baró Podmaniczky Lajos
azazdi könyvtárral 1889

A 'Folyó-írás' ezen II-ik Negyedjével béfejezzük ezen Fésztendőt. Re-
szünknek méltóztatni azon TT. Előfizető Urak, kik csak az első fél esztendő-
re praenumeráltak, a' másodikra is terjedő előfizetésük által minket kegyesen elősegi-
teni. Azon kedvezés és bátorító ítéletek, mellyekkel ezen hónap-írás, annak, ki-
vált most eleintén még több rendbéli fogyatkozásai mellett is, a' tisztelt Közönség
kegyesen fogadta, valamint hazánk' tiszteletben tartott több Literátorai hozzánk bekül-
dött számos' b dolgozásai, újabb készsége serkentettek, 's okozták, hogy ezen II-ik
Negyedet mind árkusai' számára, mind tartalmára nézve az elsőnél testesebb állapot-
ban nyújthattuk Olvasóinknak. Ezen törekedésünk is szolgáljon bizonyossággal a' nem-
zeti művelődés' minden barátja előtt, mint nem kíván a' Magyar tüznek minden Jó-
hoz, Hasznoshoz, és Széphez természeti szítása, egyebet, egy kevés ébresztésnél,
élesztésnél és táplálatlánál.

A' Negyedeknek jövődöbéli szaporább elterjeszthetése végett a' két Hazában,
úgy intéztük-el a' dolgot, az itteni Cs. Kir. Fő Posta-hivatal' segédelmével, hogy
ezután minden Posta-hivataloknál a' két Hazában lebeszen előfizetni. Magok a' Posta-
hivatalok fogják ide a' TT. Előfizetők' neveit, valamint az egész vagy fél esztendei
előfizetés' árát is 3 vagy 6 Conv. Rftokban megküldeni, 's így a' Titt. előfizetők' Posta-
pénz fizetés nélkül fogják példányait, címjek alatt, borítékban, lakhelyeiken ve-
hetni.

Azon távolabb eső előfizetést beszélő Urak, kik az előfizetők' neveit, 's részint
az előfizetésből bégyült summákat is eddig elé nem méltóztattak beküldeni, ezeknek
hova hamarabb törtéendő átküldésére ezennel alázasosan kérettetnek; csak így fog le-
betni az ez idei IV-ik Negyed' végével, a' TT. Előfizetők' neveit és címjeiket, tel-
lyesen és minden híjánosság nélkül kinyomtatattani.

Nagy-velin papirosra nyomtatott példányok is kaphatók, 10 — 10 Conv. Rftjával
esztendőnként.

Kassán, Július 1-sőjén 1825.

A' Kiadó és a' Redakció.

SÁNDOR LEOPOLD JÓZSEF
AUSZTRIÁNAK CSÁSZÁRI FŐ-MAGYAR ÉS CSEH ORSZÁGOKNAK
ÖRÖKÖS KIRÁLYI HERCEGE.
MAGYAR ORSZÁGI NÁDOR-ISPÁN.
SZÜL. MDCCCLXXI. AP. 6. 14th MEGHALT MDCCXCV. JÚN. 22^d.

Kéz. metsz. Trettenschy Bécsben.

Felső Magyar Országai

MINERVA.

FOLYÓ-ÍRÁS.

1825.

Opto tibi vestem multa et proclara minantia.

Horatius.

2da Negyed.

APRILISZ, MÁJUSZ, JÚNIUSZ.

A Felsőes Kir. Magyar Helytartó Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ ÉS ÁRÓS^{ok} BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

62220

Él Magyar, dll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

1322-1918/19

SÁNDOR LEOPOLD JÓSEF,

Ausztria' Császári, Fő — Magyar és Cseh-országok' örökös Királyi
Herczege, 's Magyar-országi Nádor-Ispány.

Ortondent nobis hanc tantum foto.
Virg.

Mindenütt és minden időben találkoznak ugyan a' kormány mellett nagy emberek, kik tudták azoknak, kiket igazgattak, sziveiket megnyerni, és kiknek vesztők köz-csapásnak tartaték; de mindég és mindenhol ritka volt és lesz is azon mértéke az igaz fájdalomnak, melly Sándor Leopold Nádorunk' halálakor a' Magyar nemzet' minden rendeit leverte; olly igen tudja t. i. vissza szeretni ez az érzékeny nemzet azokat, kik minden tetteik által értik iránta érzett szeretetöket változhatatlanul bebizonyítani.

Második Leopold Császár' és Királynak, még Toskánai Nagy-herczeg léttében Alojzia Spanyol Királyi-herczegnétől, termékeny házassága' 27-ik esztendejében egy fíjat adott az Isten, ki tiz fíjai közül negyedik vala, és Kis-asszony hava' 14-ikén 1772-ikben Florenziában szerencsésen születvén, Sándor Leopold Jó'sef nevet nyert a' kereszttségben.

Meg sem álmodta akkor valaki, hogy ez a' Florenziában a' világra jött gyermek, valaha a' Magyarok' gyönyörűsége lészen; úgy hinti-el kényyre az ég malasztainak magvait, 's ott zsongészleti, virágoztatja és gyümölcsözletti azokat, a' hol néki tetszik és a' hol legtöbb szükség van rájuk. —

Szép is, eleven is volt a' csecsemős Herczeg, és az szerint, a' mint teste, lelke és szíve kifejtődött, mind jobban jobban nyújtogató maga felől a' nagy reményeket. Nagy elméje és elevensége mellett szelid és szorgalmatos, oly könnyen, 's egyszer'smind tartósan szívta-be magába a' szükséges, hasznos és szép ösméreteket, hogy csupán serény előmeneteléből vevék észre mesterei, hogy ötlet tanítóllák.

Ki nem kerülheté II-ik Jó'sef' éles látását fiatal öcsének elevensége. Látogatóban lévén Florenziában bátyjánál, megtetszett néki a' virgoncz Herczeg, és haladék nélkül egy Magyar huszár R-gementtel megajándékozta.

Kedvet talált a' szép ifijónál a' takarosán pompás öltözet, kevélykedék huszárjaiban; észre vette azonnal hűség-el 's tüzzel vegyített nemesen komoly büszkeségüket, lóra vágyott, és valamint Homérosznál a' Leventa a' vashoz szít, úgy a' fiatal Herczeg csak kardot, csak fegyvert szomjúhozott. De lélek is lévén benne, nem csak vér; küzelebről kívánt megösmérkedni vitéz huszárjai' nemzetével, forgatta hát történet-iroinkat; megkezdé tanulni nyelvünket, és látta: hogy egy ollyan nemzet, melly több mint hét száz esztendő's irott törvényekkel és szabadsággal bír, és mellynek honni nyelve olly hathatós, országát pedig minden természeti javakkal az Isten annyira megáldotta, nem lehet lelketlen, és hogy azt az azzal bánni tudók a' kifejlés' igen magos pólczára vihetik. Így szerettemeg még jobban nemzetünket a' nagyra termett ifjú, 's rá szánta magát nekünk élni.

Második József Császár halála után, a Fejedelmi-herczegnek, a Magyarok barátjának atya II-ik Leopold vévé által a kormány gyepfőjét. Már akkor Sándor Leopold deli sugár ifjú volt, és 18-ik esztendejét meghaladta. Látván a bölcs Leopold, mint szereti fija a Magyar nemzetet, és mint szeretetik nemzetüktől, Nádornak ajálotta, és nem tehetett ennél kedvesebb ajállást a Magyaroknak. — Az 1790-iki Ország-gyűlésen, Szent András hava 20-ik napján tehát Sándor fija köz megegyezéssel és buzgósággal Nádorunkká választatott. Oly szíves örömmel fogadta a Magyar nemzet, mintha köztte született 's mindég köztte neveltetett volna; a miért is a nagy bölcsességű szíves Fejedelem, ezen örök emlékeztető szavakkal, mellyek az akkori Törvény-könyvünkbe is bé vannak iktatva, szóllította-meg mindenek hallására nagy reménységű fiját: „én, hűségedet irántam, kedves gyermekem, Nádori hivatalod bételjesítésétől fogom mérni.“ —

Csak azt foglalta magában e megszóllítás, a mit mind az atyai, mind a fiúi szív, oly igazán és oly szívesen érzett. Nem volt ettől a szempillantattól fogva hűvebb közbenjárója, szorgalmasabb munkása és igazságosabb bírása nemzetüinknek. Nagyok, kicsinyek, hatalmasok, szegények, mind egyenlően érzették, mind a társasági mind a társalkodási élet minden ágazataiban és viszonzataiban a nagy-lelkű Nádor paizsa oltalmát. Minden Magyar szívből egyforma szeretetet, egyforma tiszteletet gerjesztett. Egész élete hazánk 's a munkásságnak vala szánva. Oly változhatatlan renddel serénykedett, nagy, fontos és sokféle tárgyú hivatala bétöltésében, hogy azt semmiféle mulatság soha féibe nem szakaszthatá, sőt gyakran nem is követte. Hányzór vagy vadászni menni, vagy kilovagolni akarván, már a kengyelbe hágoitt lábát húzta vissza, és újra sietett dolgozó szobájába, író-asztalához, az éppen érkezett új csomó akták és irományok felbontása és megvizsgálása végett. Nap-költtével kezdé a munkát, 's délutáni két óráig szokja vala folytatni. A takarékos ebéd után, a Budai vár hegy-oldalában, kertje hűs árnyékaiban keresett mulatságot, estve felé pedig ismét munkához fogott, vagy matematikai mesterségekkel gyönyörködte magát. —

Különös gondot fordított a mezei szorgalomra, 's a mesterségek és kézi-művek, a mennyire Tőle függött virágoztatására a hazában. Az okos, tudós és szorgalmatos emberek nagy pártfogót leltek benne, a léhas és viz-eszűek legkissebb támaszt sem; — kivált pedig igazságos és nagy ítéletű bíró vala, 's nagyon értett a legszövevényesebb perbeli esetek kigombolygatásához. Gyakran bámulák egy még oly fiatal Herczegben e ritka tulajdonságot, legéltesebb, legtanultabb, leggyakorlottabb törvény-tudóink és bíráink. — Midőn mostani kegyelmes Fejedelmünk a maga hadi seregei megsemmisítése végett a Német Alföldre (Niederland) utazván, ő Herczegségét Leopold Nádorunkat Bécsben maga helyébe, Felsőleges személyét viselni rendelte volna, a hasonló testvér mindenek bámulltára osztogatá mély belátású meghatározásait, és megemlékeztéven hogy csak Képviselő, még megtagadásait is bizonyos bájoló kegyességgel tudta vegyíteni.

Ezen kegyesség ki vala nyomva ábrázatja minden vonásaiban, és teste minden mozdulataiban; a mellett, oly deli és karsú szép ifjú volt Sándor Leopold, hogy még a Herczegek között is kitündökle. Eleven nézése és járása senkit sem hagyhatott hűdegen — kivált mikor lovagolt, valóságos Magyar-hóst mutata, és lehetetlen vala meg nem állani, Ol nem bámulni, és nem nézni utánna, mikor már meghaladta a vele szembe-jövőt. Még most is látom sebes vágatva, és mindenkor eszembe juttatja Sz. Imrét Sz. István fiját.

Annyi tulajdonságokat, annyi bajokat csupán csak mutatni méltóztattak nekünk az egék. Ostentend nobis hunc tantum fata.

Mert midőn közel Bécshez a' Lakszenburgi Császári kastélyban, Herczegné testvérjének ünnepére tűzi-játékot készít, 's rakattákát töltöget, véletlenül tüzet ejt-el a' puska-porba, melly felgyulladván, szörnyű lángok és ropogások köz't, mintha a' legveszélyesebb ütközetben forgana, a' századokat érdemlő Hercz eget egyik komornyékjával és lokájával együtt, a' testvéri szeretet' foglalatosságai közepette felveti, össze zúzza, és csak amazoknak elébbi halálok után, nagy és tartósb' kinok 's fájdalmak között az egész Felső Cs. Kir. Ház', a' Monarchia', a' Magyar nemzet' legmélyebb és legérettebb szomorúságára, a' szerencsétlen Királyút, Nádori hivatolának 5-ik esztendőjében, még nem egészen 23-ik esztendő's korában, 1795-ben Sz. Jakab' hava' 12-ik napján Nap-költével, az érdem' és dicsőség' múltó pályájáról az örökké tartó Valóság' fogyhatatlan jutalmaiba és boldogságaiba által szállította.

Sz. Lászlónk' kimultta olta mélyebb gyász nem borította-el hazánkat. Holt teste felbontatván, bébalzsamoztatott, 's Lakszenburgból Bécsbe által hozódott az udvari kápolnába, itt regementjének Generális uniformisában, világlo gyertyákkal és bús katonákkal környúl véttetett menyezet alatt a' parádé ágyra kiterítettett, két oldalról fekete bársony párnákra valának téve a' Királyi-fejedelmi korona, a' Fő-hercegi süveg, az arany gyapjas és Sz. István vitézi rendek' arany-lánczai, Magyar kalpagjával, kardjával, pálczájával és kesztyűjével egyetemben. A' parádé ágy mellett két felől mezitelen fegyverrel strázsák állottak a' Császári Királyi test-őrző nemes seregekből. Iszonyú volt a' tolokodás elholt tetemei körül, kiki, kivált a' Bécsben lévő, vagy kedvéért felmenő Magyarok között, még utólszor akarta látni elhunrt kegyességét, mert közönségesen szeretettetett a' Monarchiában, csak-hogy hazánkban, hol jobban ismerték, a' legnagyobb mértékben. Nem látott a' mélyen bús Magyar mást, mint könnybe lábbadott szemeket; nem hallott egyebet a' sok hangok' szomorú kongásánál, mintha egész Bécs felett setét fátyol lenne elterítve, 's a' fátyol alatt merő köny cseppek és jajok zokognának.

Szive a' Sz. Ágoston Szerzetes papjainak — belső részei pedig a' Sz. István' templomába vitettek, és a' Fő-hercegi kriptába tétettek-le. Estve felé szürkületkor mikor maga már a' Nap' alkonyolása mindeneket gyász színbe borit, kezdődött a' temetés. Az udvari kápolnából az udvari halottas-szekeren, a' Jó'sef és Ispotály' piacczain keresztül a' Kapuczinusok' templomába vitetett. Gróf Szapáry János, az elhunrtak Udvari-mestere, holtá után is kísérte kegyes Urát egész a' kriptáig; előtte mentenek a' Császári Királyi liberális csodédek, mellette pedig égő szövétnékekkel a' test-őrzők és a' nemes udvari gerköczék. A' Királyi Testörző nemes Magyar sereg löháton, és egy gyalog Csapat zárták-bé a' bús kíséretet. Mindenhol, a' merre a' holt test elvitetett, katonaság állott két sorban; az úgy nevezett új-piaczon, a' Kapuczinusok' temploma előtt, gyászos parádében, egy gyalog batalion és egy lovas csoport tábori siket muzs kát zengedetett. Jó'sef Fő-herceg a' megboldogultnak kedves testvé' őcsce, minden udvari tisztekkel mely gyászban ültözve várták a' halottat. A' Bécsi tituláris Püspök vitte végben a' halotti utolsó tiszteletet, mellynek végződése után a' Császári kriptába vitetvén a' holt test, őcsinek és rokonainak hideg tetemei mellé eltakarítottat. *)

*) Lásd az 1793-ik esztendőbeli Bécsi Magyar Kurir' 11-ik félsztendoi 5-ik számát.

Érdemlette ő mind ezen tiszteleteket, de ezek minden hozzá hasonló rangúnak jutnak. A Magyarok' sziveik rá nézve azt óhajtották, hogy a' Magya. Fő-pap, vagy valamely Püspök tegye-meg az utolsó halotti-szolgálatot körülötte, és csontjait hazánk' földjében nyugodjanak.

Eltűnt örökré szemünk előli a' deli test, de felmaradt a' nagy bú, a' nagy fájdalom és a' nagy virtusok' és vesztés' emlékezete, és ámbátor soha sem fog ez elveszni a' Magyarok' szivében, még is enyhülni kezdett, de csak akkor, mikor az elhóltak testvér öcsöse Jóssef, még abban az esztendőben Magyar-országban Nádori-helytartóvá kinevezteték. Ilyen reményt nyújtó balszamra vala szüksége a' fátom által oly mélyen megsebesített hazának. Jóvá tette é a' fátom csapását, a' jövő kor fogja elbeszélni, mert az élők beszédje az élökről mindég gyanús. —

Hogy pedig nem hízkeledés, nem csapodárság gyászolta és siratta az I. boldogúlt Sándor Leopoldot, bizonyítják ama több rendbéli talán nem egészen feledékenységet érdemlő darabok, melyek halála után a' vesztéből vett köz fájdalmat és bút a' jövődövel, nyomtatásban közzölték, **) mert valamint csupán a' valódi érzemény teremt jobb dolgozásokat, úgy csak ez hevíti-fel a' jobb költők' szivét, és nyitja-meg énekes ajkait. Akármint iparkodják alant csúsz mindenkor a' hízkeledés, és nem tud alacsonyágából felfelé emelkedni, elaltathatja a' vizenyösségre teremtett béka' kuruttyolással a' lomhát, de szárnyatlan lévén, nem repülhet, bár mennyit szökdécseljen. A' legjelesebb darab az, mellyben Bürkenstok Tanácsos sir-írási formában Latán nyelven Leopold Sándor' életét, mintegy köre véste, és mind a' Herczeg' dicsőségét, mind a' maga ügyességét marandóvá tevő. Így írta-le ő már az előtt II-ik Fridrik' életét, és mind a' két munka annál

**) Darvas Ferencz, p. o. akkori Helytartói-tanácsos, ki Sándor Leopoldot közelebbről ösmérhette, több nem szerencsétlen versek közüül ezeket is írta Ő Fő-herczegségére:

Mihogy a' könnyhullás a' léleknek vére,
Látni volt, hogy a' jó a' felkelés ére.

azután így kiált-fel az egekhez:

Istenem hasárat hogy megastorostad
— — — — —
Mint vált napkeletünk ily hamar estece?!
— — — — —
Egy némely azon édes-füldet is átkosta,
Melly azon só' szemét e' világra hosta.
Melly nem várt halála' módját enklölte,
'S azt, kiből anyai élt, kegyetlen megölte.

Egy más valamivel könnyebb dongájd poéta cikcszeredése közt mintegy kétségben esett, haragudván a' fátomra, egygyűjtésében így szóllal-fel:

A' fátom, ha vesztésnél a' kiből minden jószág
Mogvott, még is ily száryeny közt, a' többi már bulondság.

Poócs András pedig még akkor is, midőn az új Helytartónak övendező verseket írt, el nem felejtette Sándor Leopoldot, 's így végi:

Egy híved, ki szeméi Sándoréét kiserita,
Örül néked és ezt örömben írta.

inkább, mind Fridrik mind Sándor Leopold érdemei' valódi tanúbizonysága, mivel Bükkenstok mind a' kettőt nem Berlinben, nem Budán, hanem Bécsben dolgozta. *)

Légyen szabad az alkalommal nékem is egy Diák alagyámat a' feledékenység' markából kiragadnom, melyet az I. b. Sándor Leopold' emlékeztelére 1795. Pesten irtam ugyan, de a' mellyet a' világnak bár milyen szegletébe múlatnék is, Magyar létemre, költőstém volna; érzem legalább a' mit kishajtoztam, és így nem verseim, hanem az egész Magyar nemzettel közös érzeményem, 's az Ember', a' kit sirattam, dicsőséges emlékezete tesz ki ezen bűt mi csakély versezetet érdemessé arra, hogy a' most élő és akár személyesen Sándor Leopoldot ismérő, akár az olta született és ezután születendő Magyarok' kedvéért, el ne veszzen.

MANIBUS LEOPOLDI PALATINI 1795.

Hungare! si quando, nunc atras indus vestes,
Nec siccis lacrymas, ore madente tuas.
Ecce Ladislaus redierant funera; sensit
Ut plancius totam persenset Hungariam.
Namque ut adhuc viridem, campi spoliator, aristas,
Nonnunquam obtusis falcis secare solet,
Sic juvenis Princeps longo dignissimus arvo,
Vexato aetatis flore recente cadit.
Dira Leopoldo postquam parceret fata!
Sed non; crudelis illis recidit annus.
Et quanta ex istis pendebat gloria filii!
Implicata his fuerat prospecta Patriae.
Nescio quis *ΣΥΜΠΛΩΤ* sobis male nomen amicum,
Invidit lactos aboque dolore dicit.
Et quia non poterat Franciscus Regina tenente,
Aut vi nobis, aut forte nocere dedit.

Jam primam diadē postquam: quem Natio tota,
Quem Rex, quem merito frater amatus, amat.
Dixerat: et postquam vitiorum frastra venenis,
Aggreditur Juvenis Principis interitum.
Quae ex chariti ledens crepitacula forte parabat,
Insensaque implebat pulvere quae pyrio.
Ut scintilla furas Satanas illalibit atrox
Vim, vulnus, lethum — pulvis ab igne rapit.
Disiit accensus *ΣΥΜΠΛΩΤ*, praecipua feagore
Intonat, et quae obstat corpora quassa ferit.
Obutabat Princeps venerandus! corpore, et ore,
Infelix haecul videretur mille modis.
Et miser in progreio per terram sanguine stratus.
Implorat miseram prok: periturus opem.
Accersit gemebunda cohors Fratesque Sororque,
Rex, Regina suo pallida juncta choro.

*) Bükkenstok munkájának ez a' czfjme:

„Aeternae memoriae ALEXANDRI LEOPOLDI Archid. Austr. Hung. Palatini arduis nati, solertis, strenui, Caesaris, Augustae, e regia stirpe fratribus, sororibus, firmante in dubiis consilio, suavitate sodalitati, generosa ladole, pectore fraterno gratissimi, de Republica assiduis ad incrementa studii ultra amplissimum expectationem promeriti, cari absque gentis discrimine omnibus, maxime Pannonum ordinibus, summis imis. *Talem Themis optima, talem Religio, talem regno Bellona petebat. Sant. —* Viennae Austriae. Typis Thad. Schmidbaueri 1795.

Egy más Poëta: ezen név alatt: Poëta Hungarus Arcas. J. C. H. alkalmasint Magyar Sarbieviuszunk H a n u l i k. Bükkenstoknak az egész nemzet' nevében köszönte-meg publico gentis suae nomine a' halhatatlanról készített halhatatlan élet-írást; a' többek között ezekről teszi ötlet bizonyossá:

Sed Te laudito conspicuum libro,
Qui nationis delictum heres
Oliviani demis, ore
Patria non humili loquatur.
Quin flore nexum jam capiti tuo
Donat coronam, voceque resonosa
Eis, terque precuro recessa
Sarcia vovet popularis ardor.

Audire plausu a populo datus!
Non parva merces vox illi publica
Possit videri pro labore.
Ad populi, Proceramque Totum
Scripsisse, victus, fumaque maxima est.
Laudē hac modestam sume superbiam
Victurus aeternis diebus
Unda licet tumulo stiletis. —

Singulusque inter tollunt miserabile corpus,
Imponunt molli membraque fractis thoro.
Palpitat caelo Palatini in pectore sanguis,
Corpore non sensus profusus omnis abit,
Sed quidquid sperat, patet alio praeda dolosi,
Et nec jam medicus, nec medicina juvat,
Ejulat infelix Princeps, lethumque rogabat,
Sed lento passu mors dolorosa subit,
Gracientesque piâ sedum vult fates dolores
Carpere, non raro saeva ferotque sauit.
Frustra tamen gemunt perituros torva furasae,
Major tormentis nam moriturus erat.
Tum quoque dum luctantem animum prope mittit ad anras,
Non potuit gentis, non membrae suae.
Hanc commoedabat tremula jam voce, favori
Fratri FRANCIAE Caesaris, atque Patriae.
Siquis Palatini postremum munera functus
Flandis crudeli morte peremptus obiit!
Et morientem haec vos poteratis cernere Divi?
Frustra ergo est oculum fertile prodigia?!
Dum quoror, et similes de laeto pectore, lugens
Elicuit nobis ira, doloque sonos.
Feram animam vidi fulgenti in nube volentem,
Dixi en: ad aetherae jam redit illa domos.
Quam merita es coelum! aut nos quid peccavimus? et cur
Tam subito nates deseris ecce tuos?
Illa nihil, — atque sed caelorum astra petebat,
Dum sit non ornitis conspicienda meta.
Intemeratam nunc Emerici amplectitur umbram
Oh genere, et irisi sorte pares animae!
Appledas Juveni Regina Marcia Nepoti,
Haeredem se animum praestitit iste tui.
Sed non sunt miseris solamen gaudia Coeli,
Dum rident Superi, haec solent homines!
Quamprimum lethi fatalis rumor, in alio
Nimbiferi Caesari, *) contigit Hungarum;
Luctus Carpaticis a Saxis, arva perempta,
Usque latrum media ter resonabat aquae.
Cumque Savo Dravus plenas effuderat undas:
Morescebat, ubi sicca remansit hauris.

Quercus protrulit ferales silva expressos,
Et dirae lucis ingensuis aves.
Ad Budam longam, qua ferus volvitur Ister,
Flucibus in mediis lassula parva jaect.
Elizabeth olim celebris Regina tenebat,
Nunc Leopoldus pro praediolo oblituit.
Arthurus, pectore, et subaratis fertilibus agris,
Muleribat Dominum lacte, pyrisque saum.
Collis tibi aprivo vilosus gramine campo,
Floribus ornatus, coepit cinctus erat.
Adstabat viridis fagus, quae texerat umbris.
Quas praeceps rapidae volverat imber aquas.
In medio Pyramis Tatenui ex marmore structa,
Cuspide de caelo colle, missata polo.
Hac se stipabant Hunni jam sede radente,
Hic cinis augustus saepe libit lacrymas!
Inde a Samouli, circumato et litore Dravi,
Huc vidi Jovener, huc properare senes,
Testibus calathis gestantes aeta poellae,
Matres pendentes ubricibus pueros,
Jamque rigant illae lacrymis, jam floribus ornant,
Hae tamulum pueris supponere suis;
Unaque de reliquis sic natum astita: pudore,
Qui jacet hic, fuerat non tibi dissimilis.
Quo tibi charè puer jam nunc est vita? videlicet
Hec sonquam Patriae aetla beata Tusae!
Nostra scias, his cum marcescent oculibus, ossa,
Sper tua in hoc cineres, spes mea lapsa cadit **)
Flevere: aut reliquae lanlarant pectora palens
Ex omni luctus parte sonabat — Ehen!!!
Larga alimenta dabant gemitos, placentisque dolori,
Ne videat: colat pallida Luna caput.
Advolat undas obor viridit consistere busto,
Et moerens querulos edit ab ore sonos.
Concordat lacrymosa cubora, carmenque sermoad,
Surgit per moestas febilis hynne modos.
Ultima verba haec sunt: cur nobis ab Leopoldo
Pro te, aut tecum hoc non colle lacere licet!?

~~~~~

GR. DESSEWFY JÓ'SER.

*) Ventus ab occidente.

**) A' való és nagy fájdalom 's saomorútság, míg valamennyire még nem estapo-dik, nem szokott remélleni, s' valamivel később felint remény, mely a' nagy vesztés' pótlásá' ígérte, még csak remény vala fel-támasztkoar, s' a' Szerző nem tudhatta előre, hogy az, az ő' Nádorban olly tükkilletesen valódnai fog.

A' Red.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI

M I N E R V A.

Negyedik Füzet.

Aprilisz 1825.

1.

A' Szépről.

A' Szép' szoros meghatározását semmi sem nehezíti jobban, mint ezen kitételnek a' leg-külön-neműbb tárgyakra vitt alkalmaztatása. Szépnek mondjuk a' látás' és hallás' érzékeire kellemesen ható külső tárgyakat, szépeknek az írás-mód' némelly jelességeit, szépeknek a' lélek' bizonyos indulatait; sőt néha még a' bellyebb vonúlt tudományok' némelly tárgyait is. Mindennap szép fáról, szép virágról, szép költeményről, szép karakterről hallunk szólnani, olykor a' mennyiség' tudománya' valami szép állitmányáról, egy szóval, oly sok 's külön nemű Szépről, hogy felette nehéznek látszik, mind ezen tárgyakban egy azon bélyegre akadni, melly mindnyájával közös, és az ezek által gerjesztett kellemes hatásoknak okozója légyen.

Kérdezd, úgymond Voltaire, a' varas-békától mi a' Szép? mi a' το καλόν? gyönyörű sárga hassal puffolszkodó béka párjára mutatand, két gömbölyűleg kidüörödött szemű és laposan széles torkú szerelmésére. Kérdezd Guinea' négerét, ennek a' fekete bőr, a' bédült szemek, a' felül meglapúlt, alant fitos orr leszsz a' Szép. Kérdezd az ördögöt — ez (ha Európai) egy pár szarvat, négy köröm és egy fark mellett fog szépnek állítani. — Kérdezd végre a' Filozofusokat, és hosszasán tekervényes galamtyással felelendenek.

Bár mint szeressem jobban a' varas-békát, a' négert, és még az Európai ördögöt is a' bölcselkedés' galamtyásánál, nem merem mindazáltal bizni a' szerelmések' rövid feleleteire, a' Szép' ideája' nyomozását. Más, ha hosszabb és szövényes' b' úton kell hát haladnom.

Kant azt nevezi Szépnek, a' miben, maga a' forma, czél; és így a' mi formája által a' képző teltséget, az ésszt, 's az érzést, szabad, harmóniás, játszi, kedves, és gyönyö-F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1825.

rúséget okozó mozgásba és foglalatoságba hozza, következésképp, a' mi közönségesen és érzetikképpen, megfogás (Begriff) nélkül tetszik. De Kant új kérdésre ad alkalmatosságot, t. i. mi, 's milyen az a' közönségesen tetsző forma? Egy új kérdést támasztó felelettel, bár mi nagy embertől jöjjön az, nem lehet megelégedni.

Hemsterhuis azt mondja Szépnek, a' mi legrövidebb idő alatt, bennünk legtöbb, akár érzeteket, akár érzeményeket, akár képzeteket, akár ideákat gerjeszt — de ha mind ezek nem tetszők, hanem zavarosok, fárasztók, visszások, fájdalmasak, fogják é a' Szép' érzését okozhatni? — Így Jean Paul' megjegyzése szerint, a' bellyebb vonúlt filozófiai, vagy mennyiség tudománybeli állítványok is, mihelyt sokakat azokból rövid idő alatt egy tekintetre állt' pillantunk, szépek lennének. Egyébiránt, még más oknál fogva is, ki nem elégit ez a' magyarázat. Két képet t. i. két érzetet, két érzeményt, két ideát, nem vagyunk képesek azon egy szempillantásban felfogni. Nagyon határos természetünk, egy azon szempillantásban mindég csak egyre van határozva. Felfogásaink egymást csak követhetik, egynél frissebben, másnál lassabban, akár egy területben, (in uno continuo spatio) akár idő folytában, az az külön egymást követő területekben következni látszassanak. Midőn tehát kívül érzéseinken egy tekintettel magunkban, vagy magunkon kívül több dolgokat egyszerre át érteni látszatunk, 's a' különbözőségeket, és különféleségeket egybe fogó sas látással kérkedünk, nem jelenthetünk-ki egyebet ezen kitételrel, mint azt, hogy hol frissebben, hol lassabban látjuk vagy érezzük egymás után felfogásainkat, melyek mintegy keresztül futnak rajtunk, vagy mi azokon, és hogy ezen átfutásnak érezt, hátra hagyott nyomai szűlik bennünk a' felfogás' egységét, vagy, hogy ezen futva hátra hagyott nyomok' segedelmével teremjük lelkünkben a' felfogások' egységét. Az elmék' különböző sebességétől függne tehát a' Szép' ideája, és a' legcsunyább és legviszszás b felfogások is szépeknek nevezethetnének, ha valaki azokat sebes elméjével olly rövid, vagy még rövidebb idő alatt által futná, és a' lélekben hátra hagyott nyomai szerint, azoknak egészszét felfogná, mint a' legkellemes'b felfogásokat, a' lassúbb elmék. Nem értem, minő hézakos, vagy ugrós gondolatok' soránál fogva leli Jean Paul Hemsterhuis' ideáját a' Szépről ekképp' fejthetendőnek, „a' Szép a' fantázia-köre, mivel a' kör, a' leggazdagabb, legegyszerűbb minden figurák közt, és így leginkább felfogható.“ Azonban felel fejtegetésének, a' kör' figuráját már maga magában (nem tudom miért) szépnek állítván, következésképp magyarázandót találván a' magyarázatban. De nem elégséges maga a' fantázia, a' Szép' akár kifejtésére, akár érzésére, akár elő állítására, mert a' mint a' különben nagyon genialis Jean Paul sok helyütt önn' példájával bizonyítja, nem terem, fejt, érez, érzetet mindenkor szépet a' leggazdagabb, legtermékenyebb fantázia is.

Burke a' Szépet e' három tulajdonságra építi: *softness, smoothness, smallness*, a' szelid-ség, t. i. gyengédedség és piczinségre. Ő szerinte tehát Bébé Szaniszló Lengyel Király törpéje legszebbje vala az embereknek, 's a' kölibri legszebb minden madarak közt a' levégőben.

Home, a' kritika elementomainak szerzője, most nevezett munkájában, egy fejezetet írt a' Szépről, millyet Winkelmann' ítélete szerint, még egy Grün-oroszági lakos is irhatt volna. A' különben igen éles látású Angoly, t. i. a' Szépet a' hasznosba helyhezeti,

's Szépnek azt nevezi, a' mi czéljának megfelel. Nagyon vissza tetszett Voltairenek ezen idea, mert azt beszéli: miképp' kerülvén valami szomorú-játékkor egy filozofus mellé a' játék-színben, 's ezt a' halgatók' nagyobb részével sirni látván, kérdé tőle, mi Szépet találna e' tragediában? Azt, felele amaz, hogy a' szerző czélját elérte. Másnap reggel, a' czélt-kereső, orvosságot veve, mely használt neki. Meglátogatván tehát őtet dél után Voltaire, így szólott a' kigyógyúlthoz: ugyan szép lehetett az az orvosság, mellyel élt az Úr, mert megfelelt czéljának, vissza-adván az Úrnak előbbeni egészségét. A' czélnak megfelelő tehát nem elég a' Szép' ideája kimagyarázására, 's hozzá kell járólni, ugymond Voltaire, a' kedves érzelmet, és csudálkozást gerjesztőnek. De így is újra születik a' fő kérdés, mi nyújt t. i. csudálkozással kevert kellemes érzést?

Látni ezekből, mi nehéz a' Szép' magyarázta, és mi könnyebb taglalások által a' Szép' ideáját megzavarni, vagy semmivé tenni, mint azt bizonyos határok közé szorítva felépíteni.

Némelyek különösen csak a' képző-mesterségek, t. i. a' festés', kép-faragás' és építés' műveire akarván a' Szép' ideáját alkalmaztatni, csupán a' művész ideáljának megfelelőt nevezik szépnak. De a' művész' ideálja nem mindég, vagy legalább nem mindenben alkalmaztatható a' poétára, a' hang-mesterére, sem pedig az erkölcsire, holott ezen utolsó legközségesebben tetsző, 's az emberek' többségénél leginkább éleszti-fel azon érzést, melly kedves érzellemmel párosított bámúlást gerjeszt. Mert valóban nem találja é a' legfeketébb Szerencsen, valamint a' legfejérbbe Európai ember szépnak, akár Codrus akár Regulus önn' személye' feláldozását? Alkalmaztassuk már most erre a' két felséges áldozatra a' Szép' művészi magyarázatját. Azért tetszenek é ezen hősi cselekedetek, mert megfelelnek az erkölcsiségről bennünk formált ideálnak? Aligha; mert szépek, de nem a' legszöbkek, az az: még szöbkek is találkozhattának, az erkölcsi ideál pedig (mert nem a' formában is áll) ha nem valami hábozó és bizonytalan, vagy önkéntes idea, nem lehet a' maga nemében kisebb vagy nagyobb tökéletességű, 's így az, a' mi annak egészen meg nem felel, hanem csak közelit hozzá, még egy kedvetlen érzést is okozna lelkünkben, melly az ideál és való, vagy valósúlt cselekedet köz't fenn álló különbözéséből származnék; 's osztán olyan emberek is csudálják e' nemes cselekedeteket, kik gonoszok, megromlottak, 's az erkölcsiség' semmi, még homályos ideálját sem (annál kevés'bé a' valóságost) tartják akár eszöbkekben, akár szívöbkekben.

Már a' mi a' művészi Szép' érzését egyáltalában közelebből illeti, a' természet és a' bele-teremtett ember úgy vannak alkotva, hogy mind az, a' mi a' természetben viszszozonatban áll (in relatione positum est) az ember' akár belső, akár külső érzékeivel, bár mi egymástól különbözö n-mű legyen is mind egyik emberi érzék' alkotása, az emberi lélektől felfogathatassék. Ámbár tehát ezen felfoghatás, ezen érzethetőség' okát nem tudjuk, sem pedig azon viszszozonatok' okát, mellyek a' külső és belső érzékek, és az érzett dolgok köz't, az érzethetőség'nél fogva felállnak, annyi még is bizonyos, hogy megfoghatatlan volna ez a' megfoghatóság, ez az érzethetőség, ha azt okatlannak feltehetnők; lehetetlen tehát azt még gondolhatni is annak, és mivel külső 's belső érzékeink' segedelmével, az érzés, emlékezet, képzés és gondolkozás tehetségeinek erejük által nem csak a' leiken kívül eső októl jövö, és így valódi tárgyakat felfogni és megtartani, hanem ezen tár-

gyaknak érzékeinkre nem hatásokkor is, hasonlókat, mint valamely tükörben a léleknek mutatni képesek vagyunk; és így lelkünk a valódi tárgyat, a hasonló képzelte tárgytól képes magán kívül megkülönböztetni, nem csak még szorosabban az következik, hogy kell lenni kívülről valódi tárgyának, hanem az is, hogy az érzés, az emlékezet, a képzés és a gondolkodás, nem csak a természetet, hanem annak titkait is mímeli, hogy tehát hihetőleg az Istentől teremtet természet is, a valódi tárgyakat bizonyos, szintű az Istentől származó ideák szerint alkotta, és csak ezeknek segédelmével mutathatja úgy azokat, de véghetetlenül sokfélebb, különmeműbb 's érezhetőbb valódiságokban, az Istennek; valamint a véghetetlenül kevesebb és határozottabb, és egynehány különmemű emberi érzékeink szerint érzett 's érezhetőbb valódi tárgyának hasonló képeiket, mutatja az emberi érzés, emlékezet, képzelő és gondolkodó tehetség, a kevés időre a testbe szorított emberi léleknek. Csak így tudom én magamnak, a mostani időben is megint felelevenített, nagy de egy kevésbé homályos gondolatját Plátónak, valamennyire megfejteni. —

Így lévén valamennyire magyarázható a tárgyak' elő tünete (Erfcheinung) az emberi lélek előtt, az ember külön érzékeinek természete szerint; ha ezen magos és fellengős gondolatokról közelebb szállunk-le a tapasztalásokhoz, azt vesszük észre, hogy a természetben, sok, mind kedves, mind kedvetlen hatások érdeklik külső érzékeinket, és belső érzéseinket.

Ha valamely derült napon, nap-szálatkor, a tiszta kékellő ég alatt, boldog vidéken sétálni megyek, a külön-külön nemű tájak, zöldelletek, gyepek, gallyas fa-csoportok, csemeték, hantok, virágok, kinézetek, meglepettetések, patak-csergések, világosságok és árnyékok, a madarak' zengedezése, a fényes szálló bogarak' dongása, a füvet sarlózó lyánkák' éneklése, egynehány csendes kunyhók, egy messzéről fénylő fehér torony, a hegyek, völgyek, bérczek, a sziklák, a juh-nyájak; egy szóval a külön-különféle színek és formák, a szél' subogása a fák köz't, valamely a hegyről lejövő csorda kolompjának kongása, a nyílt rózsák és liliomok' illatja, egynehány piros édes cseresznye' köstölása 's a t. ezer meg ezer gyönyörűséges érzeteket gerjesztenek bennem, nem tudom miért, de gyönyörűséget érzek, azomban rám reppen egyszerre egy nagy darázs, és még minekelőtte védelmezhettem magamat, zúgva megcsíp, oda van legott minden gyönyörűségem, a fullánk' helye dagadni, veresedni kezd, és fájdalmat érzek. Kedvesek valának előbbeni érzeteim, de ez az utolsó szenvedelmes. Csúnyát érzetem é utóljára, és Szépet fájdalom előtt?

Valamint akármely egyes hangot, általán fogva vévén, nem lehet Szépnak mondani, úgy semmi egyes színt sem, általán fogva; és ha valaki Szépnak mondja: azt csak azért mondja, mert ez az egyes hang, ez az egyes szín, akár különösen az ő érzékeinek természete, akár az ideák' társasítása' törvényei szerint, vagy általán fogva, vagy akkor, 's ekkor, és ezen esetben, 's éppen rája, elevenebb hatást gyakorol, mint más valami egyes hang, más valami egyes szín. Minden külön felfogott egyes vagy szín, vagy hang, vagy forma tehát, melyet a képzelődés tovább vagy nem osztályozhat, vagy valami más, akár egyes, akár többes egyé for't érzettel, vagy érzésekkel osztályozatlan össze nem fog, sem nem szép sem nem csúnya, és csak annyiban kedves vagy kedvetlen, a mennyiben az érző te-

hetséget foglalatoskodtatja, és így éreztetni velünk létellünket. Mennyivel jobban éreztetni a nélkül, hogy elfáraszson, eltompítson, organomainkat sértse, vagy tetemes fájdalmat okozzon, annál kedvesebb. Ez az oka, hogy még a kedvetlen érzetek is, mindég kedvesebbek előttünk, mint semmi érzetek, vagy a nagyon gyengék. Azért oly boldogtalanok a legnagyobb szerencsében is, azok, kiknek érzékeik eltompultak, és kevesebb intensíva, az az: vergődött boldogsággal bírnak az érzékenylen emberek, mint az érzékenyek. Világos hát, hogy eleven érzetek nélkül nem lehet kedves érzés, — voltak hát sok kedves érzeteim előbbeni sétálásomkor, és az utolsó kedvetlen volt. —

De mi kívántatik hát meg, hogy valamely érzés eleven legyen? ha annak, ki azt érzi, érzékei nincsenek akár már magától a természettől, akár a sok mértékletlen izgatásoktól eltompúlva?

Hogy ezen kérdésre megfelelhessek, valamivel fellyebbről kell, le, mélyebb értekezésekbe bocsátkoznom.

Az a mi az érzést okozza, vagy közvetlenlén hát külső érzékeinkre, mint p. o. a testi izlés, a tappintás és a szaglás' érdeklései hatnak, vagy nem közvetlenlén, — a testi izlés-kor t. i. az a mit számba veszek, közvetlenlén éri ínyemet, a szaglásban, a virágok' küllatozásai közvetlenlén érik orromat, a tapintásban a test közvetlenlén éri a testet, a hangok ellenben a levegőt tolják és rázzák elébb, és csak a tolt' és rázott levegőt éri közvetlenlén a fülem, melly így a hangokat a képzelődés minden segedelme nélkül bocsátja belső érzékeimre — a nézésben pedig a nap' ságárai szintűg tolják és rázzák elébb a levegőt, és csak ez a tolt' és rázott levegő, jön alkalmasint a világitó és fésztó ságártól át hatva, vagy egyenesen, vagy elébb a tárgyakra, mellyekre nézek, ütökzve, azokról azoknak képével szemembe. A testi izlés', a tappintás', és a szaglás' érzeteit tehát mintegy külső érzékeimen érzem, és ámbár tudom, hogy külső, engemet megérő tárgyak okozzák azokat, és ámbár megtudom különböztetni, hol kedves, hol kedvetlen érzés mellett, az édest a keserőtől és a savanyútól, a simát a borzastól, a bűdöst a jó szagútól; sőt ámbár azt is tudom, vagy legalább gyanitom, hogy a testi izlésben, tappintásban és szaglásban minden különbözö érzetnek természeti vagy kissébb vagy nagyobb kedvessége vagy kedvetlensége attól függ, mint izgatja, az az: mint éri és mint húzza össze, vagy terpeszti, vagy csiklandja, vagy nem csiklandja a külső test, vagy testecske közvetlenlén külső testi érzékemet, még se tudnám semmi módon, kívül az érzékeken, ezen érzeteket képzelődésemben úgy festeni, mint p. o. egy élő-fát gallyainak formájával és zöld színével még akkor is tudok, mikor távol van tőlem az a fa, 's azt nem látom. A hangok által felrijasztott belső érzeteimet ellenben feleleveníthetem, akár a kótlák' segedelmevel, akár csupa emlékezetből a tetsző áriának újra éléneklése' mellett, de ugyan ki tudja csupán a belső érzés', vagy jegyek, 's jelek által, vagy az emlékezet és képzelődés, vagy a gondolkozás' tehetségével magában és mintegy kívül külső érzékein, feleleveníteni és felébreszteni a testi izlés', a szaglás', és a tappintás' azon érzeteit, mellyeket az előtt érzett, és most, mikor felakarja azokat ébreszteni, nem érez. Próbálja csak valaki, a p. o. tegnap szagolt, de ma, az órrától távol lévő rózza illatját kívül érzékein, magának képzelni, és ezt a szagot képzelő-tehetségében feleleveníteni?

Ezek, mellyeket úgy hiszem, minden ember tapasztalása helyben fog hagyni, — így lévén, nem fog talán senki kételkedni, hogy caeteris paribus, a' mint mondják: a' testi izlés, az az; az iny', a' szaglás', és tappintás' érzetei, mint egyenesen és legközelebről, legszorosabban az érzékekhez tapadók, a' legelevenebbek. De bár mi elevenek 's így kedvesek légyenek, mivel közvetlen érzetek, és így azokat kívül a' külső érzékeken, képzelődésünk önn' magában, sem nem elevenítheti-fel, sem pedig egyenesen látható vagy halható osztatlan érzetekbe fel nem foghatja, a' Szép érzésének tárgyai nem lehetnek. Látjuk is, hogy a' három megemlített érzékeink, közvetlen érzetei, legnagyobb közösülésben vannak, az úgy nevezett testi természeti ösztönökkel, (cum instinctibus physicis.) A' hangok inkább érdemlik a' belső érzést, mint a' képzést, mellyre csak közbe vetve hatnak, vagy a' képzés csak közbe vetve rájok, és így a' hangok' érzete a' dolog' természetéből, eleven ugyan, de mivel a' képzéssel kevésbé szoros össze köttetésben vagyon, 's a' másikában a' belső érzet közvetlen nem képeket, hanem hangokat teremt, 's a' belső érzetet nem képek, hanem hangok gerjesztik a' muzsikában, a' Szépnek egyik fajja, az érdeklő, t. i. kifejthető ugyan, de a' Nem, t. i. az a' mi Szépnek neveztetik, csupán a' belső érzésből és a' hangokból ki nem magyarázható. A' látás' érzékei által nyert közben vetett érzetek tehát, bár ezek is természetök szerint ugyan elevenek, de még is kevésbé elevenek az említetteknel, azonban válhatnak elevenebbekké, sőt legelevenebbekké, és legjobban is megfejthetik a' Szép' természetét.

Minden a' mi Szép, érdeklő lévén, de nem megfordítva, bár mi eleven legyen valamely érzet, és bár mi kedves érzést okozzon elevenésége, ezen eleven kedves érzés nem lesz' még azért a' Szépnek érzése, ha abban az idea, az az valamely gondolat tűneté 's érzetté nem válik, az az: ha több külön eleven érzetek egy köz kép vagy gondolat' segedelmével egy egész érzetté nem válnak. Azt kell hát megmagyarázni, mint válhatnak több külön és külön elevenéségű érzetek, egy egyes Szépet érzetető eleven érzetté.

Minden érzetek még nem képek, hogy tehát képpé válják az érzet, vagy a' kép érzetté, több külön akár képek, akár érzetnek, kell egy képbe, egy érzésbe egyesülni, és pedig úgy hogy a' lélek kívül érzékeinken, ezt a' képet vagy érzetet, mint valami lehetőtséget érezhesse vel in naturá, et effective, vagy a' képző-tehetség' segedelmével.

Minden akár külső akár belső érzet olyan, mellyet a' képző-tehetség vagy osztályozhat, vagy osztályoz, vagy olyan, mellyet vagy nem osztályozhat, vagy nem osztályoz; a' zöld-szint p. o. valamint a' többi színeket is, a' képző-tehetség nem osztályozhatja, ámbár mikor több össze tett színek egygé válnak, az az: egy új színné, a' gondolat által lehessen ugyan, de nem a' képző-tehetséggel, az össze tett színben magában külön választani azon színeket, mellyekből azon össze tett szín áll. A' formákban szintűgy, a' kört, mint kör formát nem osztályozhatja a' képzelő-tehetség, ámbár a' gondolat magában a' körben szélvel szedheti a' kört merő ívekre, és karéjokra, mikor tehát több külön illyes, a' képző-tehetség által vagy osztályozhatatlan, vagy osztatlan akár képzetek, akár érzetek, valamely belső erő 's gerjedelem, akár külső akár belső képpen eredő inger'ésére, valamely azokat egybe fogó köz-gondolat' vagy kép' segedelmével, a' képző-tehetség által úgy össze tételnek, és szerkesztetnek, hogy már össze téve egy osztályozható ugyan, de nem osztályozott egyes

-érzetté válnának, az az: hogy a' lélek minden egyes érzetben, vagy képben, az össze fogó élesztő köz-gondolatot vagy képet fáradság nélkül felfoghassa, valamint minden ilyen egyes érzetet, szintűgy fáradság nélkül a' köz-gondolatra vagy képre vissza vihesse, akkor a' közbe-vetett tulajdonságú érzetek is olly hatókká és elevenekké válhatnak az illetén össze szerkeztetés által, hogy az a' gyönyörűséges érzés, melly az által támad és a' mellyet én a' Szép' érzésének nevezek, mint abban, ki ennek a' szerkeztetésnek alkotója, mind pedig abban, kivel annak alkotója azt érezeti, ollyas valami isteni, a' minék párja nincs az emberi természetben, mivel az csupán az érző, emlékező, gondolkozó és képzelő-tehetségnek harmoniájából támadhat az emberben, és így benne mind az Isteninek, mind az embernek egyszer'smind diadalma.

A' Szép' érzése tehát lehetetlen valamely belső erő' gerjedelme és mozgása nélkül, 's ez az erő megvan mind a' természetben, mind az emberben, — lehetetlen több külön-külön, csupán csak a' belső érzés, vagy a' képző-tehetség által osztathatatlanul vagy osztatlanul felfoghatandó és felfogott eleven, az érteket, 's a' belső érzést nem sértő, nem tompító érzet nélkül; lehetetlen több ilyen érzetekkel származó képeknek és érzeményeknek, egy ezen képekre és érzeményekre könnyen osztályozható ugyan, de valamely össze fogó, össze tartó, élesztő köz-gondolat', vagy kép' segedelmével nem osztályozott egyes vagy képzet', vagy érzet' felfogása nélkül.

Világosabbnak kell lennem. Egy Etruskai formára, Volaterrai faragott alabastrom vederben, p. o. képezek magamnak egy igen dűzs friss rózsza-fűzért; a' rózsza' jó szaga, érzete igen kedves; de hozhatja é, kifestheti é képzelődésem önn' magában szagló érzékemtől mintegy külön vonva a' nem effective szagolt rózsza' jó illatját, 's egy a' képző-tehetségtől osztathatlan vagy osztatlan képzetbe, úgy valamint a' veder osztathatlan képzetű gyönyörű formáját, és az osztatlan képzetű dűzs friss rózsza-fűzért? gondoljam már most, hogy ezen dűzs friss rózsza-fűzérrel megtelt vedret egy szánakozásra méltó zokogó atya, egynéhány nap előtt, élte virágjában elhált 16. esztendő szép leányának koporsó-jára tette, 's ezt írta alája: „Illyen valál.“

Minden meglesz ezen példában, a' mi a' Szép' érzésére, elő állítására és éreztetésére megkívántatik. A' szerencsétlen apa belső bús bánatjának gerjedelme, gyönyörű fiatal lányának veszte miatt, a' szomorúság' köz-gondolatját a' veder alá-írásával nyilatkoztatja ki, a' veder fejérégében a' völt szűz' ártatlansága, a' rózsza-fűzérben pedig, az eltűntnek virágjában léte és sok virágzó bájjai szomorúan láthatók — ennek az alá irtt vedernek a' koporsóra helyeztetésével, az életre olly igen érdemes' múltjának osztályozható ugyan, de nem osztályozott eleven képzete, mintegy önként, eggyetlen egy érzetben szomorúan felfoghatandó lézen.

Belső érzés' gerjedelme 's mozgása mellett össze tartó élesztő köz képbe, gondolatba felfogott eleven formák, színek, vagy hangok nélkül tehát, nem lehet sem teremteni tökéletes Szépet, sem azt érezni, sem érezetelni, csak-hogy a' ki érezeti, a' belső érzéssel kezdi, mikor teremti és érzi, az pedig a' kivel érezeti, mintegy végzi a' belső érzéssel a' Szép' érzését.

Megmutattam a' felül említett példában, mint osztályozható a' Szép' érzése, de úgy é ezen taglalás által, semmit sem nyert, sőt vesztett gyönyörűködtető erejéből az osztályozható, de nem osztályozott egésznek eleven egyes érzete?

Magyarázható tehát, mint lehet ugyan azon egy tárgyú 's egy nemű szép-mesterségi mív, hol szebb, hol kevésbé szép. Ez, a' belső érzés' gerjedelme' nemétől, vagy annak nagyobb vagy kisebb körétől; vagy kisebb vagy nagyobb mértékű erejétől függ, és ki fogja merni meghatározni a' belső gerjedelem nemének, akár legnagyobb körét, akár legnagyobb mértékű erejét, az az: az ideál' ideálját? A' gerjedelem nemének kedvessége, ezer, mind múlt, mind kísérő környülállásokon épül, mind a' nemzetekre, mind a' személyekre nézve, kik a' Szépet akár érzik, akár éreztetik. A' több külön nemű eleven érzeteknek, melyeket vagy a' külső hatások okoznak, vagy a' képzelődés gerjeszt, kisebb vagy nagyobb elelvensége, vagy nagyobb, vagy kisebb száma szintűgy különbözhetik, 's ez a' különbözés éppen úgy, a' nemzetek' vagy személyek' helyheztetésétől származik. Az egyes érzeteket, 's képeket, formákat 's hangokat össze fogó élesztő, akár köz gondolat, akár kép — annál érezhetőbb, mind az egészben, mind a' részekben, minél oszthatatlanabb vagy oszthatlanabb felfogású a' képző tehetség által az egésznek mindegyik része, és minél, ugyan ezen képző tehetség által az említett részekre feloszthatóbb; de fel nem osztott az Egész. Ezen utolsóban áll legfőbb fortélyja a' Szép elő-teremtésének, akármilyen nemben; hogy t. i. a' maga nemében olyan legyen a' mív, mellyben a' képző-tehetség által oszthatlan részek egymás köz't, és mind külön, mind együtt véve az egészhez, olyan viszonzatban (relatio,) és arányban legyenek, az egész köz-gondolat vagy kép pedig hozzájuk; hogy minden, a' képző-tehetség által oszthatatlan vagy oszthatlan egyes külön részek, ezen össze fogó élesztő köz-gondolat' vagy kép' segedelmével egyetlen egy a' képző-tehetség által ugyan osztályozható, de nem osztályozott egyes érzetben, a' lélektől könnyen felfogathassanak. Csak így fog mind a' szív, mind a' fej foglalatossittatni, és elkerülődni mind az egyformaság' unalma, mind a' fáradást okozó sokféleség.

Ha a' természetben és a' rajzoló mesterségekben némely neme a' vonásoknak vagy a' formáknak, ha egy általában a' mozgás, és a' mozgások' egyik neme a' másiknál jobban tetszik, ha Hogárt, a' hab, a' hullám, a' görbe vonásokat az egyeneseknek eleibe teszi; — ha Home szebbnek tartja a' testek' emelkedését, mint hullását; — ha a' szép kertészségben, a' kigyósan csergő patak az egyenesen folyó víznek elibe tétetik, az onnan származik, mert minden mesterségekben a' tapasztalások következtéseinek többsége után, több közönséges regulákat vettünk-be, hogy sem kellett volna, melyeknek segédelme által a' Szép' elő-állítását és szerkeztetését könnyebbnek gondoljuk. De illő magosabb nézőpontról tekinteni a' Szép' elő állítását, és érzését: Valóban szabadságot kell engedni a' szabad emberi léleknek, hogy minden esetben válassza magának, belső gerjedelme' mozgásai szerint, a' végzetlen belső 's külső természettel megegyezőleg, azt a' köz-gondolatot, vagy képet, 's azokat a' színeket, formákat, és hangokat, melly után 's a' mellyekkel a' Szépet, a' fejtegetett formula után teremtse, — az említett regulák tehát soha se lesznek oly közönségesek, mint a' tölem fejtegetett formula, ha többnyire igazak is; és nem lehet azokat közönséges reguláknak venni, — lehetnek ugyan olykor korlátjai a' kicsapongó gyenialitásnak, de ne legyenek annak ihletőji. Ha p. o. közönséges regula lenne a' kigyós lineák' tetszése, mert a' patak' csergésekor tetszik, ugyan miért nem tetszik hát a' kigyóban, még akkor sem, mikor csak festve látom a' kigyót, 's így nem félek tőle? Az igazán nagy 's szép elme nagy és eredeti ideák után, úgy idealizálja a' valót, hogy

minden elő adott idealizált valóról az ideára, 's az ideáról az idealizált valóra könnyen lehessen rá ösmérni. Mint lehetnének a' közönségesnek ezen személyítése, 's a' személyesnek közönségesítése mellett, annyi közönséges regulák a' Szépre nézve? Nagy tévedés az, úgy vélekedni, mintha a' Szépnek merő tetsző kedves részeletekből kellene állani. — Csak annyi igaz, hogy a' Szép' egészszének Szépnek kell lenni, és hogyha nem tetszőt, nem kedvest kíván is némely részekben az öszsze fogó 's igazgató köz-gondolat, annak tetszőtlenségét a' mennyire csak lehet mérsékelni kell, az az: nem kell ugyan a' visszást a' természet ellen szépíteni, hanem, ne hogy borzasztó, ne hogy irtóztató legyen, türethetővé kell azt tenni. Ráfael transfigurációjában, a' kőiztatott ördögös, szép is, nem is, azt kelle láttatni, mint akarta megcsúfítani a' szépet az ördög, 's mint nem boldogulhatott egészen. A' régi tragikusok, ha nem mutatták is a' haldoklókat, legalább hallatták. Grillparcer ős annyában, melly minden kritikák mellett valóságos remek, csak az a' borzasztó hiba van, hogy a' lélek mindenek' láttára öszsze zúzza Jaromirt. Nem mondom én, hogy ez poétai képtelenség, de poétai irtóztatóságnak tartom.

Minden bal-magyarázatok' megelőzése végett jó megjegyezni, hogy minél nagyobb terjedésű a' szép művészségekben és mesterségekben valamely remek miv, annál nehezebb, (bár mi szép legyen az) egészszének egy képbe, egy érzetbe felfogása. Ekkor e' miv minden nagyobb részei úgy tekintetnek, mint meg annyi egészek, de még is, még ekkor is valamely köz nagy gondolat vagy kép tartja össze a' nagy egésznek nagyobb részeit. — Minden nagyobb résznek, mint egésznek tekintve, megint vannak részei, melly részeket ismét egy köz gondolat tart öszsze, 's így tovább. Azok, a' külön nagyobb részeket külön-külön élesztő gondolatok, vagy egy nagy köz gondolatba vagy képbe olvadnak öszsze, és ezen nagy gondolat a' lelke valami eposznak, vagy tragediának. Annyi mindég igaz, hogy csak az Szép, a' miben az idea tünetté 's érzetté vált, az az: a' miben a' részi érzetek' és tünetek' az élesztő köz idea' vagy kép' segedelmével, egy egyes nem osztott egészszé, az az: tünetté és érzetté váltak. A' Szépnek fejtegetett formulája tehát a' Szép' minden nemére alkalmaztatható. A' Szép' formáji véghetetlen külön-külön tekintetekben véghetetlenek, de a' forma, a' kifejtegetett formula szerint, eszszenciája, valósága minden Szépnek, akár hosszú akár rövid legyen a' miv, és akármi legyen az egész' eleven és kedves tünetének és érzetének a' tárgya, és így minden a' mi Szép, sem nem csupán érzési, sem nem csupán lelki dolog, hanem mind érzési, mind lelki egyszer'smind, harmóniában; mivel pedig minden harmóniában egy fő uralkodó tónusnak kell lenni, a' Szépben is olykor az érzési, olykor a' lelki tónus az uralkodó. Mikor az elébbi uralkodik, a' Szép tárgy-ötleti, (pulchrum obiectivum) mikor pedig a' lelki uralkodik, tárgy-megfogási (pulchrum subjectivum) de azért nem rekeszti-ki az egyik a' másikat, és valamint az uralkodó a' nélkül, a' min vagy a' kin történik az uralkodás, és viszont, nem gondolható, szintűgy lehetetlen a' Szépet gondolni is a' nélkül, hogy az mind tárgy-ötleti mind tárgy-megfogási egyszer'smind ne legyen, és hogy abban, vagy a' tárgy-megfogási, vagy a' tárgy-ötleti Szép ne uralkodjék.

Kívántam volna, ezen a' Szép' eszszenciáját fejtegető értekezést szebben elő adhatni, de nem tudtam. Vannak némely tárgyak, mellyeket felette nehéz, és talán lehetetlen is, olly vastagon megfoghatókká tenni, mint p. o. valami bunkót; de igyekeztem, a' mennyire csak tőlem kitelhetett, 's a' tárgy megengedte, a' világosságon, és ha nem értem-el min-

den olvasónál czéfolmat, az onnan leszz; mert talán nem mindnyájan fogják azon figyelemmel olvasni ezen értekezést, mellyel íródott. Nehéz, úgymond Rousseau (Ruszszó) J. Jakab azoknak világosan írni, kik nem olvasnak azzal a' vigyázással, mellyel az író ír. Vannak mostani időnkben is, és talán nagyobb mértékben, mint akármikor, olyan homályos elő adások, mellyeknek homályossága nem annyira a' tárgytól és annak természeti szövevényességétől, mint magától az elő adástól származik. A' gondolkozáshoz szokott emberek sem képesek azokat mindég és mindenütt érteni. Kerülni igyekeztem az illetén példákat.

Sokat mondhatnak még a' Szépről és nemeiről, kivált pedig szívesen értekezém az erkölcsi szépségről, és van é' ez valami közösülésben és mitsodásban a' művészivel? továbbad, abból, hogy a' külön-külön szép művészségek' és mesterségek' eszközei a' Szép' elő állítására különböznek, mitsoda különbözések következnek egyáltaljában a' kifejtetett formula' fenn-állása mellett is, a' külön-külön szép művészek' és mesterségek' re-mekeire nézve? Miért p. o. nem szép az mindég a' poézisban, a' 'mi a' kép-írásban szép? Némelly újabb theoriákat is a' Szép felett, mellyek inkább holmi észsze szedett hasonlatosságokon és analogiákon, mint valódi és a' dolgok' természetéből eredő tekinteteken fundálódnak, szívesen fejtegettem volna; de mind ezekre nincs sem idő sem hely e' Negyedben, eléggé hosszszas voltam, Ciceróval kell kérnem engedelmet, nem vala időm rövidé'nek lennem. Annyit mondhatok, hogy ámbár igyekeztem megösmérkedni mások' tekinteteivel is, mindazonáltal észsze nem loptam a' magaméit — hanem akár igazak, akár hibásak, a' magam gondolkozásának gyümölcsei.

A' Szép' teremtésére teremtelt ép és meg nem rontott lélek' természeti érzése után teremti a' Szépet, a' fejtegetett módon, és annak nincs szüksége a' Szépről értekezéseket olvasni; de annyiban még is örömeire válhatik az efféle olvasás, ha műveit a' megfejtegetett formula szerint megvizsgálván, észre veheti, minő szerencsésen vezette érzése, és mint javasolta neki mind azt, a' mit a' gondolkozó fejtegetések után kihozott formula helyben hágy. Ily kevés ellenkezésben van a' helyes érzés a' helyes gondolkozással! csak-hogy a' leghelyesebb gondolkozás is nem teremtheti a' helyes érzést; a' helyes és ép érzés ellenben tudná mind azt magától is teremteni, a' mit a' helyes gondolkozás helyben hágy.

A.

2.

Mi segíti elő a' tudományok' és szép mesterségek' virágzását?

Sokan sokféle okokban keresték a' tudományok' és szép mesterségek' előmenetelét; leginkább 's legtöbbben pedig majd a' kedvező ég-hajlatban, majd a' polgári igazgatásnak e' vagy ama' formájában, majd végre az emberi nemzetnek szünetlenül nagyobb tökéletességre önként törekedésében. De a' tapasztalás eléggé megbizonyítja, hogy mind ezen vélekedések erőtlén fundamentomon állanak. A' tudományok és szép mesterségek nem mindenkor csak az olyan országokban virágoztak, mellyek kellemes ég-hajlat alatt fekszenek. Bótiá Athenával szomszéd, következésképpen azon egy ég-hajlat alatt találhatik 's még is a' Bótiabeliek tudatlanságban maradtak, midőn az Athenaiak a' tudományos kiműveltetésnek fő grádicsára léptek; 's az Athenai tudományos kiműveltetés sok oly gyarmatokban is elterjedett, mellyek az anya országtól igen távol 's egészen más ég-hajlat alatt laktak. Eléggé tudjuk a' történetekből, hogy a' tudósság egyszer Egyiptomnak meleg térségeit, másszor az északi hideg tartományokat választotta lakhelyül. Sőt tulajdona az emberi természetnek, hogy a' hol igen könnyű valami nagyra szert tenni, ott elpuhul 's elrestül; a' hol pedig több akadályokkal kell küszködnie, ott az akadályok által annál buzgóbb törekedésre ösztönöztetik.

Az igazgatásnak valamelly meghatározott külső formájáról sem lehet azt erősíteni, hogy az a' tudományok eránt, vagy egyedül kedvező vagy egyedül mostoha volna. A' tükéntetét feltő 's gyanakodó igazgatás az úgy nevezett szabad köz-társaságokban is elnyomja az elmét és a' léleknek egyéb tehetségeit, valamint másfelől ezek a' monarchiában is nagy virágzásra juthatnak; a' mit 14-dik Lajos' századja Francia-országban ellene mondhatatlanul megbizonyít.

Hasonlóképen képtelen az a' vélekedés is, mintha az emberi nemzet önként szünet nélkül magasabb tökéletességre emelkednek 's mintha az utóbbi idők mindenkor megvilágosodottabbak és tanultabbak volnának az élébbenieknél, 's mintha a' dolgok' rendje a' nemzeteket mintegy akarójok ellen is a' kiműveltetésnek szünetlen magasabb grádicsára vinné. Hasonlítsuk össze Indiának, Egyiptomnak, Görög-országnak 's Romának hajdani állapotját azzal, mellyben a' mi időkben találhatunk 's látni fogjuk az említett állításnak szembeálló helytelenségét.

Nem a' felyebb mondott környülállások hanem erköltsi okok azok, a' miktől a' tudományok' és szép mesterségek' virágzása függ. Ezek között egyik legnevezetesebb a' bölcs törvényeken épült józan polgári szabadság. A' hol az emberi léleknek nincsen szabadsága, a' legfontosabb tárgyak felett, mellyek a' társasági intézetekkel és rendtartásokkal, erköltsi és vallásbéli igazságokkal egyben függenek, magát tartózkodás nélkül kinyi-

latkoztatni: ott igen keskeny határok közé szorúl, csak csekély és apró vizsgálódásokkal foglalatoskodik 's nem sokára alkalmatlanná lesz', még az olyan dolgokról is illendő hatóságokkal és méltósággal gondolkodni, mellyeknek nyomozása neki megengedettik. Cicero idejében Roma szabad volt, 's ő felelem nélkül beszélhetett szabad ékes szóállással olyan tárgyakról, mellyek mind az egyes embereknek, mind az egész nemzetnek felette fontosok voltak; későbben a' hosszas elnyomattatás után a' nép megfosztatván a' fontos tárgyak felett való beszélés' szabadságától, a' nyomos és velős előadás' tehetéseit is elvesztette. Így történt a' dolog Olaszországban is a' 16-dik század' elején, midőn annak független népei önkényű uralkodók' hatalma alá jutottak; 's midőn az a' szabad és velős előadás, mellyel a' tudományok' helyre állítói magokat megkülömböztették, egy szó-szaporító erőtlén, 's cziprázott írás-móddal váltatott-fel; 's a' nép' függetlenségével 's lelkének erejével együtt az érzés természeti valóságát 's az izlés' tisztaságát is levetkezte. A' nemzetnek bölcs törvényeken épült 's okos szabadságot adó polgári alkotmányja a' becsület', dicsőség', gazdagság' és polgári tekintet' útját minden hazafinak megnyitja 's kiki magasra mehet talentomai és iparkodása után. Kinek kinek van tehát ott elég hathatós ösztöne magát tudománya által megkülömböztetni.

Az okos polgári szabadságon kívül egy másik hatalmas eszköz a' tudományok' és szép mesterségek' virágztatására a' tartós békeesség. Míg az elme szüntelen aggodalomban tartatik 's felelemtől háborgattatik, míg a' házi élet' nyugalma a' polgári zenebonák által sokszor félbe szakasztatik, míg az ember nem csak élelméről, hanem még életéről is bizonytalanságban haboz: miképpen lehetne addig a' tudományok' és szép mesterségek' virágzásáról gondolkodni, mellyek nem csak üres időt, hanem minden emésztő gondoktól bátorságba helyeztetést is kívánnak? Ide járul, hogy a' háborúk, ha soká tartanak, egy bizonyos vadságot szülnek, melly a' tudományokkal és szép mesterségekkel tellyességgel öszve nem férhet. A' katonai erő és vitézség, mellynek olyankor egyedül van becsé, megveti a' tudóságot és bölcseséget 's úgy nézi azokat, mint asszonyos és elpuhult emberek' tulajdonait, mellyeket ugyan azért mint megvetetteket senki sem kíván magának megszerezni. Még a' közlésnek gátoltatása is, melly háborúk' idején elkerülhetetlen, nem kicsiny mértékben ártalmas a' tudományoknak és mesterségeknek, minthogy a' vélekedések és új találmányok nem cserélthetnek-fel a' különböző országokban lakó elmés emberek és tudósok között, és nem támaszthatnak a' nemzetek között nemes tudományos vetélkedést.

De még az okos szabadság és a' tartós békeesség öszve véve sem elegendők a' tudományok' és mesterségek' virágzásának elősegítésére: szükséges az is, hogy valamely nemzet polgári alkotmányával egy bizonyos állandóságra, polgári gyarapodásra és gazdagságra jusson, 's hogy ez szerént annak némelly tagjai figyelmeiket az élet' fárasztó gondjaitól és foglalatosságaitól elvonhassák 's tudományos nyomozásokra és a' szép mesterségi művek' szemlélésére, 's vizsgálására fordíthassák. Mihelyt valamely ország ilyen irigységre méltó állapotra szert tesz, 's egyszer'smind polgári szabadságnak 's tartós békeességnek is birtokában van, azonnal felelevenednek benne a' szép mesterségek és tudományok, még pedig nem rendelkezések vagy törvények által kényszerítve, hanem önként mint természeti és elmulthatatlan következesek.

A' nemzet' polgári gyarapodását 's gazdagodását a' szorgalom és iparkodás szüli, mely különböző nemzeteknél az ország' fekvéséhez, terméseihez 's egyéb környüállásokhoz képest különböző utakat és módokat választhat, és különböző módok által is szokta magát kimutatni. Azonban akár belől az országban, akár külföldi tartományokban; akár földművelés, akár manufacturák; akár kereskedés, akár mind ezeknek okos össze-kapcsolása által gyakoroltassák a' nemzet' szorgalma, annak buzgó és fáradhatatlan gyakorlása mindenkor gyarapodást 's vagyonosságot eszközöl 's lassanként az országot a' tudományok és szép mesterségek' hazájává teszi, 's a' nemzetet a' kivívveltetésnek és tiszinosodásnak fő gráditsára emeli, ha egyszer'smind a' nemzet és az Igazgatás is, ezeket ápolgatja 's pártfogása alá veszi.

Ezen pártfogáson és serkentésen nem azt értem, hogy a' Fejedelmek a' tudósoknak nagy pensiókat adjanak, Párisi tudós társaságokat alkossanak, 's azoknak tagjait gazdagon fizessék. Az ilyen intézetek is jók és hasznosok, mikor bölcsen kormányoztatnak, de nem elmúlhatatlanul szükségesek. Sem a' régiéknél Görögországban, sem az újjaknál Németországban fényes pensiók és nagy fizetésű tudós társaságok nem serkentették az írókat és művészeket, még is a' tudományok 's szép mesterségek mind ott, mind itt nagy virágzásra jutottak. A' Franciaéknál sem teremtettek a' pénzbeli segítségek új nagy elméket, hanem csak a' már elébb támadottakat jutalmazták meg. Általában igen tévelyegnek azok, kik azt hiszik, hogy a' tudományok 's szép mesterségek csak alam'nsábol és koldulásból élhetnek; sőt inkább egyedül ott virágozhatnak, a' hol nem szolgálnak, hanem uralkodnak; legfeljebb is csak kezdetökkor van szükségök bőkezű adakozókra. A' Tudós és művész rendszerént ne kívánjon addig jutalmat, míg olly jeles munkát vagy művet nem készít, melyet mások jutalomra 's pénzökre méltónak tartanak; mert ki fizessen meg drágán p. o. egy rossz költeményt azért, hogy a' költés' mesterségét elősegitse? Még is úgy tapasztaljuk, hogy épen a' rossz vagy középszerű Írók és művészek panaszkodnak leginkább azon, hogy a' publicum nem serkenti 's nem mozditja elől az ő tudományokat és mesterségeket.

Az az ápolgatás és pártfogás, mely a' nemzet' részéről a' tudományoknak és mesterségeknek szükséges, abban áll, a' miben azt Müller' *) helyhezeti, hogy t. i. a' vagyonosok, birtokosok és gazdagok általában megvilágosodottak legyenek 's a' tudomány szeretét dicsőségeknek tartásák. A' Fejedelem' kötelessége csak az, hogy a' Nagyokba illyen lelket adjon; illyen lélek fog pedig önként benne uralkodni, ha a' Fejedelem a' tudós Nagyokat megkülönbözteti.

SUPERINT. Kis János.

*) Lásd ezen értekezését: „A' régi Írók' hazája,“ melynek Magyar fordítása a' Heliconi kécs-dültű' első kötetében található.

3.

A' Magyarok' nyomorúságai a' Török hatalom alatt.

Valamint a' korábbi időkben több Görög Császárok minden erőtől igyekeztek Magyar-országot királyi pálczájuk alá hozni, szintűgy később, a' Bizancziumi Császárság' elmulttával többen a' Török Szultánok közül is hasonló törekedést nyilatkoztattak - ki, 's csak hamar el is érnék céljokat, ha nem találkoztak volna honnunkban mindég olly' férfiak, kik dühös pusztítás-vágyaiknak bátran és győzedelmesen ellene szegesték magokat. Mind e' mellett az Oszmánok, főképpen a' Várnai és Mohácsi szerencsétlen ütközetek után, Magyar-ország' nagy részét hatalmok alá kerítették; csak nem harmadát bírták, 's a' nékik hódító helységek közé számláltattak, a' következők is: Buda, Esztergom, Pécs, Eger, Székes Fejér-vár, Sziget, Fülel, Szeged, Temes, Csanád és Gyula.

Szomorú vala sorsok azon Magyaroknak, kik a' Török hatalmat megösmérni kéntelenítették. Fenn-maradott egy igen nevezetes és ritka levél, ezen cím alatt: „*Idea Christianorum Hungarorum in et sub Turcismo*,” melyet a' Tolnai Oskola' Rektora, Thúry Pál írtt, 's melyben a' Törökök által hazánkfijain véghez vitt kegyetlenségek rajzoltatnak. A' levél, Gróf Thurzó Kristóf, Zemplén és Sáros Vármegyék akkori Fő-ispányának van ajánlva, 's azt Bokázius János, ama híres poéta, és Kassai bíró, elébb 1613-ban Kassán, azután 1617-ben Oppenheimban kinyomtattatta.

Hogy a' Magyarok' ezen kínzókat alatt szenvedett gyötrelmeik' csak egy kis részét is megösmértessem, közlöm e' levél' némelly helyeit: Így ír Thúry a' többek köz'tt: „Mind azon helyeken, hol a' Törökök a' hely' birtokában annyira, mint a' Magyarok' megtérítésén. Ha találkozott, ki magát környül-metélteté, minden terhek és adók alól felszabadult, 's a' legnagyobb vétkeket és akármí alávalóságokat félelem és büntetés nélkül folytathata; de a' ki magát a' térítésnek állhatatosan ellene szegeste, azt nem csak hevesen üldözték, hanem a' legterhesebb adókkal is terhelék. Az üldözéseket sok csalárdsággal és kegyetlenséggel toldották. Annak, ki valamelly Törököt, akár tudva, akár nem szándékkal, ha csak legkisebbé is megbántott, vagy által kelle lépni az Alkoran' hit-vallására, vagy a' meggyujtandó máglyára (rogus) hágnia. Azt, ki ha bár tréfából feltette, a' turbántot, minden haladék nélkül körül metélték. Egy Evangelikus Prédikátornak illy' erőszakos környül-metélés után, azonnal All-Basává kelle lenni, szint' ott, a' hol az előt az Evangéliomot hirdette, mivel egy Török nála lévén látogatába, míg ennek fején volt a' Prédikatori süveg, a' Kerésztyén lelki pásztor tréfából a' Török' turbántját feltette. Ha valamelly Magyar magát bottal, vagy ha csak ököllel védelmezte is valamelly Török

ellen, kezét irtalom nélkül elvették. — Ha csak barátságosan köszöntött is egy Mahomedánust, azonnal a' lángok' prédájává lón. Szint' ez történt azzal, ki a' Törököket a' mutató új' felemelésében majmolni merete.

„Bátya, légy Török“ ezen szavakkal szállítá-meg többnyire az Oszmán a' Keresztyént. Ha ki azt felelte: „Légy elébb Magyar, osztán majd Török leszek én,“ igen ok-talanul szólott, mert erővel kinszerietett a' Török vallás' felvételére. — Új templomokat építeni tellyességgel nem vala szabad a' Keresztyéneknek. Ha valami templom leégett, megengedték ugyan annak náddal befedését, de torony és óra nélkül; 's ezen engedelmet is drága pénzen kellett a' Török seregek' fő-vezérjétől megvásárlani. — Még akkor is tisztí engedelme-re vala szükség, ha templomaikat kinyitni, vagy bezárni akarták. — Midőn egy-kor valamely sekrestyés a' templom' ajtót egy fa-darabbal becsukná, nem adván ezt elébb hírvél a' katonatisztnek, hat forint bírság pénzre büntetett. — Ha valaki már akár önnakarva, akár kinszerítve az Islammusra lépett, kinszeríték őt, azon templomot, melly-hez az előtt tartozott, megkövezni, 's azt, és a' benne találtató képeket a' legiszonyúbb átkozódások között megpökdösni. —

„Az aszszonyok és leányok után is sokat leselekődtek, 's minden módon igyekezének őket szándékaikra hajtani. Azokat, kik megtetszének szemeiknek, hol erőszakkal, hol pedig, mihelyt a' nekik nyújtott almát nyájasan elfogadják, törvényes szin alatt, feleségül vették. Sok volt olyan is, ki a' leg-Keresztyénebb nevelés mellett, önként bele indult a' Töröktől fon't hálóba, elcsábítatván, vagy annak deliségétől, vagy az általa ajánlott ruhák 's egyéb csecebecsék' szépségeitől. Ez okozta, hogy sok leány szüleit, 's atyafijait, sok aszszony, férjét elhagyná. Megjuhászodtak a' rossz férjek ugyan, kímélte kinek jó feleség juta, de kinek rossz, jobban kinezta, hogy tőle megszabadúljon. Ha valami leány valamely Töröktől teherbe esett, nem mehete többé Keresztyénhez feleségül, még gyermekét sem vala szabad Keresztyén papnak megkeresztelni, 's az, ki ezt cselekedni meré, életével lakolt. — Az erőszak mindennapi volt. A' szerencsétlen férjnek ha'lgatva kellett meggyaláztatását elnyelni, ha jobban szerette életét, mint feleségét. — Sokszor dühödtnék vagy örjült'nek mutatá magát a' Török, 's tettétvén kineztatását a' szerelem' dühétől, úgy cselekvék, mintha kéntelen lenne magát meggyilkolni, ha kivánságai tárgya kéréseinek nem engede, a' biróhoz ment, 's annak panaszolván-be bajait, 's az üldözött ártatlan magát, a' Török kaczerésága vadságának át engedni kénteleníteték. — Ha pedig valamely leány miatt magát szereime forrótságában valóban megölte, az imádott kegyetlenre a' legter-hesebb rabság' járma várakozott.

„Ha valami faluban, vagy annak határában valamely holt Török találtatott, a' falu közönségének, vagy valamely ottani lakosnak kellett bünösnek lenni, és akár ki lehetett sütni a' gyilkost, akár nem, 400 forint bírság-pénzt fizetni. Szint' ezen sommát fizette azon falu, mellynek szomszedságában vagy határában valamely Török a' vízbe fult. — Jaj annak, ki éppen akkor történelből a' parton állott, mert szabadságát rab-lánczokkal kelle feleserélnie. — Ha valahol a' Törökök össze veszték, verekedtek, 's közülök néhányan elestek, rab sors érte a' ház' birtokosságát. Szint' ez történt egy bizonyos paraszttal, kit a' nála lakó Török azzal vádolt Tisztje előtt, hogy szalonát vetett kamarájába, — a' mit a' békvártélyozott katonák gonoszszágból gyakran magok tettek, hogy a' ház' birtokosságát

szerencsétlenségbe buktathassák. — A' Törökök' innep-napjain minden munka elvala tiltva 's Keresztyéneknek még könyvéhez sem volt szabad ilyenkor nyúlai.

„Ha valahol a' pestis kitért, minden kutyákat agyon verni 's a' ház' ajtajára szegezni kellett; kinek nem volt kutyája, vennie kellett egyet, 's azt, szint'úgy agyon verni. — Tűrhetetlen volt az agyon vert kutyák' szaga. A' Törökök' ezen kutya-gyilkolásnak illy okát adták: Az Isten megharagudt, 's azért küldte a' pestist; — vért szomjúhozik — megengesztelésére tehát vért kell Néki adni — mind egy, akár kutya, akár ember-vért. —

„Számptalan kegyetlenkedések és irgalmatlanságok által igyekeztek ezen tirannusok adót vehetni az elnyomott Keresztyéneken. — Igen örömet beszéltek vallásbeli dolgokról, mind papi mind világi emberökkel, de ez majd mindég csak fortély volt, a' Keresztyéneket hálójukba keríteni. Rendszerint azt kérdezték: ha Mahomed' írásait 's a' róla maradt hagyományokat igazaknak és valóknak tartják é? — ha igen-nel felelt valaki, kéntelen volt letenni a' Keresztyén vallást; ha nem-mel, megégettetett. E' két szerencsétlenség' egyikétől csupán a' beszéd' valamely ügyes elfordításával 's más tárgyra vitelével lehetett megmenekedni.

„Ha a' Törökök, a' Keresztyénekek egy seregben harcoltak, 's szerencsétlenek voltak, a' hibát rendszerént a' Keresztyén papokra toják, kik nékik az Istenhez intézett Keresztyén imádságaik által nagy kárt tettek. Ez okból akartak' egykor egy igen kegyes Püspököt, ki alattvalói' számára imádságokat rendelt, megöletni; kezeit, hogy jól érezze a' halál' rettegtetéseit, hátra kötötték; 's így vezették a' vesztő-helyre, hol feje' levágásával fenyegették. Gyűlölségök a' papok és oskola-tanítók iránt leirhatatlan; minden lehető módokon üldözték, 's károsították ezeket. Valahányszor csak eszükbe jutott, keresztyén papot hurczoltak elé, 's jó sort vágtak talpára. — Illy forma volt a' Budai Basa' cselekedete is, ki a' néki több rendbeli leveleket író akkori Egri Püspöknek, pogányos vadsággal és Spártai kurtasággal, így felelt:

„Pap Gazda!

Vettem leveled', Hamis lelked, — —

Ali Basa.

„Számptalan Magyarok estek a' Törökök' uralkodása alatt a' legsanyaróbb rab-szolgaságba. — Seregestől fogták-el őket az úton, 's csoportonként hajtották Thráziába, hol falukat építettek velök, vagy járomba fogták, 's barmok gyanánt földet miveltettek. — Még a' fíjú gyermekeket is tizedelték; kiválaszták a' legszebbeket, legerősebbeket, 's Jancsároknak nevelék. A' gyermekektől is fejadót fizettettek, de csak azoktól, kiknek fejük karimája már egy bizonyos meghatározott domborúságra telt. E' végre, egy czirkalom forma fej-mérőt használtak, 's ezzel, a' gyermekek' tizedelőji, 's adó' beszedői, házról-házra jártak, 's attól, kinek feje a' czirkalmat betöltte, 200 aspert, (1 fet, 25 kr. Conv. pénz,) kelle fizetni. Sok atyának, kit sok gyerekkel, 's kevés pénzzel álda-meg az Isten, nagyon sanyarúnak látszának ez az adó, 's inkább oda adta gyermekét; mert így minden efféle terhektől és nyomorúságtól megmenekedett.“

Melzer Jakab.

4.

A' Román-kórság.

Semmi olly sebesen nem tenyészik mint a' neveléses szokások. Ritkaság, hogy egy serdülő leányka magába ne szíjja az ő nevelésére ügyelő személynek eszelősködéseit; mert hozzá lévén szokva emennek szinte mozdulásait is elevenen majmolni, vakon követi a' tőle mutatott ösvényt: a' melly ha néha ellenkezik a' boldogság' útjával, ebbe az ifjú tévedő vagy igen nehezen, vagy éppen soha sem igazúlhat vissza.

James gazdag csipke-míves el vala híresedve, mint Flandria' legérdemesebb embe-reinek egyike. Több mint öt száz embert foglalatostodtatott egy maga, a' kik eránt ma-gát valóságos jótévőnek mutatta. Gazdag magazinjai egész Európára kiterjedének, 's hi-tele olly karban állott: hogy kevés jelebb kalmári társaság volna a' világ' öt részeiben, melly az ő bényegét becsben ne tartaná. Kedveltetvén hazájától, melly gyarapodásának egy részét néki köszönhette, egy leve ő Bruxell városának előkelőbb polgárai közül; kikkel is az ő karakterében fekvő egyenesség, és nagylelkűség ötet még annyival inkább megkedvelteték. Nem eggyszer, ha valamely útszán, vagy bár melly közhelyen végig mene, fentszóval hallá magáról mondatni: „Ime a' jó James a' fabrikások' disze, és pél-dánnya, a' munkások' atya, a' nyomorultak' gyámola!“ . . . Szivre ható hódolás, édes bére a' jóra-valónak! melly rang, melly megkülömböztetés lehetne ennél kívánatosabb?

Jamesnak öt magzatja vala, két fija, 's három leánya. Károly 's Victor attyok' se-gédjei levének végtelen foglalatosságaiiban, 's nem is veték egyébben büszkeségüket, mint ha az ő nyomdokiba lépven, magokat szintűgy mint ez, a' köz tiszteletre méltókká tehet-nék. — Cecilia, Adelaís, és Benjamina a' legerkölsiebb anyától neveltettek; a' házi gaz-daság' kormányozása, a' számadás' vezetése, 's több olly ágazatok, a' millyenek egy ne-vezetes kereskedés körül számosan előfordulnak, lettek ezek' munkálkodásainak tárgyai. Cecilia' fúrge gondossága a' kabinéthben más kettővel felért; Adelaís szemfűl, előre látó lévén a' háznak belső igazgatását vállalta magára. — A' mi Benjaminát illeti, negédes volt az, 's sokat kívánó; mindennel, a' ki körülte vala, tömjénezettette magát, még bát-tyait, 's nényeit sem vévén ki; a' kik, ha néki kedvére udvaroltak, azt vélte, hogy min-den reá halmozott kedveskedésért elég bér volna nékik, ha egy jóvá-hagyó mosolygás-sal, vagy egy védelmet ígérő tekintettel értékre adná, hogy vélek meg vagyon eléged-ve. Minthogy ő vala az utolsó magzat, a' kít James közel hatvan esztendő's korában nem-zett, bálvánnya lett ő eleitől fogva szüleinek; vetekedve vesztegeték ötet válogatott győ-nőirűségekkel, 's mintegy finomabb agyagból formálnak tekinték. . . . Szokták a' szá-mosabb házné'ekben illy privilegyiált valóságok, illy Benjaminok lenni, a' kik mindenek' *F. M. Or. Minerva 2. Ngyed. 1825.*

hajlandóságát magokra vonják, 's elvannak hitelve, hogy ők a' többinél többet kívánhatnak. De hányszor nem történik: hogy egy vétkes felscsmvevéssel, egy nevetséges hiúsággal ízetik-meg ezek mind azon édes figyelmet, mellyel gyermek-korokat ápolgatánk.

Még a' többi testvérek lélek-szakadva fáradoztak kiki a' néki kiszabott foglalatosság körül, addig Benjamina egy zófára kényesen oda dülve, majd egy pántlikát egyengete kalapjára, majd egy virágot tűzött varró eszközén, majd drága nevét hímexte egy batizt kendőnek sarkába rózsákkal koszorúzva. Mert azt, hogy ő nényieként a' csipkéket becs szerént felosztaná, azoknak beburkolására papiros hüvelyeket készíttetne, 's több illyeket, mellyek körül testvéri serénykedtek, az ő személyét lealázó munkáknak tekinté. Az ő csinos újjai kényesebbek voltak, hogysem illy mindennapi munkára szolgálhatnának; az ő képzelődése magosabbra emelkedett, hogysem magát egy csupa kézi-mivre lebecsáthatta volna. Fontosabb tárgyakra törekedett ő; olyanokra tudnüllik, a' mellyek (önnön mondása szerént) észszel, és az érzeménynek vissza hangzásával volnának párosodva. Egy szóval lent lengeni képzelte ő magát mind azok felett, a' kiktől környékezve vala, mint ama' büszke Caédrus, a' melly dagályosan lebegteti tetejét az ő árnyékában császómászó bogarakra.

Ezen romános - szesz, még inkább gyarapodott az özvegy Lessencené asszsonyság' Bruxellbe érkezése által. Egy lévén ez Jamesnak rokonai közül, régolta óhajtotta ennek jeles fabrikáját meglátogatni. Ezen özvegy, kinek férje hajdan a' Versaillesi udvarnál jeles hivatalokat viselt, egy a' dicséretes, és nevetséges tulajdono'ból özve szerkezett valóág vala. Vaskos és eleven volt még külsejére nézve, 's még is szüntelen az inak' gyengeségéről panaszolkodott. Vég nélkül beszélt, 's a' mi több nyers, és harsány hangon: még is néha szántsándékkal egy száraz köhentéssel szakaszta félbe szavait, hogy szük mellyünek látszattasson. Étel-kívánása (appetitus) egész a' mohódásig terjedt; egy folytatban tíz óráig aludt: 's még is az álmatlanság, 's gyomor gyengeség valának panaszának mindennapi tárgyai. Öltözete a' legválogatottabb piperét követte: 's még is megvetéssel káromlotta a' mód' kényneit. De még is mind e' mellett az ő természetes jósága mindenre, a' mi körülte vala, kiterjedt. Nem egyszer olly szük határok közé szorítá költségeit: hogy azok elkerülhetetlen szükségeit is alig fedezhetnek, csak hogy az ügyefogyottakat vigasztalhatná. Betsületni, 's remek gyanánt nevezetni, ez vala legbuzgóbb kívánsága, ebben helyhezteté büszkeségét. Maga viselete fedhetetlen, 's külseje még elég tetszetős lévén, kerülté még is a' nagy világot, 's napjait egészen a' románok' olvasására szentelte. Egy sem volt a' Görög Theagenes, és Karikleán kezdve egészen a' legújabb szerzeményekig, a' mellyet nem esmért, 's bizonyos részeit könyv nélkül elmondani képes nem lett volna. De valóban annyira el is volt kábulva képzelődése: hogy minden tárgyból, melly jártában keltében szemeibe tüne, merő rémeket teremté magának. Ha egy omladozott vár' mohos kőfalait megpillantotta, azonnal illy szókra fakada: „Itt sóhajtott hajdan a' letiprott ártatlanság: ezen szócok, ezen emelő hidak hirdetik, hogy itt harcolt-meg hajdan egy bátor hős sóhajtasainak kedves tárgyárért, egy remek szépségért.“ — Ha a' vadon pusztákon egy alacsony kálibára akadtak szemei, tüstént úgy képzelte, mintha az lett volna valaha egy jeles számkivete'nek, vagy valamelly szerencsétlen vitéznek menedék helye. „Talán, ugymond, ide hozta egykor a' szép Angelika az ő ked-

ves Medorját, 's itt csilapította hosszú haj-fürtjeivel dicső sebeiből ömledező véréét. — Ha magát egy kies völgy' üleiben egy forrás' partjánál lelte „Itt önté, úgymond az Istenfélő Tankréd a' haldokló Klorinda' bájoló fejére a' Kereszttség' vizét. . . . . Egy torony', egy omladék', egy berek' látása édes elmerülésbe meríté a' fellengzőt, és gyakran egy kor-ette régiségnek vizsgálása szinte könnyekbe fereszté tündöklő szemeit.

Könnyen elgondolható, hogy ezen Román-kórság, a' mely más részről nagy ész, 's még nagyobb világ' esmérte által vala kipótolva, nagy bényomást tett Benjamin lelkében. Úgy nézte ő Lessencené aszszonyságot, mint valamely angyalt, kit a' rajta könyörülő ég ő hozzá csak a' végre bocsátott: hogy ötet létele' homályából, melyben szüleinél sorvadott, kiragadván, azon titkokba béavatná, melyek egyedül képesek a' lelket felemelni, 's azon felséges érzeménnyelkel felruházni, melyek a' régi lovagok' arany idejében ömledeztek. Ezen képzetekkel lévén eltelve az ifjú rajoskodó, kedv-kereső tekintettel, 's gondoskodással környékezte azt, a' kit ő példánnyának választani óhajtott; 's annyira meg is kedvelte magát bálványával: hogy ez eltökéltette magában a' szíve szerént való leánykát nevendékjének fogadni. „A' ti Benjaminátok, — így szállítá-meg egykor ennek szüleit, — mind azon tulajdonokkal bír, a' melyek megkívántatnak, hogy belőle egy megkülömböztetett aszszonyság váljon; és én elvagyok hithetve, hogy Párizsban mellettem való tartózkodása rövid idő alatt tökéletességre érlelné azon reménnyel telyes bimbókat, a' melyeket benne felfedezni elég szerencsés voltam. Én gyermektelen özvegy vagyok, rokonytok, barátnétek; ha felvigyázásomra meritek bízni e' drága zalogot, kezes vagyok érte: hogy ő nem sokára mint valamely tökéletesség' angyala fog egész Párizsban említtetni, 's a' legtündöklőbb jóvendőre számot tarthatni.“ — Az öreg James bár mely halálba szerette is Benjaminját, még is rész szerént azon vágyódás, hogy ötet kedvező sorsra emelje; rész szerént Lessencené aszszonyságnak jó szíve, erkölcei' tisztasága, messzé elterjedt híre-neve; mind ezek felett pedig Benjaminának az eránt kinyilatkoztatott kívánsága, hogy magát illy jeles aszszonyság' kormánya alatt pallérozhassa, 's hajdan nyomdokiba léphessen; mind ezek, úgymondám, reá határozzák a' jó atyát: hogy szerette Benjaminjától egy rövid időre megválni magában eltökéllené. Nehány hetek mulva Lessencené aszszonyság kijelentette az elutazásra való szándékát. Az öreg James gazdagon megtömött bűtorral 's e' mellett egy arannyal töltsz erszénnyel készíté-el az útra kincsét, 's az eget ferasztván magzatja' oltalmáért könnyekkel vegyes áldások közt bizá azt Lessencené aszszonyság' kezeire; a' ki is amazoknál nem kevesebbé lévén megindulva *Penelope'*, vagy *Virginia'* búcsúvételét képzelte magának ezen elválásban.

Még az nap', a' mellyen Párizsba érkeztek, így szállítá-meg Lessencené aszszonyság ifjú ivadékját: „Azon név, úgymond, a' mellyet eddig viseltél, 's melly által érdemes atyád kétség-kívül az öreg Jákóznak Benjaminjához való szeretetét akarta magában példáztatni, éppen nem hangzik össze a' te arcvonásaiddal, de leginkább azon érzékeny színel, a' melly ezeknek főbb ékességét teszi. Benjamin az én ítéletem szerént nem fejez-ki egyebet, mint a' gyermek kornak ártatlanságát, 's a' étyai megkülömböztetés' kedves tárgyát. De néked kedvesem! olly névre van szükséged, melly a' te új lételeddel, 's azon pályával, mellyet véled futtatni szándékozok, tökéletesebb egyarányban álljon. Azu-

tán az a' James nevezet is igen rövid, 's a' mi több, szerfelett sovány. Magad is érezheted, hogy a' mi béavatottjaink' seregében, a' hol nem sokára fellépned szükség lesz, egy felette csekély, és igen mindennapi képzelet támadna értand, ha téged csak James Benjaminának hívatni hallanának. Javaslánám tehát, hogy magadat ez napságtól fogva Szent James-i Rozemundának nevezd. . . . — Óh! gyönyörű név! felkiálta az ifjú nevendék, néhányszor rebesgetvén Rozemunda! Rozemunda! — „Ez egy Velencei Szépnek neve“ felele Lessencéné aszszonyosság: a' ki egész Olasz-országot eltöltötte szerencsétlenség'ivel; nem sokára esméretébe jutsz eme' szív-szakasztó történetnek — Ime tehát a' mi szerencsés Benjaminánk, a' ki hirtelen Szent Jamesi Rozemundává változott, 's ezen név alatt a' Párizsi nagy világ' esméretségébe iktattatott. Valóban bételtyesedett, a' mit Lessencéné előre sajdított. Eme' romános név sokaknak figyelmét a' szép jövevényre vonta, ötet szintolly nemes eredetűnek, mint kellemetesnek ábrázoltatta, 's szembetűnőleg számosabb hódolásokkal boldogította, mint az egyszerű James név, a' melly csak az első csipke-mívesnek, 's Flandria' legderekebb emberének személyét jelenté.

Benjamin a ezen ál-névvel felruházta'tván külömbféle dolgokban pallérozgatta magát, a' mellyek arra nézve, hogy magát a' világ előtt tekintetbe tegye, nem kevesebbé fontosak valának. „Ha egy megkülömböztetett hölgynek hírét „úgymond Lessencéné“ tulajdonná akarod tenni, (a' minthogy shoz méltán just is tarthatsz) szükséges mindenek előtt, hogy egész testállásodat egy oly kiterjedő kegy, (gratia) egy oly kellemetes magad' elhagyása késérje, a' melly leveje az érzeménynék. Emeld-fel gyakran az ég felé nagy szeméidet, bocsáss közbe-közbe egy titkos sohajtást, és merülj mentől tovább komor elmélkedésekbe, a' mellyekből ne másként, mint egészen megzavarodva eszmélj-fel, mintha ekkor szakaszatnál-el legedesebb gondolataidtól. Öltözeted egy önkényes rendtelenségben csügjön; fejed, a' mellyen legfellyebb egy egyszerű virágnak szabad lengedezni, mindég fedetlen maradjon; szép szőke hajaid vállaidra lójanak, sőt szinte mellyedet veregessék annak két vastag fürtjei, a' mellyeket mi *Bánatok*-nak nevezünk. Piros soha se, sőt ha lehet, mindenkor halavány szín fesse orcáidat; mert ez a' munka' temékedéséget, 's az inak' ingerelhetőségét jelenti. Legkissebb pipere, vagy az ekkori módinak nyoma rajtsd fel ne tessen. Minden drága gyöngyök', 's kövek' helyébe csak egy hosszú, külömbféle titkos értelmű gyűrűkkel-megfűzött lánc csügjön nyakadon; kezdedben pedig szüntelen egy a' sarkain betűkkel, és ábrázokkal (symbolum) kivarrott fehér kendő, azon könnyek' letörlésére, mellyeket egy érzékeny szívből a' legapróbb indulatok is kisajtolni szoktak. Szükség e' felett, hogy egy siralmas románczot tudjál énekelni, 's azt a' hárfán újjaidal késérni. A' hárfa, tudod azt kedvesem! a' mi általunk annyira tisztelt *Bárdusok'* muzikai szere volt, 's ezt tartja még most is becsben minden aszszony, a' kit belső sugalások élesztenek: 'Végre kedves Rozemundám! jól eszedbe tartsd, hogy senki magát az érzemény, 's finomiség' titkaiba béavatottinak nem vélheti, a' ki az úgy nevezett *Ossian*-i hangal nem bír. — Mi pedig az az *Ossian*-i hang? Az egy eleven, 's világos belső sugallás, a' melly értelműnket az égi boltozat felé irányozván, mind azt a' mi e' földön bennünket környékez, megvettei vélünk, 's gondolatink által az egyszerű halandók felébe emel.„ — Óh ezt merem fogadni, úgymond Rozemunda, hogy én egészen *Ossian*-i leszek; mert én Bruxellben is minden körültem lévőknél nagyobbak lettem magamat! —

Igen helyesen! — És kivéven nemzöimot, akaratom ellen is minden embert csekélyre becsültem. — Tökéletesen! Holnap mindjárt hozzá fogunk tanuláson' első tárgyához; és hogy rendel folyton előmeneteled, kezecbe adom először *Scuderi Kis-asszonyoknak Cleliáját, La Fayette Asszonyosság' Zaidáját és Cleves-i Hercege-asszonyát*, mellyeknek rövid foglalatlját írásban fogod előmbe adni. Azután által megyünk *Gomez Asszonyosság' szö: újságira*; úgy tovább *Richardson'*, és *Marmontel'* írásait veended olvasásod' ezélijául, 's így később' minden Román szerzőinket, a' kik naponként új szüleményekkel derítik századunkat.

Rövid idő alatt a' mi új Rozemundánk mind azon vitézekről körül-véve lelta magát, a' kik a' román-világban tündöklének, 's átolvasván mind ezen munkákat, a' mellyekből az erőletett nagyítás a' természetet kirezentele, magosan felesigázta képzelődő erejét, 's tüneményeket teremté magának. Minden ideje, 's tehetsége elégtelen vala azon olvasásokra, 's kijegyzésekre, a' mellyekre törekedett. Sokszor annyira tántorodott elragadtatásában: hogy szinte emlékezetét kifárasztaná a' hosszas szakaszoknak, 's kecsagetőbb helyeknek könyv-nélkül való megtanulásában. Nem sokára annyira vitte dolgát, hogy szinte bölcs mesternéjével vetekedni képes lett, 's magát azon avattak' számára iktatva látta, kik ez utolsó' választottjai valának, 's kik az érzeményes eszelőskösdét annyira vitték: hogy magokat az ő szokott gyülekezeteikben *gö Oskár-nak*, amaz *Fingál-nak*, a' harmadik *Dermides-nak*, vagy egyéb *Ossian-tul* éneklött hősnak nevezgetnék.

Két estendők' forgása alatt serénykedvén Rozemunda e' nagy értékű tudományokban, fra szüleinek egynehány levelet; de a' mellyek annyira megvalának az olvasott könyvekbül szedett Pericopákkal, újított szavakkal, 's czikornyás beszéd' módjaival tömve: hogy azokból a' jámbor James sokszor semmit ki nem veheto. Észre vette ekkor, de már későn, hogy Lessencené minden érdeme mellett is legkevesebbé sem volna alkalmas egy fiatal személy' kormányozására: 's feltette magában, hogy Benjaminját magához vissza hívja. Erre nézve használta ő azon alkalmatosságot, mellyet néki a' két öregebb leányának férjhez-menetele nyújtott. Az egyik egy Bruxelli Tanácsbelivel, a' másik egy Hajós-kapitánnyal váltának gyűrüket. A' jó atya személyesen indult Párizsba leánya' haza hozása végett, hogy az, e' kétszeres ünneppen részt vehetne.

Lessencené, kinek feje már több havaktól fogva éjjel nappal egy románnak elkészítésén gőzölgött, mellynek őtet (tulajdon itélete szerént) halhatatlanítani kell vala, nem lehetett úti-társ. Kapott James ezen kedvező környülményen, 's tellyes eltökélléssel vala Benjaminját otthon fogni, ámbár elhitette is véle Párizsba rövid idő alatt leendő vissza térhetését. Még ezen ígért mellett is nehéz vala őtet elválasztani kedves barátjától, a' ki maga részéről szint oly vigasztalhatatlan volt, megfosztatni látván magát szép Rozemundájától, a' kiről az *Ossian-i* vitézek előtt oly nagy tisztelet háromlott reája. De engedni kelle a' szigorú atya' kívánságának, a' ki nem esmért egyéb *hangot* az egyenesség', 's jámborság' hangjánál.

Egy reggel, mellynek keletén bús fellegek lógtak, Lessencénének érdemes tanítványa, minekutánna mesternéjével siránkozott, epedezett, 's az eget segítségül hitta, minekutánna hajfűrtjeiket, gyűrüket, 's mellyképeiket egymással felcserélték, minekutánna kölcsönös esküvéssel egymásnak mind-addig tartandó barátságot fogadtak, miglen lelkeik a' boldogult árnyékok' sorában egyesülendének: kifejté magát érzékenységeitől félig meg-

fosztva szeretete barátnéja' karjaiból, 's az inak' rángatózásai között való, vagy tette-tett ájúlással emeltetett Jamesnak pósta-szekerébe; a' ki használván a' szép Rozemunda' ezen sympathiás elragadtatását, vele Bruxell felé elnyargalt, 's oda harmad nap mulva szerencsésen megérkezett.

Az ifjú utazóné a' legérzékenyesebb neglizsében vala. Egy fehér perkáli ruhából állott ez, mellynek újjai az ő angyali tanítónéjának hajaiból font szövövényvel valának karjához szorítva, 's a' mellynek övedzőjét két zománczozott 's az ő neveikkel kérkedő aczél csat foglalá ősze. Egy Scótziai nyak-kendő, mellyen ama' minden érzékeny aszszonyok' tükörének végső könnyei csillogtak, fedezte hó-meltyét; fején egy fekete fátyol lebegett, melly az elválás' bánatja miatt rendtelenségben függő haját eltakarná; egy aczél lánczon, melly az epedés' belyege volt, függött ama' gyűrűk' gazdag gyűjteménye, a' mellyekre *Ossián*-tól éneklött minden vitézek' nevei vésetve valának. Ezek között találtott egy, mellyet néki Lessencené éppen elmentekor ajándékozott azon állítással: hogy azt hajdan a' dicső *Fingál* hordozta légyen, 's oly erővel bírjon, hogy a' lelket egy szakadatlan elmélkedésbe meríti, 's mind azt a' mi a' leggyengébb érzemény' tulajdoná, beléje lebelli.

A' barátságna mind ezen bűbajos szereivel felfegyverkezve jelent-meg a' szép Rozemunda övéi' keblében; a' kik egyes egyig ötet körülvenni, 's szives ölelgetéseiket pazérolva reá vesztegetni vetekedtek. De mivel a' természet' egygyűjű ömledézesei sem azon válogatott kifejezésekkel, sem ama' romános beszéd' módjával nem bír, a' melly egyedül tudta volna a' szép béavatottának szívet érdekelni: mind ezen viszonzítás' örömeire nem egyébbel választott ő, mint egy oly felsőbbiséget jelentő tekintettel, a' melly értékre adta, hogy esmérí még ugyan őket, de a' melly egyszerű tartani látszatott attól: neta-lántan kellenél inkább hozzájuk leböcsátjkozzon. Hasztalan szorongatták ötet karjaik kö-zé mind anyja, mind testvérjei; hasztalan tetézték reá dicséreteiket, 's szerencsétetéseiket; a' Benjámina név, mellyet ezek szüntelen ismétlettek, fárasztá finom füleit, 's mintegy ötet megszentégteleníteni látszatott. Próbát tett, ha őket azon gyönyörű ál-névhez szoktathatná, mellyel kedves barátnejától megajándékoztatott. Azomban sikertelen lett igyekezete. — Miért akarnál te ugymond a' bátya Károly, azon névnek ellene mondani, mellyet születéseddel nyertél, 's köztünk álhatatosan viseltél? — Ezen név oly kedves nényeidnek, hozzá veté Cecilia. — Ez a' vérség' legkedvesebbekét jelenti, folytatá Adelaís. — És azt, a' ki hogy az légyen, leginkább meg is érdemli, felkiálta Victor, 's hevesen általkarolá hugát, hogy szinte fulladozna 'ez bátyya' ölelésében. — Óh kedves Benjáminám! így szólla jó erkölcsű anyja, soha sem teszed te le azon nevet, mellyet én csak a' végre választottam, hogy hozzád vonzó gyengédedségemet egy szóval kijelenthetném, — 's a' mellynek említésében nekem oly kimondhatatlan örömöm telik, így szóllamlott meg végre az öreg James; ez fogja nekem, ugymond, ha majd száz telet mutatnak meg-öszült fejemnek ritka hajfirtjei, az én vénségemnek nem csak örömét, hanem gyámolát is eszembe juttatni. — Ez utolsó kifejezése az öszenek, mellyet a' jámbor öreg az atyjá szeretel' legszivrehatóbb hangján ejtett, valami *Ossián*-i hangal bírní látszatott Benjámina előtt, 's szeméit édes könnyekbe borítá. Ennek kedvéért csakugyan lemondott a' kedves Rozemunda névről, 's felvállalta ismét, ámbár nem örömet, a' silány Benjámina nevet.

A Fabrikának minden munkásai össze csoportozván az ő jótévedők' kedves magzatjának haza érkezésére, esenkedve sürgették bébocsáttatásokat, hogy az ő látásán támadott örömeiket kinyilatkoztathatnák. Ezen hódolás nem volt kellemetlen Benjamina előtt; tapasztalta t. i. hogy atyai házában viszontlátásával felleli az ember néminémüképpen gyermekkori szokásait. Olly nyájias leereskedéssel fogadta e' jámbor munkásokat, a' melly az atyának az örömn kívül még reményt is nyújtja, hogy kitisztálhat még talán leánya romános hidegleléséből. Végtere megjelent Jamesnak két jövedő veje is, kik nem külbmben megtevék Benjaminának udvarlásokat. Az ifjú tanácsbeli, Ceciliának jegyese, elmés és jó izlésű ember, egy oly csinos és nyájias hízelkedéssel tellyes complimentet' teve a' jövevénynek: hogy ez bármúna rajta, 's nényét a' bődlog választásért szerencséltetné. „Mivel, úgymond a' tanácsbelinek szavában, 's arczvonásaiban valami *Ossian*-i találtatik: előre érzem, hogy Cecília egy léssen a' legböldogabb asszonyok számából.“ De bezzeg egészen máskép' ált a' dolog a' Hajós-kapitánnyal. Ez a' vidám, 's egyenes lelkű ember nem lévén hozzá törődve az udvariság' tekervényes kérégehez, szilajon megragadja Benjaminának kezét, „ha a' Leány-asszony úgymond, bizonyos Ceciliának bődlogtsága eránt, én Adalaiséért valójában kezes leszek; ezer, meg ezer kartács rontsolja izekre minden tagjaimat, ha valaha szavamnak ura nem leszek.“ Ezzel férjfiasan át öleli Benjaminát, 's két arczáira olly egy pár csókot tűze, mellyeknek nyomai több ideig tartandó verességgel árulgaták-el magokat. „Irgalmas Isten! — felkiált az megrettenve, 's csaknem elájulva — azt véltem, hogy egy irgalmatlan Tatár', vagy egy kegyetlen Korzár' rabló markába kerültem!“ . . . . . — Kit nevez Benjamina Korzárnak? ezer, meg ezer menydörgő ágyú! — Ah! kérem az Urat csendesedjen; mert az én füleim, 's inaim ki nem állhatják ezen éktelen hangot. Igen is kimutatja az Úr, hogy mindannyi utazásaiban csak egyszer sem kötött ki a' *Gyengédé Szigetek'* partjain! az Úrnak valóban nagy szüksége volna a' halhatatlan *Scuderi Kis-asszony'* leczkéire. — Ki ördög az a' *Scuderi*? micsodák azok a' *Gyengédé Szigetek*? Én nem esmérek egyéb útát a' dicsőség' útjánál, sem más leczkét *Jean Bart*, és *Duquesne'* leczkéinél. Látom én, hogy az én Sógor-asszonykámnak gondolkozása az enyimmel soha meg nem fog egyyezni, mert ő egy valóságos — — Román-alak . . . . Adalais igyekezett félbe szakasztani ezen beszédet, melly Benjamina előtt olly rendetlennek látszott; az öreg James pedig elfojtván magában a' hangös nevetést, megölelte jövedő vejét, 's megköszönte neki a' leczkét, a' melly kétség kívül egy kevéssé durván esett: de a' mellytől hasznos következéseket leheté várni Benjaminára néve.

A' kettős összekelés Benjamina' elérkezése után harmad napra vala határozva. Azt vélte ez, hogy e' rövid idő-közt jobbra nem használhatná, mint ha Adalaisnak ez alatt ama' kinos kötelékek' mivoltát rakogatná szeme eleibe, mellyekbe ezen házasság által szövetezendő vala. — Hogy hogy határozhatád reá magadat kedvesem! így szállítá-meg nényét, egy illyen ember' örökös társaságára? — Azt vélem egy a' világon legegyszerűbb ok cselekedtette, felele amax; én szeretem, ő is szeret. — Mit? Te szeretheted őtet? hiszen az egy ember-rágó tengeri farkas! — Erántam megtettesült angyal. Ó ha tudnád, melly szívreható jóság, melly nagylelkűség, melly érzékeny szív rejtezték ezen külső durvaság alá! az ő neve tisztelettel nevezetik az egész hajós seregétől, 's már több reá bizott, 's szerencsésen végre hajtott próbatételek jelesítik őtet. Csak a' vég-

re kötelezi ő magát egy aszszonyhoz, hogy azt boldogsága' társává tegesse. Értéke mindenkép' felér az enyimmel, 's fontos szolgálatai, mellyeket eddig a' mi kereskedő házunknak tevé, 's még talán ennekutánna is teend, kezemre méltóvá tevék őtet. Egy szóval ő nékem kedves, és én szívesen hozzá megyek. — De kérlek szegény Adelaist! jól megismerkedtél-e karakterével? kitanultad-e érzéseit? bizonyos vagy-e arról, hogy fent van köztetek amaz Isteni öszvehangzás, melly nélkül a' házasság nem egyéb egy kínos rabságnál, a' mellynek nem mással, hanem csak oly vastag, 's keletlen lelkekkel kellene hordatni terhes igáját, a' kikben soha a' nemesebb érzemény' istenítő sugára felnem tündöklött. — Óh nem értek én semmit ezen szállangó beszédekből! én az én jegyesemmel első látásomkor tüstént öszvekezni kezdettem. — Első látásodkor? — Igen; ez pedig egy az atyánktól az itt fekvő katona-tisztek' számára tartott bálban ment végben. Jegyesem, ki engem régoita (a' mint mondá) vizsga szemmel tartott, így szóllított-meg táncz közben: „Katona emberségemre mondom, nékem a' leány-aszszony tetszik! A' leány-aszszonynak férjre, nékem pedig feleségre van szükségem. Ha én a' leány-aszszonynak tetszem, egyikünknek sem kell tovább menni.“ Én elejénten ezen formátlan kinyilatkoztatásra csak egy habotás nevetéssel feleltem; de később' ismétlett vallástétele' egyenessége, tekinteteinek édes kifejezései, de legfőkép' az eránt való forró kívánsága, hogy ivadéunkba, mellyet a' Bruxelli legérdemesebb házok' egyikének vallott, béiktatódhassek, mind ezek úgy mondám én bennem egy ellene áthatatlan bényomást szülnének. Még fent állott a' mulatság, midőn atyánkat kérése eránt tudósítottam, 's a' mi házasságunk megállapítatott. — Mit? tehát minden további előkészületek 's opedezések nélkül? — Óh az én jegyesem nem ért ezekhez. — De gondold-meg tehát nyomorult áldozat! hogy megfosztattál a' legédesebb boldogságtól, a' melly csak számunkra viríthat. Lehet-e valamit hasonlítani azon édes örömhöz, mellyet egy kényes, és érzékeny hölgy magában érez, midőn titkos gondolatinak kedves tárgyát, lábainál fetrengeni látja, őtet két három, vagy szinte négy öt esztendeig nyögni, sóhajtozni hallhatja? Ez ám az érzeményes világ' törvénye! így neveljük mi azon tüzet, melly egy szerelmes' kebelében lángol! de nem is vehetjük át ekkor sehová is szemeinket, a' hol az ő alázatos, esdeklő, de leginkább szomorkás tekintetök ne késérne bennünket; egy lépést sem tehetünk a' nélkül, hogy nevünkét vagy a' homokba írva, vagy akár egy nyárfának, akár egy árva fűzfának héjjába vésvé ne találánk. Ezek meglévén a' távulnének ingerét' veszszük elő, a' melly egyedül tudatja velünk, melly nagy mértékben szerettünk. Túl útazunk a' tengereken, tettetjük egy pár esztendeig az ő végképpen való elfeledtetéseket, 's vissza térvén, minekutánna szvenvéseükről türedelmökről, 's állandóságokról megvayunk győződve, a' remény' egy kis sugárát ragyogtatjuk végre szemükbe, hogy csakugyan még is egykor valahára részekre akarjuk magunkat határozni. — Óh! ha én így bántam volna az én hajós-lisztemmel, az engem' régen ott hagyott volna a' fa-képnél. Miért tartaná az ember magát többre, mint a' mit ér? 's ha már egy tetszetős ember' szánk' izére vayon, miért kínoznánk őtet? — Soha sem fűzethetik ők elég drágán azon szerencsét, hogy a' mieink lehetnek. 'S azután, mindjárt megkeli koronázni egy szerelmesnek tüzet, miheiyt az lán,olni kezd? — Hát vétek annak boldogságát siettetni, a' kit szerelünk? — Ha egyszer férjeink lehetnek, kínoznánk válnak. — Igen, ha előbb rab módra sanyargattuk őket. — Minden férjfiúnak természetes ösztöne rajtunk ural-

codni. — Tegyük hát magunkat olly kellemetesekké, hogy ehez való bátorságok elmuljon. — Sola kelletinél tovább őket lábainknál nem mászkálthatjuk. — Ne bánjunk úgy iná-dóinkkal, a' mint nem akarnánk, hogy vélünk férjeink bánjanak. — Én tőle bókolást ki-vánnék. — Én csak kedvelltést. — De leginkább akarnám, hogy engem egész a' bámulás'g csudáljon. — Én legfelyebb, hogy illendőleg becsüljön.

James szakasztá félbe ezen versengést, bőlépvén hozzájok, 's tudokra adván, hogy a' két házassági egygezés' alá-írása végett reájok várakoznak. Benjamina alá-írá először azon írást, a' melly Ceciliát az ifjú tanácsbelivel egygesíté, 's újjolag egy jóváhagyó tekintetet lövette mind-kettőjökre; de midőn Adelaishoz fogna, keze-remegni kezdé, 's az ég felé emelvén szemeit, néhányszor lassú szóval rebesgeté: „nyomorúlt áldozat!”

Más napra kelvén a' fabrikának minden munkási öszve gyűltek, 's munkájok' mustrá-ját a' házasulandóknak béajáolották. Két merő csipkékből alkotott ruhából állott ez, mel-lyekben az érték az izléssel az elsőségért vini látszatott. James örvendeztetni kívánta e' jámborokat, 's valamennyijét ama' fény-s násznépnek számába vette, melly a' jegyeseket a' templomba kíséré. Benjamina mind azon babonákkal megrakva jelent-meg, mellyeket Pá-rizsból hozta magával, 's ültözetének különössége minden szemeket reája vonzott. Egy világos zöld ruha volt ez, égszínű övvel testéhez szoritva, a' mellyen szélt-hosszszatt arany csillagok ragyogtak. Feje fedetlen volt, 's két egyenlő részekre osztott haja nagy fűrtök-ben löggött vállaira; mellyek közt igen szembe tűntek a' két hab formán lebegő 's mel-lyét vörögötő *Bdnatok*. Képének, 's egész testének alkalmaztatása egy belső sugállással tellyes valósággra mutatott, 's a' csillagokból látszatott olvasni a' világ' kerekességének sor-sát. Adelsis mellett foglalván helyet azon időpontban, mellyben a' Pap a' jegyesek' kezeit öszve-adandó vala, megnem tűrhette, hogy azt karjánál megráníva csendesen fölébe ne sug-ná: „nyomorúlt áldozat! még most van időd!” egy mosolygással viszonzozta ezt Adelaist, és kezet nyújta párjának azon belső nyugalommal, mellyet csak a' boldogulásnak bizonyos volta nyújthat. A' kapitány, a' ki Benjaminának gondolatlan apostrophéját hallotta, csaknem menydörgésekre fakadt, de James által, ki nevetését elnem fojthatá, vissza tartatván fellette magában, hogy ezt előbb utóbb kifogja vásárlani Isteni lehellettel tellyes sógor-aszszonykája. Az egész lakadalmi robaj alatt nyomorúlt áldozatnak hivogatá Adelaist, 's a' fabrikának minden napszámosit rendre ösztönözte, hogy innának a' nyomorúlt ál-do-zat' egészségéért. Ez időtől fogva, valahányszor Adelaist Benjamina előtt dicsekedve emlegette ádapotjának boldog voltát, a' kapitány mind annyiszor egy gúnyoló tekintetet vete Benjaminára „nyomorúlt áldozat! — úgymond — nyomorúlt áldozat!”

Cecília férjének Bruxell' körén egy régi vára volt, melly a' Dilus' partján a' legromá-nosabb helyzetben állott; itt tartotta ő mennyegző' ünnepét, a' melly két hétig folya az egész rokonságnak jelenlétében. Benjamina ki nem tudott térni azon elragadtatásból, mellybe őt a' bémohosodott várfalak', 's az egész környék' látása altatá. A' mi leg-inkább elmerité romános álmadozásába, az vala, hogy az ő szállása éppen egy négyszé-gű toronyba rendeltetett. Ez alatt egy emelő híd a' vár alatt rengő fenyvesbe vezetett, mellynek közepette meszszűnven egy alacsony remete-ház ültött a' szemekbe. „Kétség ki-vül, — úgymond Benjamina a' tanácsbelihez, — az egy szerencsétlen' menedék he-lye lészen, a' ki kerüli a' világot, mellyben érzékeny lelke nem talál egyebet a' hite-sze-F. M. Or. *Mínerva* 2. *Negyed*. 1825.

gett háládatlanságnál" — „igen, felele sógora, kire a kapitány hirtelen egyet kacsintá; az valósággal egy isméretlen' rejteke, kinek durva csuklája, 's hosszú szakála alatt, úgy mondják, igen nemes, és sokat ígérő arczvonások rejteznek. Azt regélik a vidéken, hogy az egy jeles szerencsétlen volna, a' ki gondolatának kedves tárgyától elszakadva könnyekben, 's imádságban tölti napjait." — „Melly igen szánom ötét! felkiált Benjámina, egy mély sóhajtást bocsátván; melly kimondhatatlan öröömre válna, ha szenvedéseit enyhíthetném!" Ezen szavak jel-adásul szolgáltak a kapitánynak, a' ki már óhajta leste az alkalmatosságot a' templomba vett sérelme' megboszulására. Erre nézve közlé szándékát mind ipjával, mind a' tanácsbelivel, a' kik semmit forróbban nem kívántak, mint Benjáminának neveltséges eszelősségét meggyógyítani, 's ötét az emberiségnek, melly előtt már szinte a' neveltség' tárgyává lett, vissza adni. Az én lakajom, úgymond a' kapitány, egy ifjú matróz, igen elmás és virgoncz legényke; ez a' remete' személyét jól fogná játszani, mert ez a' bohó akárkit is egész a' megcsalattatásig majmol. E' mellett szívreható módon énekel, 's egy velem a' Spanyol partokon töltött hosszas tartózkodás alatt igen ügyesen megtanulta a' gitárt pengetni. Most két hete, hogy Gandba útzott megöszült beteg atya' látogatására, a' honnét ötét ma estvére ide várom. A' szép álmodozó ezt soha sem látta, jó lenne ez által eszt megzavarni, 's magunkat az ő contójára mulatni. — Nem ártana, úgy mond James, legfőkép' ha egy olly siralmas románcot tehetnénk a' legény' szájába, a' melly a' mi kis balgatagunkkal elhíthetné, hogy a' mi remeténk egy azon román-vitézek' számából, kiket Lessencené aszszonyoságnál láttam; 's hogy ez nem tűrhetvén a' szép Rozembudától való távollétét, ötét egész e' helyig követte. Igaz ugyan, hogy nem kis áldozatba kerül nékem magzatom' így gyötörni: de ha már egyszer a' gonosz ügy meggyökerezett, akkor csak egyedül rendkívül való szerekkel lehet azt orvosolni. — Hagyja reám az Úr, úgymond a' tanácsbeli, lehet a' leczkét kimélléssel feladni. Ne hogy a' mi sógor-aszszonyunk egy szolgálával egybe vessessen, szükséges, hogy ez, megszokván ura' parancsait vakon követni, ne tudja, melly fehér-személyhez intézi neveltséges hódolását. Én magamra vállalom a' románc' elkészítését, mellyet majd az ál-remetének egy érdeklő nótán kelletik énekelnie; 's én hízlekedem magamnak, hogy a' dolgot olly móddal fogom vezetni, hogy annak kifejtődzése mind azon következeseket szülje a' mi rajoskodó szépünk' szívében, a' mellyeket tőle reménylünk.

Azonnal elkészült egy remete ruha, mellybe a' mi lakajunk magát beburkolandó vala. A' kapitány, a' ki azt a' legközelebb lévő faluba kvártélyoztatta, előhivatá ötét, mihelyt az esthajnal szürkülni kezdett; bévezeté a' fenyvesbe, több tekervényes úton végig hordozá, 's végre Benjámina' szállásához vissza térvén véle, félre vonta magát, hogy láthassa, mikép' fogná az, a' néki kiszabott rollét játszani. A' lakaj ekkor megállapodik, az isméretlen' ablakja alatt egy szenvedő valóság' alakját színeltvén; 's mihelyt a' hől arcúl világítá, letolta kámszáját, 's megmutatá a' szépnek, hogy koránt sem olly öreg, a' mint viselete vallja. Benjámina, a' ki szüntelen az előtte fekvő kies vidéken legelteté szemeit, tüstént megejté a' remetét. „Valóban, úgymond figyelemmel vizsgálván ötét, a' tavasz' rózsái megtetszenek még komor vonásain, mellyeket a' bú' könnyei elhalványítottak. Ezen testállás, ezen mozdulatok olly méltóságot leheltenek, a' melly egy főbb rendű eredetre utasít. Óh bár csak hallhatnám ötét! . . . Talán majd szavam'

hangjára megszömlamlik. Vegyük elő a hárfát, 's teltessük eleintén, mintha valamely részvételen (indifferens) tárgyról dallanánk. — Erre végig futja hurjait, 's *Gaveaux*-nak ama híres románczát kezdő énekelni: „*Remete, jó Remete* 's a' t. Eleinte egy halotti csend fogadta ezen hangokat, azután az ifjú matróa, a' kinek meg vala hagyva, hogy ne tegyen egyebet, mint a' mire intetni fog, elő vevé muzsika szerét 's azon a' legkecsesetöbbsé áriákat pengette, 's mesterségesen váltogatta. Egészen elragadá ez Benjaminát, és semmi kétséget nem hagyta többé lelkében, hogy az ő remetéje azon ki-vált teremtmények' számából való, kiket a' születés, de legfőkép' a' nevelés, a' többi halandók' sorából kiemelt, 's a' kik inkább a' magányban sóhajtoznak, mintsem hogy magokat a' világ' mezejére kiténnék, a' hol őket csak megérteni sem, annál inkább érdemek szerént becsülni nem tudnák. Következendő nap' még sokkal méltóbb formában jelent-meg a' fülöstökömmél, 's száz kérdésekkel terhelé Ceciliának férjét a' remete felől, kinek sorsa eránt igen eleven részvételel vallá.

Harmad napra kelvén, közel volt már éjfél, midőn Benjamin a' torony' magosságáról vizsgálta az égi bólozatot, 's futtatván szemeit ezen megmérhetetlen téren *Ossián*-ként képzelé magának, hogy minden fellegecske lebegő szárnyáról egy bóldogult árnyék' látásával kináltatniak-meg szemei. Ezen fellegező gondolatokból ragadák-ki őtet a' gitár' hangjai, 's szinte megháboroda eleinte; de csak hamar azután reá esmért a' már hallott hangok' bájjára. A' hód ez éjjel nem olly elevenen tündüklött, 's csak alig lehetett a' föld' színét fedező tárgyakat megkülömböztetni. Felelni kívánt Benjamin a' remetének, 's pengetni kezdé hárfáját. Néhány egymással váltott nem lelketlen darabok után elkezdé a' remete a' tanácsbelítől elejbe adott románczot, mellyben önnön szenvedéseit, Rozemundának tőle egy kegyetlen atya által történt elragadtatását, ennek fellelésére tett sikertelen fáradozásait, 's végre azon á-ruhát, mellyel születését, szerelmét, 's vándorlásának czélját fedezni kívánta, fájdalmasan festegeté. Utólyára a' hosszas előszámlálás után ezen dalt énekelte a' leghathatós'b hangon:

1.

Mint a' vándort a' pusztában,
Osmételes csillaga
Ezer baj köröt vezérl,
Midőn tévelyeg maga:

2.

Úgy vezette bájos hangod
Tánrtorgó lépésimet
'S majd örömmel, majd örömmel
Töltögette szívemet.

5.

Végre még is feltalálak
(Óh ez egék csodája!)
'S szemlélhetem gyöngy képedet
Termeszet' szép munkáját

4.

„Csak lássalak, majd feléled
Szívem“ ezerszer mondám.
Kin az élet nálad nélkül
Bájjoló Rozemundám!

Ezen kedves, és annyiszor megbánt névnek hallása kimagyarázhatatlan érzést szüle a' mi Benjaminunkban. „Egek! — így szólla megrázkódva, nem kételkedhetem többé, bizonyosan egyike ő azoknak, kik gyengéded barátném' társaságát látogatni szokták. Oskár leszszé ez, vagy Dermides? . . . Hiszem én nem emlékezem, hogy valaha egyiknek is kinyilatkoztattam volna szívem' választását. Igaz ugyan, hogy néha magam is megleptem

szemeimet Oskáron, ama' szomorkás epedezőn. Lehetséges é, hogy siránkozván távol létemen, 's lelke eltelve képpemmel, nyomba követett engem? lehetséges e', hogy oda hagyván drettem a' fővárost, ezen vadon magányba költözött a' szükségűdés' alacsony köntösében? óh mely felséges maga feláldozása ez ama' szép léleknek! mely méltán tart-hat ő számot egy az enyimhez hasonló szívnek birtokára!⁴

Így merengett Benjámina az édes megcsalattatásban, midőn a' lakáj a' háta megett el-rejtett ura' parancsára, megközelíté a' vár' falait befoglaló árkot, 's egy szomorú pan-tonáime által azon való tépelődését jelengeté, hogy ezen által nem költözhet; 's hajlandó-nak látszott, hogy abba leugorjon. Azonban, mintha még egy próbát akarna tenni imá-dott szépe' szívének meglágyítására, felmász egy törzsökre Benjámina' tornyának által el-lenében, 's hozzá fog az elejbe adott románcznak utolsó dalljához:

1.
Szánj-meg kérlek, tekints rabod'
Érted hurcolt kiányára!
Ne hívánd, hogy ezen óra
Légyen élte' határa.

2.
Egy szál virág, egy füzöske
Szerelmének előg less,
Bár szerelmed' zálogául
Keze töled mást nem vessz.

3.
Jaj! de minden némán halgat,
Nincs válasz keszvevrem!
Nincs, ki szánná, vagy írt rakna
Vérbe borált sebére.

4.
Bóldog Egek! mért nem bírok
Ossiánnak lantjárál!
Talán meghódolna ennek
Szív repesztő hangjával.

E' szerencsés végezetre eg'szen meggyőze'tetvén Benjámina, hogy a' remete' képében az érzékeny Oskár volna elrejtve, nem vala képes érzéketlen maradni eszedléseihez. Első hevében lebontja derekáról azon Skótziai pántlikát, mellyel általövedve vala, 's azt egy könyvre tekervén a' sánczon által veti. Ezt a' remete sietve felragadja, 's még szeme lát-tára néhány csókokkal illetvén, kebelébe dugja. Vissza tér azután a' kapitányhoz, 's foly-vást pengeti eltávoztában ama' szerencsés románczot, melly néki illy szép győzedelmet szerzett.

Benjámina az egész éjszakát kegyetlen hánykolódásokban töltötte. Ez volt az első eset, mellyben magát ennyire elfelejtette; soha még eddig romános eszedlősködése a' legkisebb gondolatlan lépésre sem határozta őtet. „Hiszen! — így vigasztalta magát, — ki állhatott volna ellene a' gyengéded érzemények' illy nagy öznének? vallyon lehetne é valaki, a' ki részvétlen maradhatott volna egy illy új Leventához, ki a' hölgyek' tiszteletében, 's védelmében veti egész bölgségát, dicsőségét? óh be ritkák úgy is a' mai világban ezen érdemes fajzati a' régi lovagságnak. . . . Bizonyosan az én remetéem nem egyéb volt, mint kedvelt barátném' biztosa, kit a' végre küldött, hogy szemügyre venné lépésimet, ha híve maradtam é azon szent fogadásnak, mellyel magam' a' kedves avattakhoz leköte-leztem. . . . Igen, igen! minden azt vallatja vélem, hogy Oskár ő, és nem más.“

Alig kezdett a' hajnal hasadni, ablakára könyökölve hordozá szemeit a' téres láthatá-ron, a' melly lépcsőnként fedezé-fel magát tekintete előtt. Sokáig vizsgálta a' meszszünnen feketédző remete-lakásnak kormos oldalait. „Ott lakik ő, úgymond, a' szegény szalma fe-

dél, 's durva darócz alatt, ott szorongatja szívéhez ama' tükös értelmű pántlikát, mellyel lángjait kegyesen megjutalmaztam. . . . Vallyon méltó marad é ő mindenkor e' drága zálogra, mellyet egy győzhetetlen erő zsarolt-ki kezemből? . . . Még fel sem eszmélt ezen elmerülésből, midőn egy szoba-leány hozzája bélépven tudósítja, hogy az atya magához kívánja. Nyomba követte Benjamina a' leányzót, 's lesietett atya' szobájába, a' hol ez két vejével együtt várakozta. A' tanácsbeli méltósággal fordul hozzája, 's jelenti, hogy ő egyik tisztí társa által megvagygon hatalmazva, hogy Benjaminát részére megkérné. A' kérő, úgymond, születésére szintűgy, mint személyes tulajdonira nézve jeles ember. Hozzá tevő még, hogy érdemes atya' színe előtt akarta ezen kérést megtenni, 's Benjamina' válaszát elfogadni. Benjamina, a' kinek mind szíve, mind feje a' múlt éjjeli történettel elvalának telve, csak egy fel sem vevő mosolygással válaszolt sógora' kinyilatkoztatására, 's bár melly tekintetre méltó volt is kérőjének rangja, nem látszott az megégyezni az ő érzeménnyinek, 's egész valóságának formájával; mert eltökéllette magában, hogy ő csak egy olly férjfiúnak fogna hitvese lenni, ki a' bődögságot az érzemények' finomságában helyezteti, 's a' ki magát lovagos karaktere által az ő birtokára méltóvá tendi. — Előre láttam én, mond az öreg James vejének a' tanácsbelinek, hogy a' válasz megtagadásból fog állani. — Igen sajnálom, felele emez; mert elvagyok hitelve, hogy egy igen emberséges embert iktattam volna vérségünkbe. — A' mi hasonlíthatatlan sógor-aszszonykánknak, így szóll a' kapitány marczongva, egy amolyan lélek kergető sólyom, egy levegőben repeső sas lélek, vagy egy alakos román-vitéz kellene; mert a' nélkül ő nem lenne egyéb, mint egy Adelaishoz hasonló „nyomorúlt áldozat.“ — Az Ūr kedve szerént csúfolódhatik, úgymond Benjamina egy olly hangon, a' melly kijelenté, hogy mind ezen csipős mondások ő hozzá felnem hatnak; de az én meghatározásom változhatatlan marad. — Ha úgy van, felel a' kapitány, nekem hajómra kell mennem, 's két óra alatt útnak indulok. Jónás! — kiált lakájának, kivel már egyet értésben vala, 's ki ezen pillanatban bétoppant, — Jónás! úgymond, útra készülj, szerezz pósta lovakat. — Kapitány uram mikor kedve tartja, elmehet, de én lehetetlen hogy kövessem. — 'S miért nem? ha merem kérdezni. — Kapitány uram eddig nagyobb részvételt mutatta bődögságom eránt, sem hogy elhíhetném, hogy mostani szerencsémben gát akarna lenni. — 'S miben áll azon szertelen szerence? halujuk! — Én a' falu' környékén andalogván, egy kis esmeretségre estem. — Mit? bizonyossan leánnyal! ezer örögöz czimborással! — Ne ijessze el az Ūr, úgymond Benjamina, hiszen ő néki is olly szíve van, mint másnak, miért ne szeretne ő is? — És ki hát az a' te indulatod' érdemes tárgya? így szóll a' kapitány tettetett bosszszonkodással. — Óh édes kapitány uram! kémélve szólljon kérem feléle; az egy ritka szépségű személy, 's ha nem csatlakozom, házbeli kis-aszszony. — Mit? egy kis-aszszony halgatott volna egy magad formájú szemét ember' sopánkodásira? — Úgy úgy! de nem is olly mindennapi eset ám ez; mert ebben az egész dologban valami román forma történet fekszik ám! — Óh beszéld-el azt kérlek, mondá esenkedve Benjamina. — Ha a' kis-aszszony megengedi. . . Tegnapelőtt estve egy fenyvesben tébolyogván mesaszünnen egy sziv-ragadó énekszót hallék. Közlebb érvén bátorkodtam én is guitárom' hangját azzal eggyesíteni, 's rövid idő alatt feleletet nyerék. — Feleletet nyertél? — Azt igen is; nem ugyan szóval, hanem esmeretes énekek által, mellyeknek erány-

zását mindjárt eltaláltam. Így kezdődött az első szövetkezés. Harmad nap múlva reá vetém fejemet, hogy ostrom alá veszem eszméletlen szépenet. — Mit? ménykő, és zivatar! ostrom alá venni! — Hűje-el kapitány uram, hogy azt csak egy négy dallból álló románcczal cselekedtem. — Erre egy kémlelő tekintetet vete az öreg James Benjaminára, a' kinek arculatján magát már a' szégyen, és szemérem festegetni kezdé. — Igen fortélyosan! úgymond a' kapitány. — Semmi sem volt benne felesleg való, folytatá a' lakáj, mert éppen csak az utolsó dalra adta-meg magát kegyesem, egy zálogot nyújtván, mellyel szereimét bizonyítaná, 's engemet lovagjává nevezne. — Lovagjává? felkiált a' kapitány hatótával, talán megbolondult az a' személy? — Igen igen! én belém bolondult egészen, csmi kétség sem lehet benne. Mert tudja-meg kapitány uram, hogy annál nagyobb ostrommal akarván szívét megtámadni remete köntösbe öltöztem. — Hallyuk tehát melly zálogot nyertél? — Ezen Ossián színü pántlikát. Igen sok ez kapitány uram! leginkább midőn ezen aranyozott kötésű könyvre van tekerve, mellynek czímje: „*Az állapotok' egyenlősége*“ a' melly annyit tesz: hogy akár remete, akár lakáj, mindegy az én szépemnek; csak szeressen, már megérdemli, hogy viszont szeretessen. — Átkozott portéka! add kezembe könyvestől azt a' pántlikát! — Kapitány uram! az lehetetlen. — Ide adod? vagy. . . — Inkább az éltemet. — Óh hogy ménykövekkel nem bírok, hogy ezen latrok' orgazdját — — — Ezen szavakra néki ugrik a' lakájnak, a' ki futásra veszi a' dolgot; az öreg James pedig a' tanácsbelivel együtt a' kapitány után lopódzván, magán hagyják Benjaminát a' bámulás' és megszégyenülés' minden csapásaira kitétetve.

Ezen fortély mind azon következeseket szülte Benjaminára nézve, a' mellyeket Cecéliának férje szerelmeylett. A' mi ötet leginkább epesztette, az vala: hogy most követlen legelőször remelen indulatját, azt egy ötet csalfással reászedő jött-ment subanczra vesztegette. Eleinte oly nagy vala megalázódása: hogy egészségének változását tettetvén néhány napokig szobájából ki sem ment. Azomban egy részről annyának, 's nényeinek körülte való szorgos gondoskodása, bizonyossá tevék, hogy ezek a' néki adott kegyetlen leczkében részesek nem voltak; más részről pedig az ősz atyának eránta való szeretete 's a' tanácsbelinek esméretes ember-kimélő szive egygyaránt bátoriták ötet, hogy ezen helytelen történet dobra nem fog ütteni. Csak az egy kapitány volt még, a' ki, bár mint erőlködött is sógor-aszszonyát megkémélni, még is néha néha oly szavakat ejtett, mellyek emennek zavarodását kettőztették. Nem sokára a' tanácsbeli Benjaminának kezébe juttatta a' könyvet pántlikástól egygyütt, ezt mondván néki legszives' b indulattal: Ime kedves húgom! kezembe adom azon zálogot, a' mellynek általad oly meggondolatlan' történet elidegenítése, tudom, mind eddig sértegeti szemérmetségedet. Az a' remete téged se nem esmér, se nem fog esmérni. Ne vedd rossz néven azon fortélyt, mellyet oly három férjfiú koholt, kik téged' szívből kedvelnek, 's kik legforróbban óhajtották: hogy téged' egy illy' híredet emészto nyavalyától megorvosolva lássanak. — Valóban el is érték czéljokat, felele Benjamin a' legegyszerűbb hangon, 's édesdeden szorongatá sógorának jobbját. A' szőnyeg örökre fel van előltem húzva; elesmértem eddig való csúfos botlásimat. Csupán csak a' legnemesebb atya, 's nényeimnek érdemes férjei voltak elégségesek engem nem csak magamnak, 's rokonságomnak, mellynek ma holnap kínzó ostroma lettem volna, hanem az emberi társaságnak is, mellynek tiszteletét buta álmadozásaim megvetették vé-

lem, újjalag vissza adni. Az én vitézim ennekutánna nem egyebek lesznek, mint érde-
mes atyámfiai, 's mind azon jóra valók, kik ezekhez hasonlítanak. A' helyett, hogy ma-
gamat nálók fellyebb becstüljem, szerencsémnek fogom tartani, ha őket követhetem, 's
felérhetem. Köszönettel fogadom-el az úrtól azon férjet, a' kit számomra ajánlott, 's ha
ő szintúgy mint az úr elvayon hitelve, hogy ezen megtérés nem képmutatás légyen, ime
kész vagyok néki adni kezemmel együtt szívemet. — Benjaminának ezen változása ki-
mondhatatlan örömet okozott az egész háznépben. Eleintép ugyan nem mindenké-
nyert hitelt; de későbben a' megtértnek mind magaviseleté, mind beszédje, 's egyéb ma-
ga alkalmaztatása naponként inkább kivilágosították, hogy eltökéllése színlés nélkül való.
Nem lehetett többé sem nyakán gyűrűkkel tellyes lánczot, sem derekán Skótziai övet,
sem gondolkozása módján román-szeszt sejtteni. Egyszerű volt öltözete, természetesek
kifejezései, hangja minden ember eránt leereszkedő; de leg-főkép' azokhoz kegyességgel
tellyes, a' kik valamely helytelen szokás által magokat nevetségessékké tették. Onn-maga
indított gyakran kacajat képzelődésének hajdani kicsapongásaiból, 's így csavará-ki azok-
nak kezéből a' fegyvert, kik magokat az ő erszényére kívánták mulatni. Eggy vala ezek-
nek számából a' kapitány; soha ez a' remete' történetét ki nem híresztelte, lakajjának pe-
dig a' halgatást azon feltétel alatt kötötte szívére: hogy ellenkező esetben agyvelejével fog-
na adózni. 'S így eggy lett ő Benjaminának nem csak leghívebb barátjai; hanem legbuz-
góbb védelmezői közzül is. Azomban elkövetkezhén Benjaminá' öszvekelése' napja, meg-
nem törhető, hogy a' menyasszony mellé ne állana, 's az elhatározó pontban ruháját
gyengén megrántván mosolyogva félhangon fülébe ne sugná: „nyomorúlt áldozat! még
most van idő!” —

Árvay Gergely.

5.

Az Erdély' Rendjei' Elölülőjöknek Gróf Kemény Sámuel Excell.
hazafiúi nemes cselekedete.

*Nagy-Méltóságú Gróf, Gubernator Úr,
Kegyelmes Uram!*

Nyomorúlt'és ügye-fogyott ember-társainkon segíteni, 's azoknak kedvetlen sorsokat
az ideje-koránt való segedelmezéssel elszenvedhetővé tenni, minden jó embernek köteles-
sége. A' Király', Monarcha', és Haza', 's annak ősi polgári alkotmányja védelmére fegy-
vert-fogó polgár-társainkat, történhető szerencsétlenségek' esetében, magok 's házok'-népe'

jövendőbeli sorsáról valamennyire megnyugtadni, hazafői kötelesség. Ennek kívánván én, tehetségem' mértékéhez képest, megfelelni, Nemes Aranyas-Széki Harasztosi, a' néhai megadósdott Kir. Perceptor Váro Gábor' adósságában elfoglalt, 's nékem a' Fels. Kir. Fő-Kormányzó Tanács által liquidumának esztendőnként leendő fizetése mellett tízezer német-forintot meghaladó summában általadott jószágomat által-ajánlom Excellenciád által édes hazámnak következő feltételek alatt:

1. Hogy ezen jószág tíz — az ellenséggel való csatázás közben kapott terhes sebből vett romlás miatt — éllelme teljes megkeresésére alkalmatlanná tétetett — Insurgens nemes és szabad Székely atyánkfiai, vagy a' csata-piaczon eleseteknek özvegyei 's árvái között osztassék-ki egyenlő részekben. Melly esetben, ha tudniillik oda telepedni, 's földjeimet magok akarnák művelni, használni,

2. A' szükséges egy szobából, egy pitvarból, 's egy kamarácskából álló épületeknek megkésztésére, magam erdeimből ajánlok fát; a' mennyiben tudniillik a' mostani zselér-házak befogadásokra elegendők nem lennének.

3. A' gazdasághoz tartozó eszközök' megszerzésére, 's gazdaságoknak folyamatba hoztatására, minden háznépnek adok száz-száz német forintot; az első bétévés' elősegítésére tizenöt-tizenöt véka magnak való elegyes-búzá, 's két-két véka török-búzá.

4. Jószágomat használhatják a' megsebesedettek, magok holtokig, az özvegyek hasonlólag holtok' napjáig, az árvák pedig míg a' legkisebb idejű közülök a' tizennyolcz esztendőt betöltötte. Hanem földjeimet kötelesek lesznek magoknak igaz határában megtartani, azt senkinek elfoglaltatni nem engedni. Melly nem várt esetben, vagy annyival is inkább, ha használatra nekik engedett földjeimre másoktól pénzt veanének-fel, 's földjeimet elzálogosítanak; fenntartom magatnak azt a' just, hogy az illyentől, mint háladatlantól, telkemet, 's szántó- 's kaszáló-földjeimet vissza vehessem, azt más jobb érzésű, a' csata-piaczon vett sebé miatt éllelme' megkeresésére alkalmatlanná lett hazafi-társamnak, vagy férj 's atya nélkül maradt özvegynek 's árváknak adhassam.

5. Szükségtelen épületekkel telkemet ne terheljék. A' mi szükséges épületeket, de nem költségeseket, és csupán szolgáló emberek által használhatokat tennének, az én híremmel 's jóvá-hagyásommal; azoknak becsű szerint való árát a' jószág' kezemhez vételekor magam megfogom fizetni, vagy történhető halálom' esetében, maradékim kötelesek lesznek megfizetni.

6. Az én általam adandó materiálékból építendő házaikat tartoznak jól conserválni, 's a' gondatlanságok által okozandó deteriorációk' becsű szerint való árát jussom legyen a' mingyárt említendő, általam Hazánkat 's kegyeimes Királyunkat jól szolgált 's szolgálattok' hív folytatása mellett szerencsétlenné lett hazafi-polgártársaim' maradékinak a' jószág' kezemhez vissza vételekor adandó száz-száz rénes-forintból kivonni. Ugyan-is

7. Minden ezen segedelmező-Institutumba általam felveendő, a' dicsőség' mezején elesett vagy megsebesedett Nemes Vitéz' háza-népének, midőn ezek közül a' kisebb idejű tizennyolcz esztendejét betölti, 's az általa használt jószág magam' vagy maradékim' birtokába vissza jön, kötelezem magamat, némőnemű felségelésekre, hogy éllelme-módjához foghassanak, száz-száz német forintot adni, mellyet halálom' esetében keaves maradékaim is teljesíteni kötelezetnek.

8. Ha köz- időben valami e' jószágomból az örökösök által kiváltatnék, hogy a' segedelemre felvettettek csonkúlását ne szenvedjenek, kötelezem magamat 's maradékimat arra, hogy a' kiváltott föld helyett más hasonló földet veszek a' Harasztosi határon; vagy ha nem vehetnék, a' zálog-summának érdekét esztendőnként a' segedelemre felvett háznépnek megfizetem, a' zálog-summa kezemhez jöven.

9. Hogy ha nem tetszenék az ezen Institutumba általam felveendő megsebesedett Nemes Vitézeknek, vagy az elesettek özvegyeinek 's árváinak Harasztosi jószágomat magoknak használni, mivelni, 's következképen magok közt felosztani; azon esetben egy, a' Fels. Kir. Fő-kormányzó Tanács által kinevezendő, 's számadásait esztendőnként a' Pupilláris Exactorátusra beadni köteles Curátor' gondviselése alatt adassék Harasztosi mostani jószágom hat esztendőről hat esztendőre árendába, 's az esztendei árenda-summát, angáriánként köteles legyen a' Curátor az ezen Pensio-Institutumban felveendő nemes megsebesedett Vitézeknek, Özvegyeknek, Árváknak egyenlő részekben kiosztani; fenn tartván magamnak ezen esetben a' jószágra 's annak jövedelmére való főbb ügyeletet.

10. Az ezen segedelemre magokat felvétetni kívánó terhes sebet kapott hazafi Nemes Vitézeknek, vagy a' csata-piaczon elesettek' özvegyeinek, árváinak szükséges leszen előttem azon Nemes Ezered' Commandójának hiteles Bizonyosság-levelével, mellyben szolgáltatnak megbizonyítani, hogy kötelességeket a' Király' és Haza' köz ügye' védelmében híven, becsülettel, és egy Nemes-Vitézhez illő bátorsággal teljesítették, az élelmek' megkeresésére alkalmatlanná tettetéseket okozó sebeiket a' csata' mezején kapták, az elesettek pedig valósággal az ütközet mezején holtak-meg, a' bátorszívú vitéznek halálával, vagy ott vett sebeiket követte csak hamar az halál, szűkös és segedelmezést kívánó állapotokat pedig a' Nemes Vármegye' vagy Szék' Tisztségének hiteles és a' Megye' pészéje alatt költ Bizonyosság-levelével bizonyíthatják-meg előttem, melly bizonyítások mellett a' felveendőknék száma tizre kitelvén, köteles leszek azonnal fenn-kinevezett Harasztosi jószágomat hiteles Conscriptio és a' földeknek az Institutumba felvettek között felosztásáról készülő Hiteles-levelé mellett, a' segedelmezetteknek mivek és használások alá bocsátani, 's más a' fentebb kiirtakban foglalt magam kötelezescimnek pontosan eleget tenni.

Méltóztatik Excellentiáid ezen hazafiai ajánlásomat kegyesen fogadni 's azt maga részéről a' czél-érhetésre kegyesen kormányozni, 's engemet ismertetés kegyességében 's pártfogásában megtartani, a' ki örökös tisztelettel maradok

Excellentiádnak

Kolozsvárott, Július' 2-dik. 1809.

alázatos szolgálja

GRÓF KEMÉNY SÁMUEL.

6.

KÖNYV-VISGÁLAT.

Gedichte von Grafen Johann Mailáth.

Wien, 1825. bey Tendler und v. Manstein. 16 rében. A' Jegyzésekkel és Mutatóval 112 lap.

Óhajtanánk, a' szeretetre-méltó Gróf (fija a' Ministernek, 's a' kevés hetek előtt megholt Kamara-Praesésének testvér-öccse, de más — Gróf Sándor — anyától) költötte volna e' kedves dalokat nemzete' nyelvén inkább; neki is szóllván, a' mit a' Múza Horátnak sugallott. De a' veszteséget túrjuk békével, mert dicsőségünket ez is neveli, 's halljuk ménségét önmagától, lap 103: — „Itt helye lehetne elmondanom, hogy én, Magyar, verseimet miért dolgozám idegen nyelven. A' kikhez első dolgozásaim intézve voltak, azok előtt Nyelvem' hangjai nem értett zengzés vala; 's a' német verselés' útjára vezetve egyszer, megmaradtam kezdett menésben. Magyarrá tennem a' mi keveset adok, hiúság volt volna, 's nem egyéb, mint szerencsétlen játék. Az' helyébe hasznosabb dolgot tettem Iázám' Literaturájának, mint a' Németnek is egyszer'smind, midőn időmet a' jelebb magyar Költők' dolgozásainak németre fordítására használtam. (Magyarische Gedichte von Johann Graf Mailáth. Stuttgart, bey Cotta.)“ —

Ezen rövid Költemények' bélyege a' lágyság, gyöngédség, édesség; a' nagy gondú esz, és elrejtett széles tudomány; a' forró érzés mind az eránt a' mi szent, a' mi nemes. Bonum virum facile crederes, doctum artificem libenter — ezt szóllja a' maga olvasójához a' könyv. Szív itt minden, 's igen kedves játéka a' teremő phantasiának. A' mit énekel, mind az reális világ' birtoka: de a' Költő tudta, érzette, hogy a' reális világ' halála a' művésznek, 's a' durva anyag tündér-világgá változó. Az a' *Veres Fedél* l. 62, nem egyéb, mint cserép, vagy festett zindely, lehetett. Niucs megnevezve a' hely, niucsenek megnevezve lakóji; ha megnevezé vala azokat, ki volnánk rántva az ideál' világából a' valódiság' világába, 's phantasiánk' izgása eltűnne. Nagy leczke az Alkalmi Költőknek! Meg nem nevezi a' kihez Ajánlása szóll: *)

Wenn ich der Pieriden Gunst mich freue,
Auf deinen V'ink flog ich die stille Bahn,
Dein göttlich Bild, so oft ich es erneue,
Erhebt den Sangesmuth mir himmelan.

*) E' verset nem lenne semmi ideálizálva Pindár' és Horát' Ódában, mert megnevezi a' személyt, kire vagy kibez íródik.

*So nimm die Blätter, die ich hühn dir weihe,
Ein dankend Liebesopfer freundlich an;
Denn hat die Harfe treffliches gesungen,
Es ist dein Werk, für dich nur ist's gelungen.*

's a' ki emlékezik egy más munkója' Ajánlására, könnyen elérti, hogy Ez az ő szerett hitvese; — még nem nevezi a' kihez lap 78. egy szép Epigrammja szól:

*Wenn die Götter geliebt, dem geben sie dich zur Gemahlin,
Dass ihm Elysium werd', vor er die Erde verlässt.
Nimmer begehrt er des Glücks der freudeumstrahlten Götter;
Was der Olympus ihm beut, findet er reicher in dir.*

de a' ki egy más munkája' Ajánlását: *Magyarische Sagen und Märchen.* *) Brunn, 1825. ismeri, kitalálja, hogy ez a' Henriette az ő szerett Jettije. A' férji, atyai, baráti érzés, a' hűség Istenhez, Valláshoz, Fejedelemhez, Hazához, M...ban szent, és felvilágosodott, még ott is, a' hol egyyiket vagy másikat a' religiósus köd teszi még kedvesebbé a' vakító fényt nem kedvelő szemnek.

Lap. 13. egy nehéz szché májú 's csak igen gyakorlott kézből eredhetett dala áll:

A N S I E.

1. Erwacht Um Mitternacht, Denk ich Ach nur an dich. 2. Und bricht Der Sonne Licht Herein, Denk ich nur dein. 3. Erholt Mittag die Welt,	Glänzt mild Mir nur dein Bild. 4. Hervor Durch Abendflor Strahlst du Mein Stern mir zu. 5. Bang schlägt Mein Herz, und frägt: „Und Sie Denkt Sie mein nie?“

Bár a' gyönyörű dalt az Auróra' lelkes Kiadója, vagy a' Zeng a' patak, felhők eveznek, kedves Éneklője, a' mi nyelvünkre is átalhozniak.

A' Magyar-ország' czimerét, itt lap 32., Szemere adá Aurórában 1822. Hébe pedig 1825. a' Dalokat a' Szemekről l. 42 — 49. Alljon itt két más dala, de nem Sonett-alakjában, mint németül.

*) Itt ugyan Hébel egy munkái ezen cím alatt: *Allemanische Gedichte*, de azért még is különbe lenne, ha valaki Német regéket szedvén Magyar versekbe, ily címet ragasztana könyve' borítékára: „Teuton Regék.“ —

A' TÉLI FOLYAM.

Hömbörgeti a' Vág torlódó habjait,
De vad tajtékozását fagy, jég, és hó fedik;
Csak ott meg ott látni hév buggyanásait,
Mellyek, hogy titokban lángol, jelengetik.

Így rejtem-el én is szívem' gyúlongását,
Mídön, hogy jég vagyok, hazugon szinlelem.
Csak keblem árólja keblem' hullamzását;
Ok hidegnek vélnék, 's megöl az érzelem.

Néma levegőben zúg-el búm' szózatja;
Nincsen szív ónálók, 's tompa a' sokaság,
'S elkinzott keblemet láng 's jég változtatja.

Bajom óriási nővésben fenntebb hág:
De ne hallják fülek keblem' nyögéseit.
Hasadj-meg, szegény szív, 's titkold gyötrelmeid!

In tauber Luft verweht des Leides Rede; Dort ist kein Herz, und sinnlos hier die Menge, Und Eis und Gluth theilt meines Herzens Öde. Und riesig wachsend mehrt sich das Gedränge. Doch sterb ich eh', eh ich mein Innres zeig! Drum blute Herz, verblute, aber schweig. — És itt még egy másikat: Erre nézve egy kérést elébb azokhoz, kiket tanulóványaik' emlékezete ellogva tarthatna annak érzésétől, hogy nekik, ezen tanulóványaik' miatt, hidegen kell itt maradniok, mert ők egyébféle gondolkozásban vagynak nevelve. Ha a' Görög Istenségek körül mi is Görögök vagyunk, miért nem változhatnának-el ezek itt is, a' Mestermivek' szemlélésében? *)

AZ ALVÓ KISDED.

Mély álom lepte-meg a' gyermeket
Az oltár' számolyán. Hiv anyja fut
A' kised alvót onnan félre-kapni.
Mert im közelget fényes lépdeléssel
A' Pap, hogy a' Mise' véretlen áldozatját
Az irgalom' fejének bémutassa.

*) Élnék az alkalommal egy lestei adni azoknak, a' kik a' Hebe' részén, az itt említett tekintetek miatt, megbotránkoktak, 's érdemes Kisdója ellen nevezetnek. Léptének Kép-Gyűjteményükbe, 's lássák, hogy ott Szent-képek, Mythologiai darabok, Üközetek, Tájfestés, Pasterok, Hamiltusosi lovak, Pallástól marhanyások, Handkédtestől szafonyas-állatok, Fyrtől Csendes-életek egymár mellett állanak, 's ott seki steg nem botránkokik, 's a' Galléria' Directorára seki nem nebrutél. Igaz, hálfakat érdemül, nem nevezetlőöknök, 's a' Caracci' Idratitője 's a' Scheffer' Ceciliaja kedvesebb ajándék az illyekhez Értőknök, mint ha H' c b e tele volna Históriai képfizet, vagy éppen rossz darabokkal.

Hagyd őt aludni, mond a' Pap szeliden;
 Az ártatlanság' álma is könnyörgés.
 Hevült lelkében képek kelnek itt,
 A' millyeket nem lát a' külvilág.
 Álmán keresztül nyájas angyalok
 Szállonganak, 's elhintik a' kegyesbb
 Jövendő' magvát szunnyadó keblébe,
 Melly majd az égnek nyitja szép virágít.

De im a' nap ragyogva lő-alá
 A' templom' ablakin az oltár' oszlopára,
 A' gyermek ébred. Arcza' lángolása
 Így szól anyjához: „a' mondás igaz volt.“

Óhajtjuk, hogy Álmos és a' fiya Béla l. 5., 's a' Szegény' atyai-lakja l. 38., 's ez a' maga meleg *tinte*-jében, magyarul is énekeltesse, 's két Zsebkönyveinkben a' jövő eszt. vehessük; de az utóbbik a' maga fordítójának több gondot fog adni, mint az elsőbb: — a' hogy szeretetre-méltó társunknak *Magyar-földi Regéji* már fordítatnak.

Kasinczy Ferencz.

7.

NYÁRI ZIVATAR.

Ünnepi csendesség ült békés nyári vidékünk'
 Térein: a' pajkos zefírek sziszeregve cikáztak,
 A' himes rétek 's az arany szín búza-kalászok'.
 Habjain, és a' sok kő-gátas Bachusi bércek'
 Hátán bőv áldás függött a' görbe töveknek
 Veszszeiről, sőt már sok ezer dongáji' darabját
 Készült a' zörgő bodnár karikákba kötözni
 Hogy váró hordót készítsen az Isteni nektár'
 Elszűréséhez, 's érettek Trézsia' táján
 Minden megmaradott bankójit Tállya fizesse.
 A' mikor a' sivatag 's örökös hó fedte fagyos kő-
 Északi várának jég barlangjába szunyókáltt
 Bodros Eol egykor felszerken, 's homloka ránczos

Mord mezején öszült göndör haja fűrtre lebegvén,
 Száz fele boszszúsann a' daczos fellűjja pofáját.
 Jég-szálkás levegő jönn öblös téli mejének
 Mély üregéből fel, 's mord ásitásra kitátott
 Csúf száján iszonyú lármás zuhogással okádja
 A' fagyot és a' halált 's valamerre lehellete mégyen
 Ront, pusztut, tördel, tép, szaggat, dúlja rakásra
 A' felemelt tárgyak' fejeit mind öszsze tiporván.

Rettenetes látás! a' vér ereimbe' megsalszik
 A' mikor a' feldúlt haragos tengerre tekintek,
 'S látom az ég tengely' környékén mint veri öszve
 Rémitő zajjal sós habjain öszsze tolódot
 Űszó jég hegyeit zivatarja, miként töredeznek
 Öszsze csapások után sok ezer darabokra sikóltó
 Bögésekkel ezen nagy testek, 's melly iszonyító
 Echót ordít a' rengő part, mintha zavarral
 Vólt habarékba szakadt földünk jajgatva kíváunna
 Viszsa rohanni megint a' kezdeti éj' üregébe.
 Ah szörnyű látás! oh nézd, nézd: mint szaladoznak
 A' buta czet-halák és fókák magok is megijedve
 'S e' búsult mélység' zavaros fenekére tolongva,
 A' bizonyosnak vélt itéletbéli haláltól;
 'S mint siet a' rémült Jáfet' maradéka repülve
 A' libegő viz-vár sok ezer kötelekre kifűzött
 Szárnyain; egy biztos rév part' kebelébe be, gyorsan,
 Hányák a' tenyeres talpas Matrózok előre
 Vastag evedzőjök' viz-szántó deszka lapátját.
 Hasztalanul futtok nyomorúltak előtte, hujába,
 Mert az Eól' sebesebb szárnyú gyászos zivatarja
 Nyomba követve ragad, nincs mód megmenekedni,
 Elkell vesznetek a' Neptúnus híg birodalmán.
 Ímé már közelit, már már rugdossa hatalmas
 Lábaival habzó tajték fenekekre sietve
 Szélyel az örvények' fejeit, már bukdos alatta
 A' megfélemlert Tenger, sőt már fenekestől
 Felforog a' zuhogó mélység, már öszsze keverve
 Sáros iszapjával jön a' poklokra leszállott

Lágy hab él' b, 's iszonyú nagy víz hegy boltra tolódott
 Ormóján szintén a' csillagos égbe behánnya
 A' libegő gáját; majd ismét újra letolja
 Hirtelen a' meredek víz völgy' fenekére, meg újra
 Feljött azzal, 's így mind addig hányta vetette
 Mig egy kő szirthez csapván végtére fenéki
 Őszve szakadt, 's iszonyú jaj szók. közt húlva kiomlott
 Népeit, egy rohanó mély hab gyomrába temette.

Illy reitentő volt a' kék mélységen az Észak'
 Pusztító Fija' mély gyászát fúldokva lehellő
 Bús dübe, ilyen volt felfort mérgének erősen
 Buzgó nagy heve még a' száraz földön is éppen!
 Nézd a' sík térek' mezején épült palotáknak
 Tornyait és cserepes tetejét darabokra szakítva
 Kimélés nélkül mint hánnya-le szórva repítve
 Száz fele, sőt magok a' kisedek kajibák is előtte
 Mint húlnek nyomorult rög halmokban recsegéssel,
 Hát ott melly szörnyű ropogással dülnék omolva
 A' kösziklás hegy kövecses hátába sok izmos
 Mély gyökereknek erős körmével jól lefogódzott
 'S századokon truczczolt sok fák darabolva rakásra
 Tört gallyal, 's az alatt hidegítő szája Eolnak
 Húzván fény-sugár nyillal csapatokba bojongott
 Nedves gőz szemeket terhes felhőkbe, azokból
 Mint von tornyosodó gyászos víz kárpitot Ég és
 Étheri pára között 's kék terhes felleget öntvén
 Zárja-ki a' Napot, a' földről, mint kezd szaladozni
 A' sok sok láng-szesz folyvást repkedve az égnek
 Minden részeiről hosszába, fel, 's le, keresztül
 Kassúl, mint egy-egy tüzesült kígyó, rekedezve
 Dördül húzamosan borzasztó hangal utánok
 A' megrázott menny olly formán, mint mikor egy nagy
 Tábori jól kisütött ágyúnak hétszeresen jön
 A' hegyeken megakadt iszonyú visszhangja fülünkbe.
 Ím most a' Zenitenn egy villám nagy morogással
 Indúl-meg 's le repül szörnyüt csattanva egekről,
 A' haragos Jupiter, sziktrázó menyköve roppan.

Épületbe 's egész tetejét beborítja tűzével.
 A' füst oszlopokon járszó láng fut-ki az ajtón,
 A' kétségbe borúlt ház nép jaj szókra fakad-ki
 Törve fejek tetején kúcsolt kezeit zokogással.

Így folyt a' szomorú történetek öszsze fonódott
 Gyász sora e' földön, még tö'bről tö'bre tovább is;
 Mert a' mind jobban jobban hidegült levegőnek
 Ingó oszlopi sem bírván megtartani többé
 A' lassán lassán sűrűdött-gőzöket, abból
 Nagy cseppekben kezd esső 's majd végre tojásnyi
 Jéggel is egyvelges zápor töltődve szakadni:
 Zúg a' plántákat gaz pozdorjákra szakító
 Sűrű jég-kartács, hűl 's omlik előtte czupogva
 A' sendült körtvély, piros alma, meg a' venyigéknek
 Csombók'in fityegő szőlő-fürt öszsze hasított
 Szemjeinek sebéin zöldellő magva peregeve.
 Másfele a' vér-szin pipacsok' 's a' búza-kalászok'
 Földre tiport fejeit paskolja rakásra, 's egészszen
 Pusztává látszik készíteni öszsze pocsekolt
 Földünknek szinét, mikor osztán végre Nyugotról
 Kezd lassán-lassán az idő kiverődve derülni
 És kitekintve megint a' fény' vidúlt mezejéről
 A' Nap, csillámló sík viz cséppkebe ütődik,
 Szép sugárai hét gyönyörű színekre hasadva
 Viszsa verettetvén Északtól Délig egészszen.
 Mint egy győzedelem kaput úgy vonogatja-fel Íris'
 Békés tarka övét, az Olimpuzsi szent palotából
 Rá könyökölve lenéz földünkre az Istenek' atya:
 Integeté Eoluszt, ő hunnyáskodva legottan
 Béfogván száját, véget vete a' Zivatarnak.

Komjáthy Pál.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI

M I N E R V A.

*****>>>>0000<<<<*****

Ötödik Füzet.

Május 1825.

8.

A' Vérségről és Sógorságról.

Tilalmas házasságra lépnek az olyan személyek, a' kik egymáshoz közléről vérek, vagy sógorok. Azt kell tehát kinyomoznunk: kik a' Vérek, és kik a' Sógorok, még pedig közléről egymáshoz? **VÉREK** (consanguinei, cognati, *Verwandte, oder Blutsfreunde*) azok a' Személyek, 1. a' kik közül egy, a' másiktól származik, vagy 2. a' kik egy köz-törzsöktől (egy törzsök-atyától, vagy törzsök-anyától) származnak. p. o. az Atya, és ennek Fija **VÉREK**, mert ez amattól közvetlen származott; Nagyatya, és ennek unoka-fija, mert ez utolsó az elsőől közvetve származott. Két férfi Testvérek (*frater et frater. Bruder und Bruder*), a' Férfji testvéremnek Fija, vagy Leánya; a' Leány-testvéremnek Fija, vagy Leánya; két Testvéreknek gyermekeik **VÉREK** egymással azért, mert egy köz törzsök-attyok, vagy egy köz törzsök-anyok vagyon. Az pedig mindegy, akár törvényes házasságból, akár törvénytelen öszvefeküvésből származtak légyen. P. o. egy fattyú, vagy zabi-gyermeknek az ő atya, szintűgy vér ő vele, mint egy törvényes ágyból született gyermek vér az ő atyával. 's a' t.

A' **SÓGORÓSÁG** (*Adfinitas, Schwügerschaft,*) olyan Öszveköttetés, a' melly léssen két Öszvefekvők közül az egyikkel és a' másiknak atyafijaival: vagy az egyik Öszvefekvő' és a' máéik Öszvefekvőnek atyafijai közt való egybeköttetés. Ez alább majd világosabban kitétszik. Ha én egy személyt elhállok, tehát azon elhálás által én, annak az elháltt személy' atyafijainak sógorjokká lésszek, és azok is énnekem sógoraim lésszenek; hasonloképpen az a' személy, a' ki én velem háltt, az én atyámfijainak sógorjokká léssen, és

F. M. Or. *Minerva* 2. *Negyed.* 1825.

23

az én atyámfijai is nékie sógoraivá' lesznek. A' pedig mindegy, akár essen az elhálás törvényes házasságban, akár azon kívül. És így nem csak azon személyek nékem sógoraim, a' kiket a' közönséges szokásbeli beszéd szerint sógoroknak nevezünk, p. o. nem csak az én feleségemnek férjfi, vagy leány-testvérei, hanem az én feleségemnek Szülei is, vagy is az én Ipám és Napám is, sógoraim nékem. Hasonlóképpen az én feleségemnek az ő sógorai nem csak azok a' személyek, a' kik nékem férjfi vagy leány-testvéreim; hanem nékie sógorai az én apám és anyám is, és minden atyámfijai le az utolsó magig, és fel egész Adám Urunk Atyánkig, *) respective. Önként mondtam ezt, hogy respective; mert azok a' személyek, a' kik én tőlem és feleségemtől származnak, valamint nékem, úgy nékie is vérei és nem sógorai lesznek; azok a' személyek pedig, a' kik az én testvéreimtől származnak, az én feleségemnek sógorai lesznek. A' Mostoha gyermekek, és Mostoha szülék is, egymással sógorosok. De mind ezeket, a' mint mondtam, majd alább bővebben is, világosabban is megfoglaljuk látni és érteni.

Tehát, hogy a' VÉRSEGET, és SÓGORSÁGOT, világosabban előterjeszthessék a' Juristák, a' végre bizonyos jeleket találtak ki. Ha egy személyt akarnak jellel kiírni, akár férjfi, akár fejer személy legyen az, tehát azt ilyen jellel írják: ○. Ha pedig a' férjfi személyt, a' fejer személytől megakarják különböztetni, tehát a' férjfiakat ilyen jellel: ⊙, a' fejer személyeket pedig e' következő jelekkel írják: □ △ ▽. Mikor pedig azt akarják kijelenteni, hogy két személyek közzül egy, a' mástiktól származott: tehát azokat egymás felibe teszik, és őket, egy, felülről lefelé vont húzással össze kötik p. o.

Az A nemzette a' B-ét, a' C szülte a' D-ét. Mikor pedig az olyan személyeket akarják jellel kiírni, a' kik egymással hálnak (concupunt *beyschlafen*) tehát azokat egy görbe húzással összevektik. p. o.

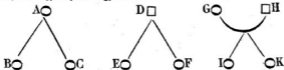
*) Ha Ádám Úr Atyánk Éva nélkül ma feltámadna, szüle a' legvirágosabb ifjú életkorban is, még is, (stante eo, hogy mindnyájan ő tőle származunk, a' melly is igaz, mert Szesz Iád.) egyetlen egy fejer-személynek sem kaphatná-meg a' kesét, azért, mert ő nékie mindnyájan minden Szépek az egyenes líneában atyámfijai; az egyenes líneában pedig a' gesztások in infinitum ülalmak. Hasonlóképpen kell itélaink Éva Úrasztany anyáskról is, hogy ha Ádám Uratának nélkül feltámadván, férjhez akarna menni, senkihez férjhez nem mehetne.

Az A és B törvényes, vagy törvénytelen ágyban összefeküdtek (concupuerunt.) Mikor tehát az Atyát, Anyát, és Gyermekeket jelekkel kiítani akarják, azt így írják:

Az A atya; a' B anya; a' C fű; a' D leány.

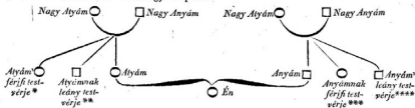
Némelyek egy egyenes fekvő házással is élnek, midőn két egytestvéreket akarnak kijelelni, így p. o. A ○ — ○ B melly is azt jelenti, hogy az A és B egytestvérek. De ezen jelre nincs szükség, minthogy a' testvéreket helyesebben és világosabban ki lehet jelelni úgy, ha az atyát, vagy anyát, vagy mind a' két szűlet melléjük teszszük, p. o.

Az A atya, ennek fiai B C; a' D anya, ennek fiai E F a' G atya, a' H anya, ezeknek fiai az I és K Ha valamelyik személy meghal, azt egyszer keresztűl szokás rántani, p. o.

A' B tehát meghólt, az A C és D pedig még élnek. Ezen jelekkel igen könnyű egész atyafiság táblákat (schemata, s. arbores cognationis, *Verwandtschafts-Tafel, oder Sippschafts-Bäume*) készíteni. Íme vagy két példa:

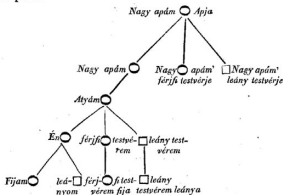
* Oncle, paternal, ou du côté du Père, hie patruius. Oheim, des Vaters Bruder.

** Aunt, tante, avar du père. Des Vaters Schwester.

*** Oncle maternel, frère de la mère, hie avunculus. Oheim, der Mutter Bruder.

**** Tante, du côté de la mère, haez mateterna. Der Mutter Schwester.

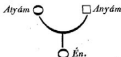
Más példa:

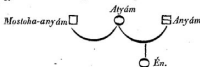
Ilyen táblákat a' kezdők hasznos, és gyönyörűséges gyakorlás' okáért akármennyit készíthetnek; azt mindazáltal jól megjegyezvén, hogy kiki mindenkor magán kezdje a' kijelelést. Ha én p. o. az én mostoha-anyámat akarom előterjeszteni: tehát magamat jelelem-ki először így:

○ Én.

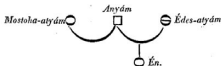
Azután felfelé megyek, és kijelelem az én édes anyámat és atyámat is így:

Most már az anyát egyszer keresztül kell rántani, annak jeléül, hogy az meghóltt, és az atya mellé egy második feleséget tenni, p. o.

vagy megfordítva, a' mostoha-atyámat akarom előadni, mert az édes-anyám életben van, p. o.

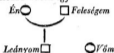
Elő akarom terjeszteni az én vömet, az az; a' leányom' férjét: tehát azt így jelem ki:

○ Én.

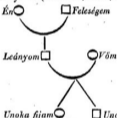
azután teszem az én feleségemet és leányomat így:

végezetre, a' leányomnak férjét is hozzá adom így:

ha pedig a' vömnek már fija és leánya is (unokáim) van, így:

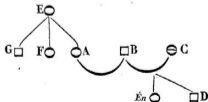

Jegyzet. 1. Az atyafiak vagy is vérek (cognati, széles értelemben) szorossabb értelemben, vagy nemzési vérek (agnati) vagy szülési vérek (cognati.) A' Nemzési vér, a' Nemzés által nékem atyámfija, a' szülési vér pedig, a' szülés által nékem atyámfija. Nemzési véreim (agnati) tehát nékem ezek: az én Atyám, a' ki engemet nemzett, az én Fiam, az én Leányom, az én Fiamnak Gyermekei, az én Leány-testvérem, az én Férjfi-testvérem, az én Atyámnak Férjfi-testvérje, az én Férjfi-testvéremnek Fia 's a' t. Születési véreim (cognati) pedig ezek: az én Anyám, a' ki engemet szült, az én Nagyanym, az én Leányomnak gyermekei, az én Anyámnak Férjfi-testvérje, az én Anyámnak Leány-testvérje. Mivelhogy pedig a' Férjfiak mindenkor csak nemzeni, és soha sem szoktak szülni; az Aszszonyok pedig mindenkor csak szülni, és soha sem szoktak nemzeni: innen az Agnatusokat férjfi atyafiaknak, vagy fíjű ágnak; a' Cognatusokat pedig Leány-atyafiaknak, vagy Leány-ágnak is nevezhetjük. A' melly észre vételnek a' Magyar Törvénybe is, egy kevés módosítással befolyása vagyon, midőn kérdés van: de aequalitate, vel inaequalitate juris inter Sexum et Sexum. Hogy mint volt a' Rómaiaknál az Agnatusok, és Cognatusok közt a' különbözőzés, és hogy mint van a' Magyar Törvény szerint? az éránt kit kit az illető helyekre útasítván, még csak egy keveset jegyzek-meg a' Vérségről.

2. A' Vérésg vagy Atyafiság (és így a' Sógorság is) vagy csupán csak természeti, vagy csupán csak polgári, vagy mind a' kettő egyszer'smind. Az olyan atyafiság, a' melly a' fíjvá-fogadás, vagy testvérré-fogadás által (mint minálunk az adoptio filialis, adoptio fraternalis) léssen, csupán csak polgári (törvénybeli) vérségnek nevezetik; az olyan pedig, a' melly törvényes házasságon kívül való Elhálás (concupitus, *Beyschlaf*), vagy rabszolgai házasság (contubernium servile, *eine Sclavenehe*) által léssen, csupán csak természeti vérség; a' pedig a' melly törvényes házassági egybe-párosodásbéli szaporítás, vagy is tenyészés által léssen, nevezetik polgári, és egyszer'smind természeti vérségnek, vagy atyafiságnak. Mind ezen háromféle Vérségek' akadályai (impedimenta) az egybekelésnek, párosodásnak, vagy is házasodásnak.
3. A' *Mintegy Sógorság* (Quasi-Adfinitas) eredni szokott vagy az Elmátkásításból (Elgyűrűzés, Eljegyzés, Sponsalia, *Ehesverlobnisz*) vagy fenmaradni szokott a' házassági Elválás után (post Divortium, *Ehescheidung*). Ugyan is, ha én egy személyt eljegyzek, tehát én úgy az ő atyafijainak Mintegy-Sógorjok (Quasi-Adfinis) lésszek, és ő is az én atyámfijainak Mintegy-Sógorjokká léssen. Ha én magamat az én feleségemtől elválasztatom, és ő a' házassági elválás után egy más férjűhöz férjhez megy, és attól gyermekeket szül, tehát azok a' gyermekek nékem *Mintegy-Sógoraim* (quasi-adfines) léssnek. És én is ha a' házassági elválás után egy más feleségemmel gyermekeket nemzek, tehát ezek, az én volt első feleségemnek, a' kitől elváltam, *Mintegy-Sógorai* (quasi-adfines) léssnek.
4. Midőn két személyek (egy férjű, és aszszony személy, mas et femella) egybekelnek, vagy párosodnak, tehát még az által és miatt az egyik személynek atyafijai, éppen nem léssnek a' másik személynek atyafijaival sógorosok (consanguinei duorum concubentium non sunt adfines); p. o. egy férj-házastársnak férjü testvére, nem sógoros a' feleség-házastársnak férjü testvérvével; tehát A és B egymással tellyességgel nem sógorosok:

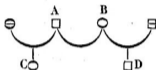
Hasonlóképpen tellyességgel nem vagyok én sógoros az én Mostoha-atyámnak vagy Mostoha-anyámnak atyafijaival (hanem az én Mostoha-atyám, és Mostoha-anyám nékem sógoraim, és én is nékik sógorjok vagyok); p. o.

Én az A-val az én Mostoha-apámmal sógoros vagyok, mert a B-vel az én Édesanyámmal hál (*concupit, beyschliff*); de nem vagyok sógoros az A-nak az én Mostoha-atyámnak G és F testvéreivel, és így, Én a G-vel az én Mostoha-apám leány testvérjével bátran egybekelhetek; hasonlóképpen az F az A-nak testvére, megkaphatja D-nek az Én leány testvéremnek kezét, hogy ha ők akarják és szeretik egymást.

Most már a mit itt a Mostoha-apának atyafijairól mondtam és rajzoltam (hogy a terhes nyomtatással való bajlódást megkíméljem) azt mind kell a Mostoha-anya véreiről is érteni és rajzolni. Sőt a Mostoha-gyermekekről való tudományt is ezen egy figurából a gondolkozó ész szépen kimagyarázhatja; mert a Mostoha-gyermekek is, ámbár az ő mostoháikkal sógorosok; de valaminthogy azoknak testvérjeikkel nem sógorosok, úgy ők (a mostoha gyermekek, *conprivigni, zugebrachte Kinder*) magok közt éppenséggel és tellyességgel nem sógorosok, p. o.

Az A Mostoha-anya a D-nek. D pedig Mostoha-leánya az A-nak. Az B Mostoha-apja a C-nek, a C pedig Mostoha-fija a B-nek.

Most már igaz az, hogy a C-nek sógora a B Mostoha-anya; de nem sógora nékie a B-nek semmiféle atyafija, és így az ő édes leánya a D sem sógora a C-nek.

Más oldalról, a D-nek sógora az ő Mostoha-anya az A azért, mert az ő édes apja a B az A-val vele hál. De ugyan azon D nem sógoros az A-nak semmiféle atyafijával, és így annak édes fiával a C-vel sem sógoros, következésképpen a C a D-vel bátran egybekelhetnek, ha szeretik egymást q. e. d.

Innen látni való, hogy ha van egy özvegy ember A és ennek van egy házasúlandó fija B Továbbá van egy özvegy ifjú aszszony C és ennek van egy hajadon annyányi leánya D — Most az A-nak észébe jut, hogy elkellene venni a C-ét, elveheti — azután a B-nek is megtetszik a D és az is elveheti ugorva, vagy:

Vagyon két egytestvér nőtelen legény A és B vagyon ismét két egytestvér hajadon leány C és D tehát az A feleségül veszi a C-ét. Azután a B is reá gondolja magát, hogy neki is elkellene venni a D-ét és bátran elveheti. Illyen 's hasonló eseteket, mellyek első tekintettel nehezeknek lenni látszanak, kiki formálhat, és feloldozhat magának.

A Grádusokról, és Lineákról, a jövő alkalommal, — a midőn még világosabban megfogunk mindeneket érteni.

Ceövek István, Prokátor.

9.

Arad Vármegyei ritkaságok,

mellyek a Fejér Kőrös vidékén, az alább írt által fedezteték-fel.

1. *Kiszinda*, most Oláhosan *Kiszinda* falu bérczeiben, ama híres régi Római *avararia Romana* nevezetű bányászat torkolatján 's patakjában, egy borsónyi mosott arany szemekre; valamint ennek kohúiban is, három kukszos actiákra osztott aranyos erekre találhatni. — Vajha ezekre és ezekhez pénz, erő, jutalom, és mesterség járúlhatna 's juthatna! —

2. *Bogyos* szomszéd helység határában, az úgy nevezett *Talcum Parisiense* vel *Venetianum* föld-faggya, (zsíros agyag) gépelyek' kenésére, 's más egyebekre hasznos természetvény.

3. *Madricst*, — honni nyelven *Madárszeg* falu völgyeiben, több felbugyogó források' iszapja, fekete festéket ad, 's az Oláhéktól, botos, harisnya, kapcza, szőr-vászony, kender és len szövetek' megfeketítésére használtatik. Ez a' szin olly erős, hogy azt sem szódás, sem hamuzsíros lúggal ki nem vehetni. —

4. *Dezna* hegyeiben, a' *Plop* nevű bérczen, *kámfor plántát*, *afonyát*, (*vaccinium*) *szűrés puszpángot* (*cerasus laurus*) *málnát*, és olly *barnás agyagot* találhatni, melly a' vízben kővé válik. Ebből talán híd-lábakat is lehetne csináltatni.

5. A' nálunk *Pankotán*, *Monyásván*, *Kavnán*, *Apateléken* találtatott érczes vizek és fürdők, eddig (ama vitez hős *Petneházy*, *Váradjai Ferencz*, *Kornis Sigmond*, *Nalácz Utesevits*, *Fráter György* olta) a' zenebonáskodók és a' Török volt igája miatt, elhagyattatva szenvedtek — 's csak most lábbolnak, gubbazkodnak új életre, birtokossaik' hív gondoskodása által.

6. A' *Szék* nevű határon, kilencz kút forrásokban, (az onnan ivó betegek, és soha dögöt nem szenvedő egészes marhák' állapotjából) vételett észre, a' csudálatos *Glauberi só*. Vajha ez köz-hasznú lehetne! —

Költ Boros-Jenei Lakásomban.

Perecsenyi Nagy László.

10.

Az Írók' jussairól a' nyelv-csinosítás körül.

A' nyelvet a' szükség szüli, az idő felneveli, a' társasági élet gyarapítja és szépíti, de végképpen a' jó Írók' izlése műveli-ki, 's tökéletességre emelésén minden Muzsáknak együtt kell munkálkodni. A' teljes kimivelés csak lassan 's századok' lefogyta alatt mehet véghez, 's hogy véghez mehessen, arra számtalan egyéb kedvező környülmények is kívántatnak ugyan, de főképpen nagy talentomú 's jó izlésű Írók, különösen költők, ékes szöllők, történetírók, 's a' nép' értelméhez lebotsátkozó bölcselkedők.

'S vallyon mi jussaik vagynak e' részben az Íróknak? — Míg valamely nemzet az írásmódnak minden nemeiben sok jeles és Classicus Írókkal nem bir, addig az írásbeli nyelv mindég tökéletlen, mindég nevedezésben van; 's szabad az Írónak sok megavult szótak életre hozni, a' nyelvnek egész kincstárában kedvére válogatni, a' dialectusokból, a' mit szükségesnek tart, kiszedegetni, sőt módjával új szótak 's új szóllásokat is alkotni.

A' nagy Írók, mikor egyszer minden nemben többen vagynak, az írásbeli nyelvnek egy bizonyos állandóságot adnak, minthogy munkáik maradandók; 's akkor az említett szabadság keskenyebb határok közé szorittatik; akkor meglehet határozni, mit keljen provinciálismusnak, 's mit írásbeli nyelvnek tartani, az ékes szóllásban, a' poezisban, a' mély tudományokban, a' fentebb társasági életben, a' Comicus írásmódban 's a' t. De egészen elvэгzethetnek 's tökéletesnek az élő nyelv soha sem tartathatik; az élő nemzet szüntelen tovább mehet a' világosodásban és csinosodásban, 's új gondolatok, új érzések fejtódhetnek-ki benne, mellyeknek kifejezésére új szóllások, szokatlan trópusok 's figurák szükségesek.

A' Költőknek mind ezen tekintetekben még meszszebb terjed szabadságok, mint a' folyó beszédbeli Íróké. Amazok a' gondolatoknak és érzéseknek többféle formáit, 's gyakran legapróbb részeit, 's legvékonyabb vonásait is tartoznak leírni; 's annál kevesebbé lehet nekik vétkül tulajdonítani, ha szokatlanabb kiejtésekkel, merészebb metaphorákkal, 's elavult vagy új szókkal és szóllásokkal is élnek. Nálók a' szók nem csak hangok, hanem egyszer-amind színek rhythmusok és melódiák is. Egy elavult vagy új szó, egy provinciálismus, mellyel egytetéző még eddig a' könyvekbe nem vétetett-fel, talám azon helyen, mellyen vele élnek, olyan színt ad festésőknek, millyen az ő ozéjokhoz megkívántatik; talám egy syllabával rövidebb vagy hosszabb, talám olyan mással — vagy magában-hangzói vagynak, mellyek ott szebben zengenek; talám általa kerekdedebb lesz versek. Reájok nézve leginkább, 's legtulajdonabb értelemben helyt áll, a' mit Horác mond:

Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum 's a' t.

É' szerint az Írók' ő törvénye nem a' közbeszédbeli nyelvzokás, melly lelkeket felette keskeny határok közé szorítaná, hanem a' jó ízlés, az az, a' szépnek és illőnek eleven és finom érzése. A' sok jó Írók csinálják utóbb az írásbeli nyelvben azt a' nyelvzokást, mellyre Horácznak ezen szavai illenek:

Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi.

Vagynak ugyan az itt leírt szabadságnak bizonyos határai, mellyeken túl a' legnagyobb Írónak sem szabad menni. Ezeket a' Logicán és Aestheticán kívül a' nyelv' természete szabja ki. Ámbár az élő nyelvek szüntelen változnak is; mindazáltal mindenikben találhatik mind a' szókra, mind azok' összerakására nézve valami állandó és maradó, valami olyan, a' mi századokig veleléés által közönséges és mintegy megszentelt nyelvzokásá vált. Ezt a' nyelv' természetének nevezzük, 's azt minden Író szentnek tartozik tartani. Ha hol vagy a' Logica vagy az Aesthetica vagy a' nyelv' természete ellen vét, jól cselekesznek az Aristárchusok, ha hibáit kijegyzik, és gántsolják; de valamig szabadságával, melly az elmének elementoma, vissza nem él, addig önkényes törvényt neki ne adjanak.

Ezen jussokkal a' rossz Írók minden nyelvben, kivált mikor annak csinósítása még kezdetében van, gyakran visszaélnék; de nem lehet attól félni, hogy miattok a' nyelv nagy kárt valjon. Ők csak egy-két napig élnek, 's valamint munkáik, úgy azoknak nyomai is hamar elenyésznek; az ő példájok valamire való Írókat nem fog elcsábítani és megvesztegetni. Ezek rend szerint tudják, meddig szabad menniek, 's nem egy könnyen felejtik-el azt.

Az eddig előhozott állítások' igazságát minden előttünk esmeretes csinósbabb nyelvek' története bizonyítja. Vessünk csak egy tekintetet a' Francia Literaturára. A' Francia nyelv XIV-dik Lajos alatt 30 vagy 40 esztendő' folytatában minden egyéb élő nyelvek között legnagyobb tökéletességre lépett 's legnagyobb kedvességet nyert. Az egész nemzet megvallja, 's az egész tudós világ tudja, hogy ezen szerencsés változás azon nagy talentomú Írók' munkája, kiket a' kedvező végzések azon egy időben engedtek élni. Ezek nem magok találták ugyan fel 's nem magok csinálták a' nyelvet; ez már azelőtt sok lépcső-kön hágott felfelé, sok Írók által miveltetett, sok szókkal és szóllásokkal gazdagodott, 's már egy bizonyos csinósságra is jutott vala; de ők vitték azt a' tökéletességnek arra a' grádicsára, mellyen az ő halhatatlan írásaikban találjuk. 'S hogyan emelték annyira fel? Úgy hogy ízlésöket a' régiek' remekei által kiformáltván, azoknak nyomdokain jártak, 's velek vetélkedtek. Nem a' magok idejebeliék' ízlése volt az ő mesterek, hanem inkább magokat azon felül emelték 's a' publikumnak törvényszerzőivé tették. A' későbbi jó Írók érezték, hogy még tovább is lehet és kell menni. Az értelem' világosodásával, az érzés' finomodásával, 's a' gondolatok' szaporodásával szükségesnek tartották a' nyelvet változtatni és gazdagítani. Az olvasó közönség szüntelen panaszolkodott a' Neologismus ellen, és sokszor nem ok nélkül, mert a' Classicus Írók mellett mindenkor voltak sok izeveszett firkálók, kik képtelen újításokat próbáltak. De valamint a' visszaélés és értetlen majmolás a' jobbakat örökös jussaiktól meg nem foszthatta, úgy a' régihez felettébb ragaszkodók' zúgolódása is őket elkezdett türekedésekben megse lankasztotta. Ők elméjük', gondolatjaik' 's érzéseik' bélyegeit reá nyomták a' nyelvre, és az által annak sok tekintetben új formát adtak. Így történt a' dolog más nyelvekkel is. Ki nem tudja, hogy valamint a' Franciaáknál, úgy a' szomszéd

Németeknél is a' mostani Század' nyelve csaknem végzetlenül különböz a' XIV. és XV-dik századtól, 's ki merné tagadni, hogy amaz ennél minden tekintetben sokkal tökéletesebb ne volna.

A' fellyebb előladott jussokkal tagadhatatlanul bírnak a' Magyar Írók is; 's annál inkább bírnak, minthogy nem csak literaturánk' arany századjától még nagyon távol vagyunk, hanem az írásnak még csak igen kevés nemeiben bírnak halhatatlanságra méltó eredeti munkákkal. Mikor lesznek még a' Philosophiában, Historiában, 's a' Poezisnak sok nemeiben olyan 's annyi remekeink, a' millyenekkel 's a' mennyivel akár a' régi, akár az új tudós Nemzetek dicsekedhetnek? — Bátran tegyenek hát azok, kik a' könyv-írásra belső hivatást éreznek, 's elegendőképpen elvagnak mind a' természet, mind a' szorgalom által készítve, a' nyelv' csinosításában szükséges újításokat is. Ők az elme és ízlés által vezéreltetve, nyelvünknek dísz fognak szerezni. Nehezteljen bár reájok a' régihez és szokotthoz feleltébb ragaszkodó olvasó, a' részrehajlást nem esmerő maradék megközöni fáradságokat.

Azomban a' jó Íróknak szükségtelen mind a' serkentés mind az intés. A' nagy elmék tudják jussaikat, és kötelességeik' lineáján túl nem egy könnyen engedi őket menni az őket hevítő Istenség. Ezekre nézve csak azt kell óhajtanunk, hogy számok mennél előbb nevedekdjék, 's hogy hazánkiai között mennél többen támadjanak olyanok, kik az észnek és szívnek legfelségesebb tehetségeivel gazdag mértékben ékeskedve, Nemzeti Literaturánk'nak minden nembn remekeket adjanak.

De annál szükségesebb az olvasó Közönséget az olyan Írók eránt megnyugtítani, kik nagyobb büszkeséggel mint tálentommal lévén felruházva, és sovány munkáikban a' nagy elméket majmolván, nyelvünket zavarják, csigázzák, 's izetlen újításokkal tarkázzák. Az ilyenek méltán boszorkodást érdemelnek ugyan, nem csak azért, hogy az olvasónak, ki tőlök hasznos vagy gyönyörködtető munkát vár, reményét megcsalják, hanem azért is, mert a' nemzetet a' másnyelvűek előtt, kik nemzeti Literaturánkat az ilyen idétlen szülemények után itélik-meg, kissebbítik. Méltán óhajthatja kiki, hogy minekelőtte az író-tollat kezükbe veszik, vizsgálják-meg, ha adott-é az Ég nekik elég elmét, és kimivelte-é azt a' szorgalom 's tudomány annyira, hogy a' nemzet előtt illendő méltósággal és haszonnal az írópályára kiálhassanak. Mindazáltal arra a' felháborodásra 's gyűlölségre, mellyel némelyek ellenek kikelni szoktak, nem látok elegendő okot. A' dolgok' természete úgy hozza magával, hogy mindennütt a' kevés Jelesek mellett sok közepszerűek és még több olyanok találhatnának, kik a' középszerűségben is alól maradnak. A' tévedésre és hibázásra sok utak nyílnak, az igazsághoz csak úgy vezet, még pedig rendszerént több próbatételek után. Csak sokszori botlás, esés, kelés után tanulunk helyesen járni.

A' nagy felháborodást ezen újítók ellen, úgy látszik, leginkább az a' félelem okozza, hogy nyelvünket az elkorcsosítástól 's elcsúfítástól feltjük. De ennek a' félelemnek nincs fundamentoma. Valamint a' Francia, Német és más tudós nyelveket az izetlen és éretlen újítók, a' millyenek a' Grammaticusok' minden feddődése mellett is mindennütt sokan voltak, el nem ronthatták, úgy a' miénknek sem fognak ártani. A' rossz próbák minden vakmerő 's zabolátlan merészségekkel együtt hamar elmúlnak, mint a' buborékok. Csak Nemzetünk' Geniusza nagy elméket adjon, kik Literaturánkat halhatatlan írásaikkal dicsőí-

tsék, ezek az aranyat a' salaktól megtisztítják, a' Neologismus és Palaeologismus között folyó háborúnak véget vetnek, 's nyelvünknek maradandó fényt szereznek.

SUPERINT. Kis János.

I I.

Mennyire legyen az Aszszony-személy jártas a' Tudományban.

A' Tudomány olly szép, hogy azok, a' kik az emberi Nemzet egész szép felét ezen gyönyörűségtől megakarják fosztani, előttem kegyetleneknek látszanak. Ezeknek mentségére azt lehetne mondani, hogy a' tudományoknak éppen ezen szépsége az az ok, mellyre nézve azt mással nem akarják megosztani. De bizonyára a' természet nekik kevesebb érzést adott, vagy ha adott is, azt erőszakosabban elnyomták, mintsem hogy a' tudományban igaz gyönyörűséget találhatnának: mert másképp alig tette volna ezen gyönyörűség olly érzéketlenné lelköket. Ők csak azért magasztalják annyira a' tudományt, mivel mellette jól élnek, és általa egy bizonyos becsületre tettek szert, melly az okos emberek előtt még igen kétséges is. Ők mást semmit sem tanultak. Ha ifjú korokban mesterségre adattak volna, ennél jobbat nem esmérnének, 's éppen úgy nem szívelhetnék a' velek egy mesterségen lévőket, valamint most más tudósokát nem szívelnek. Mert nem csak a' Szépek egyedül azok, kiktől a' tudományt irigylik.

Én sok embereket esmértem, kik mindenkor boszongtokt azon kérdésen, ha vallyon az Aszszony-személynek kell-e tanulni a' Tudományokat? Ők ezen kérdést többnyire nem jól értik. Azt gondolják, hogy az aszszonyok is ollyan tudósok akarnak lenni, mint ők, és ez nekik természet szerint vakmerőségnek látszik. De miért? Talán nem alkalmazatosok arra? Hiszen az ő elméjük sokkal elevebb 's finomabb mint a' férfiaké. Sokkal serényebb, sokkal virgonczabb, mint sem kívánnánk, és olly könnyen feltalálja magát, hogy sokszor bámulunk rajta. Ha annyit tanulnának, mint a' mi tudósaink, miért nem lehetnének ezekhez hasonlók?

De vallyon nem vesztenének e' mellett a' mi Aszszonyaink? Fontosabbak az ő foglalatosságaik, mint egy Római háló-sapkával megesmérkedés, vagy egy olly tudományos alkotmány' kitanulása, mellyet feltalálja csak azért alkotott, mert nem volt más a' mivel mulatta volna magát. Az ő fő gondjuk az, hogy tessenek, hogy a' virtust az ő kellemes 's kedveltető színében rajzolják és hogy szelidségek 's vigyázatjuk által a' világban azt jóvá tegyék, a' mit a' férfiak kevélységök 's hevesességök által elrontottak, 's ugyan ebben áll az ő eisőségök. Ha a' szárazabb nemű tudományokkal foglalatoskodás ezekbe jutna, 's azt

a' legfontosabbnak tartanak, minden elsőségeiktől elmaradnának. Ők többé nem tetszeni, hanem uralkodni kívánnának és könnyen eltanulnák tőlünk azon fogásokat, melyek minket oly szerencsétlenné tesznek, hogy mások nem kedvelnek 's kerülnek. Mi férfiak nem bocsáthatnánk-meg nekik, ha szép szemeiket a' kéz-iratok olvasásában roncsolnák és kellemes szájak, mely nem tudna fontosabbról, mint a' monádokról, vagy az üres helyről beszélni, nem mondhatna oly fontosat, hogy magunkat el ne unnánk. Nem sokára oly magánosságra jutnának, mint némely Aszszony-személyek, kik bizonyos időben kellemeiktől elhagyattatnak és nem gondoskodtak arról, hogy azok helyett olyanokat szerzeszenek, melyeknek megtartása inkább hatalmokban áll. Egy szóval az olyan Aszszony-személyen, a' ki szerencsétlenségére tudósá lett, és vigyázatlanabb, mintsem hogy szerencsétlenségét eltudná titkolni, nincs semmi a' mit a' tudatlan Aszszony-személyek irigyelhetnének.

Azomban itt is meg kell a' tudományt a' tudománytól választani. Miért nem engednénk-meg nekik az oly tudományban való gyönyörködést, mely a' lelket vidámabbá 's kedveltetőbbé teszi. A' Költőknek becsületekre válik, hogy azon írásaikat, melyeket a' komoly tudósok megvetnek, a' Szép-nem gyönyörködéssel olvassa. Ezekkel a' Szépek könnyen össze barátkoznak, csak a' vélek való esmeretség' útját ne zárják-el előttök. Én és velem együtt minden Szépek megvagyunk arról győződve, hogy a' Költők a' szívhez beszélnek, és ez nekünk jobban tetszik, mintha egyedül az ész foglalatoskodtának. A' Költők elhitetik magokkal, hogy a' Szépek az ő írásaikban gyönyörködhetnek, a' Szépek pedig oly szívességgel vannak, hogy azoknak olvasását magokra nézve hasznosnak gondolják. — Ők azokban csak az elmesség' kellemetességét, a' képzelmenyek' bővségét, és a' kifejezések' erejét fogják csudálni. Az ő elmességök az által elevenebb, bővebb és finomabb, szívök érzékenyebb 's kedveltetőbb leszsz.

A' Költők után következnek azok, kik megtanulták, hogyan kell útat nyitni az emberek' eszéhez a' szív által. Az ilyenek' munkái nem tűnnek igen szembe, nem egyebek azok, hanem csak Héti vagy Hónapos-írások, rövid és eleven elmélkedések, az Erkölcstudománynak vagy Filozófiának némely részeitől beszélgetések, mulattató oktató Románok, melyeket könnyen által lehet 's többször is olvasni, és más ilyen apróságok. 'S talán éppen ezen tudományok volnának azok, melyeknek tanulásával az Aszszony-személyek meglegedhetnének. Azomban nem látom, mi tartóztathatná őket azon tudományoktól is, melyeket a' tudósok egyedül magoknak tulajdonítanak, csak azokat más szempontból nézzék mint a' tudósok. Miért ne tanulnák esmerni az emberi nemzet' történeteit? Ők azokat csak mulatságból olvasnák, a' Történet-írókkal az emberek' tetteiről mulatságból elmélkednének és azokból életökre nézve némely regulákat tanulnának.

Tréfán kívül szólván, nem látom az okát, miért vennénk-ki kezeikből azon könyveket, melyeket mi magunk irtunk, ha azok valóban hasznosok vagy gyönyörködtetők. Becsületünkre szolgál, ha a' Szép-nem olvassa Könyveinket. A' tudományoknak nem válna becsületére, ha nem volna elég kellemetességök egy oly' finom elmének gyönyörködtetésére, a' milyen az Aszszonyoké. A' természet' tudománya, az Astronomia 's az élet' Filozófiája is, az Aszszonyi-nemre nézve gyönyörködtetés' forrása lehetne.

Az Aszszonyok minden tudománnyal bírnak, ha ízlésök van. Nem szükség megmagyaráznom, mit értek ez alatt. A' férfiak megeggyeznek abban, hogy az Aszszony-személlyel mintegy véle születik a' Szépnek természeti érzése, és azért gondolják, hogy csak a' véle való társalkodás által lehetnek csinosokká. Melly tiszteletre méltó az olyan Aszszony-személy, ki a' Szép' ezen természeti érzését, olyan írások' olvasása által, mellyek a' jó ízlés' remekcít és egyszer-mind annak szabásait is magokban foglalják, tökéletességre vitte!!

S. J.

12.

Az Ifjúság' alkalmas voltáról a' virtus' szeretetére 's gyakorlására.

Közönséges balvélekedés az, hogy a' férfíúi kor legalkalmasabb a' virtus' szeretetére 's követésére, mivel ebben az indulatok csendesebbek, a' külső tárgyakra az érzésekre nincs többé olly hatalmok, a' képzelő erő fagyosabb, a' szív érzéketlenebb, az ész ellenben annál gondolkodóbb 's az ember általjában tökéletesebb és érettebb. A' virtus, melly komolynak látszik, ezen korban, mivel ez maga is komolyodni kezd, jobban tesszik. Csak akkor kezdjük érezni tulajdon méltóságunkat, ha az ifjú korunkat kábitó nyughatatlan indulatok lecsillapodnak, és nemes megvetéssel nézünk azon csekély kicsinységekre vissza, mellyek elébb elég fontosak voltak mulattatásunkra. Ifjú korunkban nem bírnunk magunkal, szélesek, változók, hevesek és sokkal inkább multságokon kapkodók vagyunk, mintsem hogy egészen a' virtusnak áldozhatnók erőnket. Igen sokszor ítélünk így, ha az ifjú és férfíúi kornak a' virtusra alkalmas voltáról szólnak.

Azomban nékem kevés bizodalmam van az ollyan virtus eránt, melly egyszerre leszesz virtussá. Igaz, hogy az esztendőkre nagy hatalmok van rajtunk; mindazáltal az idő megváltoztathat ugyan, de egyszerre jókká nem tehet bennünket. Némelly rendtelenségek megfognak szünni, de mások fognak helyekbe lépni. Hajlandóságaink 's indulataink az idő által ugyan csendesebbek, érzéseink gyengébbek, képzeléseink fagyosabbak 's elménk sok ifjú foglalatoskodásoktól idegenebb lehet; de nevededik-e azért virtusunk? Még nem vagyunk csupán azért okosok, mivel ollyan esztendőkre jutottunk, mellyekben okosoknak kellene lennünk.

A' fenn említett balvélekedés' okát könnyen kitalálhatjuk. Az emberek férfíúi korban többnyire olly környülállások közé jutnak, mellyekben kéntelenek magokat soktól elvonni, és kötelességeiket pontosabban teljesíteni, ha becsületüket, szerencséjüket 's meg-

elégedésüket kockára nem akarják tenni. Azok tehát, kik férjfiúi korokba lépven, nem részesülnek azon gyönyörűségben, melly a' virtusnak jó korán gyakorlásából ered, 's mind a' mellett még is magokat magok előtt örömet mentenek, magokat vigasztalni akarván, az ifjúi kort képzelik annak okául, hogy nem szerettek úgy a' virtust, mint most azt külső környölállásaikra nézve szeretni kéntelenítettnek. Jól érzik azomban, hogy mostani érdemeik, ha ugyan csak vannak, nem az övéik; és megvallják, hogy megszünnének a' virtust szeretni, ha szabadságokban állana, az ifjúság' idejére vissza térni. Ennél fogva nincs is okok azon virtusokkal dicsekedni, melyekre kéntelenítettnek. Éa részemről nem kívánok olyan virtusokat, melyekben mint valamely tulajdon keresményemben nem gyönyörködhetem. E' szerint tehát erkölcs szeretőnek, és nemesnek kell lenni ifjúságunkban, ha azt akarjuk, hogy a' férjfiúi kor' érdemei igaz megalégedést szerezzenek. A' szép nyárt és ősz, termékeny tavaszunk kell megelőzni. Az ifjúi kor valóban sokkal könnyebben, és kellemetesebben juthat a' virtus' követésére, mint a' férjfiúi kor. A' hevesebb indulatok, ha még nincsenek megvesztegetve, azon tűz, a' melly lelket ezen korban éleszt, és az érzékeny szív, könnyebbítik azon igyekezetet, hogy szívünket rendbe hozzuk, és magunkat a' nemes gondolkozásra, 's nemes tettekre szoktassuk. Az érdemek akkor legnagyobbak, ha bennünk oly természetieknek látszanak, mint az érzés és indulat.

Minden cselekedetek, mellyek igaz becsületünkre, és megalégedésünkre szolgálnak, csak akkor egész mértékben becsek, ha bennünk szokássá válnak. Az olyan ember, a' ki a' virtus' szépségét kevesebbé esmeri, mintsem hogy valamely nemes cselekedetre magát hozzászokoskodás, 's fontolgtatás nélkül elszánhatná, előttem még nem érdemel egész tisztelget. Melly keveset lehet az ill' lassú, 's restelkedő virtustól várni!

Az ifjúság' természeti tulajdona, hogy érzékeny és részvevő; ha csak a' szánakozásról, és nagylelkűségről akarok is szóllani, melly könnyen lehet az olyan ifjút, kinek szíve még nincs megvesztegetve, szánakozásra gerjeszteni, ha szerencsétlent lát! Melly könnyű tehát őtet a' könnyörületességre, és irgalomra szoktatni! Melly nehezen esik ellenben, a' szánakozás és nagylelkűség az oly embernek, kiben az érzés sok esztendő' folyta alatt annyira meggyengült, hogy a' külső tárgyakon nem könnyen indul-meg. Minden okoskodások sem adhatják többé vissza érzését. Következésképpen csak valamely külső erőltetés teheti nagylelkűvé, és talán hosszú beszédekert tart előbb maga magához, minekelőtte valami nemeset tenne, holott az, ki már ifjú kórában nagylelkű volt, mihelyt a' szerencsétlenséget látja, kész egyszer'smind a' segedelemre is.

Igaz, hogy az ifjúnak szíve általában nincs még egészen kimivelve, és nincsen még bizonyos 's erős karaktere. Erre nézve legjobb indulataiban sem lehet egészen bízni. Egy tündér öröm, mellyet valamely rendtelenségben talál, a' virtusnak minden nyomát újra eltörölheti benne. De ugyan ezen álhatalansága' sok esetekben szerencséje, mivel reményleni lehet, hogy szint olyan könnyen vissza tér a' virtusra, melly könnyen attól néha eltávozik. Az ember férjfiúi kórában olyan mint az az élőfa, melly a' kertész' keze alól már kinőtt, és mellyet vagy éppen nem, vagy csak nagy nehezen lehet meghajtani. Az ember ezen korban többnyire bizonyos, és változhatatlan karakterű; ha nem kedvelli a' virtust, bizonyosan a' bűnt szereti. Melly nehezen esik a' virtusnak magát vele megszerettetni. A' külső szerencse talán kinszeríti arra, hogy a' törvény szerint éljen; de éppen ezen kin-

szerítés akadályoztatja abban, hogy egészen érezze a' virtus' boldogságát. Ezen okból panaszkodik sokszor, hogy hivatalja komoly és szomorú. Legjobb cselekedetei is olly igen komolyok lesznek, hogy talán tiszteletet gerjesztenek, de nem szeretetet; holott annak virtusa, a' ki azt ifjú korától fogva kedvelte, mindég derült homlokú, 's egész képében kellemes és szeretetre méltó. Az esztendők sem gyengítik kellemeit, hanem tisztesebbekké teszik azokat.

Igaz ugyan, hogy ifjúságunkban ezer veszélyeknek vagyunk kitéve, mellyek minket a' virtustól elvonhatnak. Igen könnyen megcsalattathatunk, széledezőnk és bolyongunk elménkel valamint szívünkkel is egy tárgyról a' másikra. Ezek nagy veszedelmek? De vallyon csekélyebbek lesznek é azok a' férjfiú korban? Érettebb leszz é az ész, ha az előtt nem kezdett érní? És nem könnyebb é mindég azon indulatokat, mellyek rosszakká lehetnek, rendbe hozni, mint azokat ismét megjobbítani, mellyek már rosszakká lettek. A' virtus, valamint minden tökéletességek, időt és gyakorlást kíván.

Melly tiszteletet érdemel azon férjfiú, kinek egész ifjúsága nemes és ártatlan volt, és a' kinek minden mulatságai többnyire nemes cselekedetek voltak. A' legszeretetre méltóbb virtus az, melly legkorábban kezdődik, 's legtovább gyakoroltatik. —

S. J.

13.

A' gyöngyök.

Szép volt *Andromeda*, de kelletnél örömeztőbb nyújtá füleit a' hízelkedők' dicséretinek, 's büszkélkede szépségével. Ezért emelte magát fellyebb *Néretusz'* leányinál — egy szörnyet küldé hát *Poszeidon* megbosszulni a' megbántott *Néreiszeket*, 's elnyelni *Kéfeusz'* kevély leányát.

A' mint a' szirthez láncsolva itt a' szörnyet közelgetni látná, még egyszer át repült lelkén a' szép elmúltnak képze, még egyszer gondolt *Finéüsszára*, 's könnyezett.

Halkal görögtek le a' könnyek a' partra, 's *Apollon'* sűgárai alatt száradtak gyöngyökké.

A' fájdalom' e' cseppjei még most is ékül szolgálnak a' Szépeknek — a' kevély *Andromeda'* könnyei lecsillognak hiú leányai' füleiről.

R.

14.

É R T E K E Z É S,

a' Magyar nyelvben teendő újítások' barátjai és ellenségei között lévő perpatvarkodásról.

Animo sano ac valente Oratio quoque robusta, fortis, vicilis est, si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinae.

Seneca Epistola 114.

§ 1. Az emberiség végső cél.

A' szelid emberiségnek (humanitásnak) Lelke legszebb, legtisztább, legnemesebb, legtükéletesebb Lélek, 's az embernek, a' melyben lakozik, legnagyobb disze, 's méltósága. Ez a' külömbféle vallások, polgári rendek, nemzetek és népek között lévő köz-falakat nem ismérven, mindenütt, a' hol megjelen, otthon van; mindenütt egyenlően érez (sympathizál) az emberekkel; mindenütt kész és hajlandó a' segítségre: mert az emberben mindenütt nem a' hit sorsosát, nem a' polgárt, hanem csak az embert látja, a' szép erőkkel és tehetségekkel felruházott, 's nagyra termelt; egyszer'smind nagy gyarlóság alá vetetett, alávalóságokra vetemedő, szénskozásra méltó, nyomorúlt embert. Hogy ezen Lelket magáévé tehesse, arra mint végső célra minden embernek, minden nemzetnek kell törekednie, meggondolván azt, hogy szebb, 's nagyobb dolog embernek lenni; mint Görögnek, Romai polgárnak, Franczának, Magyarnek, Oláhnak, 'Sidónak. De

§ 2. A' nemzetiséget meg kell tartani.

Míg az emberi nemzet külömbkülömbféle egymástól igen külömböző népekre, nemzetekre lessz felosztva; míg minden nemzetnek különös charactera (mellyet a' *oemzet' Lelkének*, gyenioszszának lehet nevezni) lézen: mind addig szükséges, ha nem minden nemzetben is, legalább a' nemesebb érzésű és gondokodású nemzetben megtartani a' nemzet Lelkét. Ertem a' nemzet' Lelke, a' nemzeti character alatt a' gondokodás' és érzés' módját, mely a' nemzetet lelkesíti, és más nemzetektől megkülömbözteti. Itt is el lehet mondani: quot capita, quot nationes, tot sensus. Tudniülk másképpen *érez magát*, erejét a' szabad ember, a' szabad nemzet, mint az elnyomattott, 's szolgálai állapotban sínlődő nép; másképpen érez a' városi, mint a' falusi ember; másképpen a' szüntelen mozgásban lévő katona, mint a' házától elnem távozó mester-ember; másképpen érez, gondokodik, itél, kíván, akar a' pallérozott, okos, jó izlésű, mint a' nyers, bárdolatlan, elvadult em-

F. M. Or. *Műnerva* 2. *Negyed.* 1825.

25

ber. Így van a' dolog a' nemzetekkel is. A' Szépet is másképpen érzé a' kellemetes éghajlattal alatt, 's a' természet' mindenféle javaival és bájoló szépségeivel bővelkedő Glazországban lakozó ember, mint a' Zaharai kietlen pusztának, és a' durva, mostoha, örök-ké való hóval befedett Grönlandiának, és Siberiának nyomorult lakosa. A' környülállások, mellyekben voltak, vannak helyeztetve a' nemzetek, szülik valamint a' természeti, polgári, erkölcsi állapotokat, úgy a' nemzeti characteret, *érzést, ízlést* is. — Ezen nemzeti characteret annál szükségesebb megtartani, mennél közelebb járul valamely nemzet' Lelke a' tiszta természethez, és a' humanitás' Lelkéhez (Seine Natur, und reine Menschheit.) a) A' nemesebb lelkű nemzetek nemes vetélkedésre, és nagyobb tökéletességre való törekedésre izgathatják, kizsethetik példájokkal a' hátra maradt nemzeteket, 's azt lehet rólok is mondani Senecával: Nati sunt in exemplar. A' Görögök remek például szolgáltak a' durva Rómaiaknak; ezek később az Európai bárdolatlan vándorló nemzeteknek; ezek a' Scythiai vadságot magokkal hozó Magyaroknak. —

De nem csak meg kell tartani a' nemzet' eredeti characterét, hanem a' nemzetet nagyobb tökéletességre is kell vinni mind az okosságra, mind az erkölcsökre nézve, ha azt akarjuk, hogy a' nyelv is tökéletesebb légyen: mert a' millyen a' fa, olyan a' gyümölcse is; az óltott alma-fa jobb almát terem, mint a' vad alma-fa.

§ 3. A' nemzeti nyelv' gyénioszát meg kell tartani.

A' nemzet' gyénioszát csak úgy lehet megtartani, ha a' nemzeti nyelv' gyéniosza megtartatik. b) Ez ugyan amabból vette eredetét; mert a' nyelv' feltalálói hamarabb voltak, mint a' nyelv; azonban olly szoros öszveköttetésben van a' nyelv' gyéniosza a' nemzet Lelkével, olly nagy befolyása van az együknek a' másikká, hogy a' nyelv meg nem változhatik a' nélkül, hogy egyszer'smind a' nemzet' gyéniosza is nagyobb vagy kisebb változást ne szenvedne *) és valamint a' nemzet' pallérozása vagy elvadulása, és elkorcsosodása a' nyelv' tökéletesítését, vagy megromlását hozza magával: úgy az elpuhult, elkorcsosodott nyelv elpuhíthatja, elerőtlenítheti, megvesztegetheti a' nemzeti characteret; de nemesítheti, tisztíthatja is azt, az az: árt teheti, hogy a' nemzet' gyéniosza közelgesen, hasonlóbb legyen az emberiség' gyénioszához. Mennél tökéletesebb, mennél alkalmasabb valamely nyelv a' legfelségesebb, legmélyebb gondolatok' kifejezésére is, és a' szív' minden mozdulásainak, és nemes érzősoinok, 's indulatainak kinyilatkoztatására; annál hathatósabb, nagyobb ereje van a' nemzetben, melly azzal él, az emberiségnek ki-

*) Sprache und Vorfstellungsart stehen mit dem Geschmacke und den Sitten in dem genauesten Verhältnis. Uebersung über den deutschen Styl. I. Theil. VII. Kap. § II.

a) Es a' kitétel reine Menschheit habozó értelmű. Valóban, lévendő ezta a' Redakció, hogy a' Szerző szűfői sztra Magyaror nem fordította — a' dolog mellyet ki akar fejteni, az idea, feltezés; de a' tudományos értekezésekben és taglalásokban, ki kell talán kerülni, a' mennyire csak lehet, a' habozó értelmű kitételeket, mest kívüli a' tudományok, nem csak világos, hanem megkülönböztető feltegeteket is (idea distincta) kívánnak. A' idea természet, a' humanitást, sokkal jobban és könnyebben értjük mi Magyarok.

A' Red.

b) Hétó lenne mélyebben és szorosabban megvizsgálni: miképp' és mennyiben változhatik a' nyelv a' nemzeti geniosz' változás nélkül, v. megfordítva?

A' Red.

fejlesztésére, 's előmozdítására. Így a' nemzet' gyéniosza a' nemzeti nyelv' gyénioszával él, hal, változik. *) A' mai Romának, Athenának lakosai nem ama erős lelkű Rómáiak, nem ama szépen, és élesen gondolkodó, érző, beszéllő, a' Persákon győzedelmeskedő Athenásbeliek, a' mai nyelvők nem Periklesnek, Demosthenesnek, Cicerónak nyelve. Azért is a' nyelv' pallérozása mellett nem csak annak szépítésére, hanem tellyes erejének, hathatóságának, 's méltóságának kifejlesztésére is kell ügyelni, 's törekedni.

§ 4. A' nemzeti nyelv' természete.

Miőn a' nemzet kezdetben a' nemzeti nyelvet teremtette, akkor úgy szólván belé lehetne lelkét ezen szülöttjébe, 's így lett a' nemzeti nyelv' gyéniosza. Azért ez és a' nemzet' gyéniosza között tökéletes hasonlatosság van (naturam patris vox derivata sequitur) a' nemzeti nyelv természeti ábrázolója a' nemzeti characternek, mintegy festett képe a' nemzet ábrázatjának. Notio vultus animi est, úgymond Seneca. Tudniillik: .

A' nyelv' gyéniosza bizonyos mód a' hangzatok' ejtésében és összevekapcsoltatásában, 's az így származott szóknak változtatásában, és összeve helyezetésében, 's különböző szóllás formákban. Ezen mód a' nemzetnek, melly vele kezdett élni érzeményei' és indulatai' kinyilatkoztatására, természetéhez volt alkalmaztatva, 's annak természetét ruházta magára. Tudniillik a' hozzá tartozandókkal, a' nemzettel tanulván az ember gyermek korától fogva érezni, valamint az öltözetben, a' testnek mozgásaiban (nemzeti tánczban) úgy a' hangban is, és a' szók' különböző ejtéseiben csak azt tartotta szépnek, **) ilendőnek, rótnak, illetlennek lenni, a' mit azok, kiktől érezni, gondolkodni, itélni tanult, annak tartottak. Így szerkeztetődtek összeveve a' szótagok olly hangokból, a' szók' olly szótagokból, a' nemzeti nyelv olly szókból, mellyek a' nemzet' homályos érzése szerint összeveve illettek, egymással megegyeztek, 's egyformán hangzottak (homogenea.) A' hangok a' beszéllőknek természetöket vették magokra: ha szelidebb indulatú emberek voltak, a' szavok, a' beszédek is szelidebb, lágyabb hangú; ha ellenben durvák, a' hangok is durvább és keményebb, 's hathatóssabb volt. Az aszszonyi-személynek és férjfiúnak egymástól igen különböző hangja és éneklése is arra mutat, hogy a' beszéd' hangja annak, a' ki szól, természetével jár, azt mutatja-ki, 's ahoz van alkalmaztatva. Így a' nyelvében is kimutatja az Oláh, az Orosz, a' Török, characteré' durvaságát, a' Spanyol, az Angoly, komolyságát és maga rátartását; a' Francia, hevességét, szíves nyájasságát és manérosságát; az Olasz, puhaságát, 's szerelmes voltát; a' Magyar, nemzeti characterének hathatóságát és erejét. Ezek így lévén,

*) Die innere lebendige schönheitliche Menschenkraft mußte (in Griechenland) darum verschwinden, weil ihr die volkthümliche Welse entgegen ward, in welcher sie sich nur offenbaren mag. Zuden Hllg. Geschichte der Völk' und Staaten des Alterthums § 278. — Die Sprache ist nur der Spiegel und das Bild eines Volks, der äußere Ausdruck seines innern Lebens. c) Wendt.

**) Schön ist, was da gibt, wo wir wohnen. Lichtweern.

c) az az: géssigen életnek.

A' Red.

§ 5. Hol kell keresni a beszédben tiszta magyarságot?

Csak ott kell keresni a nyelvben valódi magyarságot, a hol a nemzeti magyar character legtisztább. Midőn itt a tiszta characterről szollok, nem értem az erkölcsi gondolkozás, és érzés módját, nem az erkölcsi character jóságát, és tisztaságát, mert ez az emberiségnek, nem a nemzetiségnek tulajdona; hanem értem azt, a mit a 2-dik és 4-dik §-ban fejtegettem, az az, a nemzetiség érzését, mellynek ereje szerint a nemzetnek tagjai megegyeznek arról tett homályos ítéletekben, a mit a beszédben, az ültözetben, a test' mozgulásaiban, az élet' módjában és a foglalatosságokban szépnek, vagy rút'nak, illendőnek, vagy illetlennek; dicséretes, vagy gyalázatos dolognak tartanak.

Ezen értelemben veszem a Magyar nemzeti character-t, midőn azt állítom, hogy ezen character annál tisztább, mennél távolabb lakik a Magyar az Ország' határjain, és benn az Országban lakozó idegen nemzetektől, Tótoktól, Ráczoktól, Horvátoktól, Oláhoktól, Németektől. Mert a kívül él, 's mindég társalkodik, vagy tán öszve is sógorosodik a Magyar, attól apródonkint és észrevehetetlenül tanul a körülötte lévő dolgokról itélni, érezni, 's megkedvelvén annak élete' módját, elfogadja annak szokásait, és erkölceit. *) Így lesz a tiszta Magyarból, Fél-Magyar Fél-Német, vagy Fél-Magyar Fél-Tót, vagy Fél-Magyar Fél-Oláh, egy szóval a Magyar eikorsosodik, elnémetesedik, eltótosodik, felében levetkezvén a Magyar természetet, 's nemzetiséget (mint p. o. a Magyarok Moldva és Bosnya Országban.) Végtere nyelvük is öszve folynak, 's olly zavarék, olly korcs nyelv lesz belőlök mint p. o. a római, tót, török és gothus nyelvekből az Oláh nyelv lett. A hol ellenben a Magyar távol lakik a más nemzethez tartozandó emberektől, ott a nemzeti érzés, a Magyar character, nem csak tisztán marad, hanem erejét is, és hathatóságát (energiját) mint a vízzel nem elegyített erős bor, megtartja. És itt kell keresni a Magyar nyelv' természetét, a mellyből ki kell feselni a Magyar szónak, hogy jó, igaz Magyar szó legyen: mert itt van a gyökere az igaz magyarságnak **) valamint a characterben, úgy a beszédben is, ezen gyökérből veszi nyelvünk nevedekését, gyarapodását; innét csirázik - ki, ha jól ápolgattatik a fa, a tiszta és szép magyarság.

§ 6. A közönséges, és különös nyelv szokás.

A magyar nyelv' természete a beszédben való közönséges szokás által nyilatkoztatja ki magát, valamint az ember szívének indulatját, 's természeti tulajdonságait külső maga viselése, erkölcei által mutatja ki. A Magyar nyelv szokása alatt, értjük azoknak, kik nemzetünkhöz tartoznak, bizonyos szókkal való élésben, és azoknak változtatásokban, 's öszve helyheztesőkben megegyezéseket. Ezen szokás vagy közönséges, vagy különös; valamint az érzés, mellynek úgy szólván, inyére vannak a szók, és szóllás formák, vagy közönséges vagy különös. A közönséges szokást nem úgy kell érteni, mintha a nemzet a nyelvnek mind materiájára, mind formájára nézve mindenben tökéletesen megegyezne. Illy értelemben egy nemzet sem dicsekedhetik közönséges nyelv-szokással, mert mindenütt

*) Mit denen man umgibt, deren Ölfen nimmt man an.

**) Nincs annál bizonyosabb, hogy a Magyarok között, még eddig ugyan, a Köznépnél vagyon a tiszta magyarság, az ollyan Köznépnél tudniillik: a melly legkevésbé idegen nemzetekkel volt eleitől fogva megegyedve. Debreczeni Grammatika. Előljáró beszéd 16. lap.

vannak reguláltságok, és beszéd-éjtések, (anomala et dialecti.) Hanem a' mi a' nyelvben minden igaz Magyarának itélete szerint helyes, a' miben az egész nemzet megegyezzen (meg egyezzen pedig jobban, mint akármely más nemzet) az a' *közönséges szóllás.* *)

A' *különös szokás*, melly beszéd-éjtésnek (dialectusnak, provincialismusnak) nevezetik, a' nemzet csak egy részének különös érzéséből származik, melly szebbnek találja p. o. ezen szokat: kiejje ezen szóma? mint ezeket: kié ezen szalma?

Már ha igaz, hogy csak azt lehet nemzetinek nevezni 's tartani, a' mi az egész nemzeté: tagadhatatlan, hogy a' beszédben is csak a' *közönséges szokást*, mellyet az egész nemzet bévott, 's követ, lehet nemzeti nyelvnek, 's jó, tiszta, igaz magyarságnak tartani; csak a' *közönséges szokásban* lehet látni a' Magyar nyelv' természetét, gyénioszát. A' melly szó, 's beszéd-éjtés ellenben a' nemzet *nagyobb része' fülében rosszul hangzik*, 's megsérti a' nemzeti érzést, és a' nyelv' természetét, azt helyes Magyar szónak 's beszédnek tartani nem lehet. Csak azon szókát, és szóllás formákat nem lehet megvetni, 's lehet helybe hagyni a' velek való éllést, mellyek legalább a' nemzet' felénél szokásban vannak míg tán később, vagy hamarább az egész nemzet vagy elfogadja, vagy elveti d) azokat. **) Egyébiránt

Valamint azt tagadni nem lehet, hogy a' Köznépnek szájában, a' két Haza' minden részeiben találatnak oly szók, és szóllás-formák, mellyek azért mivel ellenére van-

*) Quintilianus más értelemben vette a' szokást I-ső Könyvének 6-dik Részében: *Constituendum in primis, idipsum quid sit, quod consuetudinem vocemus. Quae si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit praeceptum, non orationi modo, sed (quod majus est) vitae. Unde enim tantum boni, ut pluribus, quae recta sunt, placeant. Igitur, ut velli, et comam in gradus frangere, et in balneis perpotare, quamlibet haec invaserint civitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione, at lavamus, et tondemus, et convivimus ex consuetudine; sic in loquendo, non si quid vitiosae multis incederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transcam, quemadmodum vulgo imperiti loquuntur, tota saepe theatra, et omnem circi turbam exclamasse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum; sicut vivendi, consensus honorum.* — Szélesebb értelemben veszi a' szokást Adelung, Über den deutſchen Etſel I. Theil II. Kap. § 5 — 11. de csak egy tartománynak, 's az abban uralkodó szép dialectusnak tulajdonítja hibásan a' törvénytévő hatalmat (arbitrium.) De azt lehet felelni mind a' kétsőnek: Non est periculosissimum praeceptum: Non occides — licet places sint, qui illi convenienter vivunt, consuetudo populi, abstinendi ab homicidio, bona est.

**) Adelung is azt mondja említett könyvében I. Th. II. Kap. § 15. Es müssen nothwendig einzelne Fälle vorkommen; welche mit eben ſo vielen Rechte zu der einen, als zu der andern Analogie gerechnet werden können, wo ſolglich der Sprachgebrauch unbestimmt ist und ſeyn muß. — Es müssen die neue Form, und die alte nothwendig eine Zeit lang ſubſiſtiren, bis endlich die eine nach und nach eine Art von Übergewicht bekommt.

d) Nem egyszerre fogad vagy vet-el a' nemzet' fele valamely szót vagy szóllást. Idő' folytával vezetnek-el a' régi szók és szóllások, vagy felbresztetnek, vagy újak vétetők-be. A' Consensus eruditorum szép dolog lenne, ha az egymással sokákon ellenkező grammatikusok szüntögy, valamint minden egyéb eruditusok némely egyet értenének, vagy mindenkor akár ön magokat, akár egymást értenék, vagy ha maga Quintilian, ki az eruditusok' megegyezetéséről beszél, meg nem jegyezte volna egyszer' mind, Grammaticae et Latinae loqui non idem est. Nem lenne hát rossz a' nemzet' fele az eruditusok' consensusa helyett tenői, consensus aut indulgentiam, cultiorem linguam quam potiam a' teneris unguiculis loquentiam.

nak a' nemzeti érzésnek, vissza tetszők a' jobb ízlésnek, el nem fogadtathatnak: úgy azt sem lehet tagadni, hogy Hazánkban mindenütt vannak oly különös, az egész nemzet előtt nem esmértes hangok, szók, beszéd-módok, mellyek igen megegyezvén a' nemzeti érzéssel, és így Magyar természetűek lévén, méltók arra, hogy az egész nemzet előtt esmértesekké, 's közönségesekké tétetessenek.

§ 7. *A' nyelv' természetét a' nyelv-tudósok mutatják-meg.*

A' ki jó, és tiszta magyarsággal akar élni, annak okvetetlenül esmérni kell a' Magyar nyelv' természetét, és így tudnia kell a' beszédben a' közönséges szokást. Azoktól, a' kik közt tanulta, bátor gyermek korától fogva is ezen nyelvet, annak természetét világosan és bizonyosan meg nem tanulhatja, mert ezeknek beszéd módjok, bátor nagyobb részint megegyez a' közönséges nyelv-szokással, egy részében csak különös szokás (dialectus) lehet, melly sínör-mértéke nem lehet a' közönséges szokásnak. Ennek esmértere el lehet jutni *gyakorlás*, és a' *nyelv-tudósok* által.

1. *Gyakorlás* által (practice) és ugyan kétféleképpen: *vagy* mindenütt, a' hol Magyarok laknak, *útafván*, 's a' beszéd ejtésekre figyelmeztvén, végtére azt, a' mit mindenütt szokásban lenni talált, a' különös szokásoktól e) abstractio által elválasztván, *vagy* a' mi nem oly fáradságos, a' tiszta magyarsággal író tudósoknak írásaikat sokat olvasván, 's észre vévén azokban a' közönséges szokást.

2. A' *nyelv-tudósok* (Grammaticusok) észrevételeiknek 's szabásaiknak megtanulása által (theoretice.) De,

Az első módon tulajdon tapasztalása által kevés ember esmérheti-meg a' nyelv' természetét, mert az élet módja legtöbb embernek (még a' Kereskedőnek sem) meg nem engedí mindenütt, hol Magyarok laknak, az útafvást. — A' könyvek' olvasása által igen is lehet megismérni a' nyelv' természetét, ha azoknak szerzőik jól esmérték azt. De hát ha nem esmérték jól! hát ha tán vakok vezetik a' vakot! legalább az, a' ki ezen az úton akar a' nyelv' természetének esmértere jutni, vezérjeinek írásaikból nehezen ítélheti-meg, ha volt é nékiek a' Magyar nyelv' természetéről azon esmértek, mellyet nálók keres, vagy sem: minden esetre *erről bizonyos nem lehet*. Azoktól, kik a' XVIII-dik Század' utolsó esztendeiben írtak, Révai' ítélete szerint, nem legjobb magyarságot lehet tanulni. f) *Laborator Gram. Hung. pag. 28.*

Legbizonyosabban, és legrövidebb úton juthat céljához, a' ki a' nyelv' természetét esmérni akarja, és a' különös nyelv szokást, ha a' *nyelv-tudósoknak* útmutatások után mégyen. Mert ezek esmérik mind a' kettőt legjobban. Tudniillik idejek is, sokszor köteleységük is lévén, vizsgálni a' nyelv' természetét, észre veszik mind a' közönséges nyelv szokást, mind a' külömbféle dialectusokat; 's így választhatják-el azt, a' mi a' beszédben

e) Némely Tűrk-stíllás esztheitiki tekintetben tökéletesebb; némely tökéletlenebb, a' köz-szokásnál — a' is dolog az, hogy akár a' zólló, akár az író, akár az olvasó, vagy gondolkozoa érő, vagy érezve gondolkozoa nyelv-tudós legyen.

f) A' XIX-ik Században az esztheitika csak nyomtaték, nem font.

nemzeti, az az, az egész nemzet' szokása, attól, a' mi csak initt amott van szokásban; ebből ismét kiválogathatják azt, a' mi meg nem sérti a' nemzeti érzést, és a' magyar fület, és azért az egész nemzet által elfogadhatik, de figyelemessé tehetik a' nemzetet azon hibás, kellemetlen, vissza tetsző hangokra, szókra, szóllás formákra is, mellyek elrútítván szép nyelvünket, mint szemét, mint mocskok elvetni valók. A' nyelv-tudósok veszik észre a' nyelvben a' regulásságot (Analogia) az az; a' szókkal hasonló esetekben megegyező bánást; nem különben a' regulákkal meg nem egyező eseteket is (Anomala) mellyekben a' nemzet maga magával meg nem egyez. Így taníthatják azután, mimódon ejtgeti, hajtogatja, 's illeteti és igazítja össze, némelly eseteket kivévén, az egész nemzet a' szokát. — De minthogy egyszer'smind a' szóknek eredeteiket is vizsgálják; *) a' kellemes szép hangokat, szókát a' disztelen, rút hangoktól megkülömböztetik (etymologia, et euphonia:) ők mutatják-meg logjobban (ha csak józanan etymologizálnak, és szépen éreznek) a' magyar nyelv' természetét, az eredeti tiszta és szép magyarságot. — De hát törvény-adók é a' nyelv-tudósok a' nyelv dolgában?

§ 3. *A' nyelvben ki a' törvény-adó? mellyik a' fő-törvény?*

Nyelvünk' azon részéről, mellyet a' közönséges szokás több száz esztendőktől fogva megállapított immár, ha jól látok: nem lehet többé kérdés, 's nem lehet kételkedni arról, hogy jó Magyar szók, és szóllás formák mind azok, mellyeket, minthogy megegyeznek a' nemzeti érzéssel, és a' Magyar nyelv' gyénioszával, bevett a' közönséges szokás.

Csak azon szókra nézve lehetünk bizonytalanságban, ha lehet é velek élni, vagy sem, mellyeket a' közönséges szokás még be nem vett, és így vagy provincialismus, vagy új szók. Csak ezek tessik szükségessé ezen kérdést: *A' nyelv'-dolgában ki a' törvény-adó, kinek ítélte szerint kell a' bizonytalan dolgokat elgazitani?* (quem penes sit arbitrium et jus, et norma loquendi, Horatius szerint) *a' régi szokás é? vagy a' most uralkodó szokás?* — és az utólsó esetben *a' beszéd-módé? vagy az írás-mód?* Ha a' beszéd-mód? kit kell törvény-adónak esmérni, az egész nemzeté? vagy a' cultusabb részét? vagy csak a' nyelv-tudósokat? Az utólsó esetben az *etymológiát é?* vagy az *analogiát?* vagy az *euphoniát?*

Hogy ezen kérdésekre megfelelhessünk, előre kell bocsátanunk a' nyelv' fő-törvényét *) (principiūmát) melly nem lehet más, mint ez: *A' melly szó a' nemzeti érzéssel megegyez; az, jó szó: a' melly azzal meg nem egyez; nem jó szó.* Ehez hasonló azon törvény: *A' melly szót a' közönséges szokás bevett; megegyez a' nemzeti érzéssel, és azért jó szó.* És ez: *A' melly szót a' közönséges szokás még be nem vett, bátor megavált, vagy idegen szó is, ha megegyez a' nemzeti érzéssel, jó szó, 's lehet vele élni.* Ugyan ezeket kell érteni a' szóllás-formákról is, és a' szóknek kimondásokról, változtatásokról, és össze helyheztesésekről.

*) *Jegyzés:* A' jó Magyar szó' eszmétező jeleitől, lásd alább a' 15 §-ust.

§ 9. *A' régi beszéd és írás-mód nem fő-törvénye a' nyelvnek.*

A' nyelv azöblítje a' nemzeti érzésnek (§ 4.) Ez, valamint a' nemzet jobban kipallérozódik, úgy időről-időre mindég nemesebb lessz. Nem lehet másképp, mint, hogy az ér-

*) Etiam verborum explicatio probatur, idest, qua de causa quaeque ita essent nominata; quam etymologiam nominabant. Cicero Quaest. Academicæ Libr. I. Cap. VIII.

zés' változásával apródonkint a' nyelv is letegye eredeti durvaságát, melyet a' jobb izlés nem szenvedhet, nem ízelhet. Azért hogy a' jobb izléssel nemesedik a' kimondásban a' hang, 's csinosodik a' nyelv, ez el nem veszi természetét, eredetiségét, és erejét, valamint az ember' pallérozása (ha valódi pallérozás) el nem törli az emberi természetet. Ezek így lévén, nem szükséges, hogy később maradákaik azoknak, kik szerzői voltak a' nyelvnek, ezeknek tökéletlen formáikhoz kössék magokat. *A' nyelvnek a' nemzet pallérozódásával előbb kell menni, 's tökéletesebbnek lenni.* Ez a' természet' törvénye. De ki is akarna a' legkeményebb Magyarok közül is ma illy hangon beszélni magyarul, a' millyenre mutatnak Árpád Magyarai' ezen neveik: Eleud, Cundu, Curzan, Ound, Tosu, Tuhutum, Bua, Bucna, Hulek, Ugek, Zward, Cadusa, Jufutzas, Turcatzus, Liunica, Ezelech, Bultzu, Termatzus, Botond? ki akarna a' XIII-dik Századdal így beszélni és írni magyarul: Latiatuk feyleym, zumtuchel mic vogmuk. Ysa pur, eschomuv vogmuc. Heon tiltua ivt ig fa gemilcetül. — Vagy a' XV-dik Századdal így: Árpád jwtha Magyar néppel Kemel fewlden a' Dunán el kelenek, az Checheu ewk chechewnek, a' Thethemben el fel thethewnek. Ki akarna ma olly tarka magyarsággal élni, a' millyennel éltek őseink Botskay István idejében 1605. esztendőben. A' Kamarában, ha my defectusa vólth, meghemendáltattya a Chyászár, és az abússusokat tolláltattya. Meg is inhaerealunk az eleobeni adatott írásunkhoz, hogy eő Felsége a Jesuytákat propter inquietudinem eorum az Országban ne tarcha, az minthogy minden gyűlésekben is reclamáltak nekik. Az privilegiumokat is az kiket országunk teorvénie ellen emanáltattanak, tollálja eő Felsége. — Az illyen régi beszéd és írás-mód nem lehet követésre méltó remek példája a' most élő pallérozottabb Magyar nemzetnek.

Azomban használni lehet azt a' gyökér szóknak feltalálásokra, és a' nyelvnek elmúlt (megavúlt) szókkal való meg bővítésére, melyeket a' régiség' tisztelői a' régi magyarság' omladékaiban felkeresvén, méltán folyamatba hoznak, noha

Quintiliánus így ítél a' megavúlt szókról: Abolita atque abrogata retinere insolentiae cuiusdam est, et frivola in parvis jactantiae. És ismét: Superest igitur consuetudo; nam fuerit pene ridiculum, malle sermonem, quo locuti sint homines, quam quo loquantur. — Ellenben Reitemeier írásainak Recensense így ítél; *Leiber! haben es vor unserm Verfasser auch schon andere, namentlich Eggers in seinem philosphischen Proesse vorgezogen, neue Worte auf gutes Glück zu prägen, statt die alte gediegene Münze wieder auszugraben, und sie von neuem in Cours zu setzen.* Mellyiknek van igassága? Részint mind a' kettőnek, részint egyiknek sints. Tudniillik a' megavúlt feledékenységbe ment szók közt ollyanok is vannak, mellyekben a' magyarságnak bélyegét azonnal észre lehet venni, azért is egy kis változással (a' rozsdá' eltörülésével) melyet a' mostani jobb izlés kíván, bátran lehet velek élni, és így azokat a' nyelv' bővítésére használni; *) mások ellenben ollyanok, mellyek vagy a' nyelv természetével, vagy a' mostani jobb izléssel ellenkeznek: azért, bátor régi szók is, még sem jők. Tudniillik szintolly szerencsétlenek lehettek őscink némelly szók' feltalálásában,

*) *Acedunt praeterea vocabula copiosa ad augendam linguam patriam ex his monumentis (antiquitatis literariae hungaricae) postliminio restituendā: quae posterorum incuria non sine gravi iactura jam dudum exoleverunt. Revay in Antiquit. liter. hungaricae Volumine 1. pag. 4.*

valamint a' most élő jobb ízlésű, sőt igaz Magyar érzésű és természetű Magyarok is vagy szükségből, vagy insolentziából, et frivola in parvis jactantziából (mint Quintilianus szerint a' régi szokat vadászok) nem igen szerencsésen koholnak korcs Magyar szokat. A' megavált szoknak javát, majd kiválasztja, 's hasznára fordítja az igaz Magyar érzésű, 's egyszerűsámból jó ízlésű része a' nemzetnek, a' haszon vehetetleneket elvetvén. g)

§ 10. A' most uralkodó írásmód nem legfőbb törvény a' nyelv' dolgában.

Jó nemzeti író az, a' kinek írása vagy hasznára, vagy gyönyörűségére; vagy erre is, amarra is szolgál a' nemzetnek, vagy az olvasók részének, az az, a' mellyben olly írásmód van, mellyet minden Magyar olvasó ért, tán szépnak is talál. De sem érthető, sem tetsző nem lessz az írásmód, ha a' nemzeti érzéshez, és ízléshez nincs alkalmaztatva (non ad sensum vulgarem, popularemque accommodata oratio. Cic.) Ha a' festő a' Szigethvári Zrínyi Miklósnak dicsőséges ütközetét és halálát vak' számára festené, haszontalan dolgot tselekedne. Ha azt akarja, hogy a' vak ezen történetről tudjon valamit, beszélje-el neki azt; festését pedig csinálja a' siketek' számára. Így lesz az, a' mit cselekszik, érthető is, hasznos is, tetsző is, követő is, követésre méltó is. A' ki ezeket igazaknak lenni találja, megismeri, hogy a' nemzeti érzés azon próbakő, melly megmutatja, jó é az írás-mód, vagy sem; megvallja, hogy a' nemzeti érzés, és az abból származó közönséges szokás, fő-törvény, a' mint fellyebb (§ 8.) megmutattam, a' nyelv' dolgában. Ha ezen fő törvénytől eltávoznak; mitsoda principium szerint fogjuk megítélhetni, mellyik írónak legyen legtisztább, legszebb magyarsága, mellyik írás-mód legyen legjobb, a' mellyet lehessen, vagy kellessen követni mind a' beszédben, mind az írásban? Ha pedig ezt nem tudjuk; a' nyelv' dolgában ama principium nélkül bizonytalanságban maradunk, 's vaktában követvén vak vezérünket mind a' ketten a' verembe eshetünk. Továbbá

A' legjobb Író is, bátor esmérí is a' nyelv' természetét, azért, hogy nyelvünket, némelly szép és jó szókkal, 's szóllás-formákkal meggazdagította, nem teremtője nyelvünknek, mert nem talált-fel új analogiákat, hanem csak a' régieket, mint regulákat követte, mellyeket a' közönséges szokás a' nemzeti érzésnek befolyása alatt behozott, és így csak azért jők azon szók, és szóllás-formák, mellyekkel meggazdagította nyelvünket, mivel megegyeznek a' nemzeti közönséges érzéssel. Végére

A' legjobb, legszebb írás-mód is nem egyéb, mint az egész nemzetnek minden szentől, provinciálismustól, hibáktól, és mindentől, a' mi illetlen, visszatetsző, nemtelen, megtisztított közönséges beszéd-módja, melly időről időre azon mértékben szebb, tisztább, 's nemesebb lessz, mellyben a' nemzet' tudománya és pallérozása gyarapodik, 's

g) Jó len volna ezen állításokat a' nyelvűgy példával felvilágosítani. Egy része a' Német és Magyar Íróknak fűvészkedni szokott a' példák' előhozódásán. Ez nagy fogzathadás: verba morant, exempla trahant, imo et explianet abstruziora. Némely d' szók és szóllások sok eszhetőkkel tökélyvel bírnak 's olykor ki is pótolhatók mostani hiányosságok; mert majd mindenhelyen haladnak ugyan, de némellyekben hátrálnak is. Nem minden elavult szó' és szóllás' felülbontás, vagy főtörvény, vagy ényajködésből származik. — Csak jobb szótöredéket képzeltünk mint eddig, hogy az olvasók a' helyesebb ó' 's új szók' és szóllások' értelme legottas felvilágosítsák; elhelt még jónai azon időnek is, mellyben nem csak a' M o n d o l a r' és Új-szavak' szerzőivel, hanem ő felesek is elfogunk olykor meszolyodni.

azzal az izlés is tisztúl, és nemesedik. *Ha az írás-mód más valami, mint a' nemzet közönséges beszéd-módja; nem igaz, nem tiszta magyarság az.* A' XVI-dik Században bevett írás-mód (mellynek példáját fellyebb előhoztam) azért nem vőlt jó, mivel nem egyezett-meg a' nemzeti érzéssel, mellynek innyére tellyességgel nem lehettek az efféle a' Magyarságot Deáksággal bémázoló szözlások: a' defectusokat emendáltattya, az abusosokat tolláltattya — bátor pallérozottabb része volt is az a' nemzetnek, melly így beszélt, és írt. Hogy pedig ezen írás-mód' inyére nem vőlt a' tisztább órzésű Magyar nemzetnek, kitetszik abból, mivel azt azolta igen megváltoztatta, 's csak nem egészen megtisztította nyelvét, 's írás-módját azon disztelen szentylő. Mind ezek mellett

Nem lehet tagadni, hogy nyelvtünk' gyénioszát esmérő írónk szebb szöklkkel, és kifejezésekkel adják elő gondolatjaikat és érzéseiket, mint a' millyenekkel szoktak élni a' paraszt emberek, midőn a' közönséges életben előforduló dolgokról és foglatosságokról beszélnek. Ezek p. o. a' vallás igasságainak hirdetése által figyelmetesékké tenni az embe-
reket lelkök' idvességére, rendeltetésükre, és kötelességekre; a' Hazának édes reményét, a' felserdülő ifúságot jól nevelni; az igasságot személy válogatás nélkül kiszögláltatni; a' szemléllő böleselkedés által okosabbakká, az erkölcsi tudomány által jobbakká tenni az embereket, és így az élet' bölódságát előmozdítani — ezek mondom, szebben látszának hangzani, mint ezen mondások, kivált ha nyers torokkal mondatnak ki: A' ganéjt az istálóból kihordani; a' lovakat megvakarni; a' sertést jól meghizlalni; a' mocsárt kiszáraztani; a' zsványt, a' gyilkost felakasztani, — hogy még rútább dolgokat kifejező szöklket és szöllás formákat a' fülnek sérelmére elő ne hordjak. Nem de nem a' dolgoknak, a' mellyek körül foglatatoskodnak, a' mellyekről beszélnek, írnek az emberek, mivöltjök teszi é inkább amá szöklket, és kifejezéseket kellemetesebb, ezeket kelletlenebb, rútább hangúakká, h) mint a' jobb izlés, és az írásnak, beszédnek különös mestersége? Egy szövlal, minden magyarság jó, tiszta, ha a' nemzeti érzés' helybe-hagyása mellett a' dolognak, a' mellyről szövl, mivöltjához, és a' környülállásokhoz van alkalmaztatva. Ellenben ha a' legjobb poétákat olvasó szabó az azoktól kölcsönözött szöklket az ollóra, tőre, czérnára, szabásra, varrára skarná ruházni, nevetségessé tenné magát fennhéjázó magyarságával, 's szájaban a' legszebb, legfelségebb poétai kifejezések is rútúl hangzanának, nevetségesek volnának. Miért? azért, mivel a' poétának írás-módját majmolván, a' beszédet nem alkalmaztatja a' dologhoz, a' mellyről szövl. Így az írásban sem lehet a' legjobb író' írás-módját követni a' nemzeti érzésre való tekintet nélkül, melly meg nem engedni, nem szenvedheti a' szövlal való helytelen éltét. A' helyes, bátor homályos érzés (das richtige Gefühl) lévén tehát az, melly minden szöklnek megmutatja tárgyát, melly körül, és a' helyet, mellyen lehet, vagy kell élni a' szövlal: olvasni kell ugyan a' jó

h) Ezen példában nem a' hangszeröl, hanem a' felfogatok' köntösölöl van a' szó. Világos, hogy az efféle paraszti kitételek képműtlök, hanótlök, az estőlök pedig helybebb vonótt értelműek a' költésben. Az az író tehát, ki ezen értelműtlök kitételek oly köntösöt, az az: oly szöklket és oly szöllásokat tudna a' Magyar nemzeti érzésben képet, mikor 's különösleg-
hez szövl, és mikor nem szöllésölök elóadásában, vagy paraszatos, vagy prédikátori beszédöl (mimelöl) nyelvünkben válna-
tani, mellyek egy részöl ugyan kevésöl paraszatosok, és mosok képtek; más részöl azonban nem oly helybebb vonótt ér-
telmlök lennének, estőlöl talán a' tükellenség' azon postöl, melly az elóadás' mestersége néve az úgy nevezett gyémán-
tis és egyszer' mind stilizálókiasz író itt ezen esetben bélyegzné.

írónak írásait, 's követni példáját; de nem azért, mivel ő így vagy amúgy írtt, hanem azért mivel az, a' mit írtt, megegyez a' természeti és nemzeti érzéssel egyszer'smind. És így az írás-mód nem legfőbb törvény a' nyelv dolgában.

§ 11. *A' nemzet' pallérozottabb részének beszéd-módja a' nyelvnek nem fő törvénye.*

Midőn azt vizsgálom, ha vallyon lehet é a' nemzet pallérozottabb részének beszéd-módját a' nyelv legfőbb törvényének tartani, vagy nem? azon dolgokat, mellyeket az előbbeni §-ban az írás-módról mondtam, és a' mellyeket a' jelenvaló tárgyra is lehet alkalmaztatni, elmellőzhetem.

A' nemzet' pallérozottabb része alatt értem azokat, kiknek vagy több, 's jelesebb dolgokra terjedő tudományok van, vagy legalább jobb ízlésük, az az, jobban is tudják megkülönböztetni a' szépet a' rúttól, az illendőt az illetlentől, elevenebben is érzik azon dolgokat esmérí pedig vagy tapasztalás, vagy csupán csak az okosság' ereje által (a' posteriori vel a priori) legjobban, mellyek körül egész életében, sokáig foglalatoskodik; és így kinek kinek élet nem, és más környülállásai határozzák-meg az esméreteit, úgy hogy ezek egynél'szelesebb kiterjedésűek, másnál szorosabb határok közzé vannak szorítva. A' szántó vető ember a' föld-míveléshez, és a' marha-tartáshoz tartozandó dolgokat esmérí legjobban, azért is azokról tud leghelyesebben beszélni, a' mester ember, a' kereskedő, a' kéziszorgalmatoskodás' tárgyairól, és a' kereskedésről tud ítélni is, beszélni is legjobban; a' nemzetnek legcultusabb része, az az, a' tanítói, egyházi, katonai, polgári, 's más főbb hivataibéli tisztségeket viselő személyek, minthogy szüntelen a' tudományok, vallásbéli dolgok, a' Haza' védelmezése, és kormányozása, 's az igazság' kiszolgáltatása körül foglalatoskodnak, ezen dolgokat tartván éjjel nappal szemek előtt, ezeket esmérvén legjobban, ezekről ítélnetnek is leghelyesebben, szólhatnak is legbővebben, legsikeresebben, és ha egyszer'smind tiszta ízlésűek, legékesebben is. De minthogy ki ki a' maga hivatalának, élet nemének határjai közt tud legjobban beszélni; tanúlhat ugyan, ha kedve tartja, egy rendbeli ember a' másiktól a' maga sphaeráján kívül lévő dolgokról is gondolkodni és beszélni; de egyik rend sem tolhatja a' szokott beszéd-módját a' másikra, nem a' földmívelő, a' mester ember, a' kereskedő a' cultusabb emberre; de ez sem a' magát amazokra. Mindenik rend magáról gondoskodik, mindenik maga találja-fel a' szót, mellyekre szüksége van, többnyire szerencsésében, mint a' más rendeken lévők azokat feltalálnák.

Minthogy a' nemesebb, pallérozottabb része a' nemzetnek nagyobb, fontosabb, szebb, és felségesebb dolgokról gondolkodik mindég, és beszél; valamint a' gondolatjai és azoknak tárgyai szebbek és nemesebbek, úgy a' beszédje is, minthogy szavai a' dolgokhoz vannak alkalmaztatva, természet szerint jelesebb, szebb, felségesebb, hathatósabb; de mind ezen tökéletességei a' beszédnek nem elegendő okok arra, hogy a' köznép, az az: a' nemzet' nagyobb része élet-nemének, 's hivatalának határjai közt ezen beszéddel éljen; sőt nem jól beszélne, ha ezen szebb, tökéletesebb beszédből venné a' szót, és szóllás

formákat. Nevetségessé tenné magát p. o. a' csikós, ha a' felsőbb rendbéli emberektől kölcsönözvén szókat, beszélne ló-oskoláról, ló-pallérozásról, dressirozásról, fenyitékről, kallopirozásról, holott jobban illenek a' zsiros Magyar' szájába ezek: ménes, szoktatás, ostor, vágatás, 's t. efélék. A' vendég fogadást még a' részeg vendége is nevetné, ha prédikáló széken, és az oltár előtt ékesen szólló papjától tanúlna szóllás formákat, 's azokat majmolván így beszélne a' csap-széken, 's a' vendég-asztal körül: vegyétek és egytétek, ez valóságos Debreczeni kenyér; vegyétek és igyátok, ez valóságos Budai bor. Non omnia decet omnes. Maradjon ki ki a' maga kaptája mellett. A' kép-író beszéljen a' festekek-ről, ecsetről, és a' festett csizmáról, a' maga módja szerint: a' varga beszéljen a' tőről, kaptáról, vartt csizmáról, a' környüállásaihoz alkalmaztatott módon. i) A' nemzet' ki miveltebb része éljen csinosabb beszéddel, szebb magyarsággal, azért is, mivel csinosabb, szebb dolgokról beszél, azért is, mivel jobb izlése van, mint a' köznépnek. Igen is kell lenni nem csak igaz és tiszta, hanem szép magyarságnak is, melyben mint csinos innepi ruhában, az írásokban meglehessen jelenni mind az idegen nemzetek, mind az utánunk élők előtt. De a' köz-népnek magyarságát, a' dolgokhoz, melyek körül tölti egész életét, alkalmaztatott helyes beszédét (mintegy mindennapi öltözetét a' nemzet gyénioszának) meg ne vessük; esmérjük-meg, hogy ezen beszéd az igaz Magyar' szájában, ha mindjárt nem mindenkor legszebb hangú is, jó, igaz, tiszta magyarság, legalább tisztább, mint némely kényes beszédű, vagy tán denationalizált pallérozott Magyar-nak német, francia, deák szókkal megspékelt cifra, tarka magyarsága; valljuk-meg végtére azt is, hogy a' csinosabb, szebb Magyarság a' felsőbb rendek, 's pallérozottabb emberek számára lehet remek példa; de az egész nemzet nyelvének fő-törvénye nem lehet. A' nemzet' egy kis részének (a' cultusabb embereknek) érzése, nem az egész nemzet' érzése, kivévén a' nemzeti érzést, mely közönséges. Azokban

Ha még szebbé akarjuk tenni már is szép nyelvünket, ha a' nemzet' nagyobb részére akarjuk kiterjeszteni a' pallérozott szép magyarsággal való életét; terjeszszük meszszebb nemzetünk közt a' jó izlést, a' tökéletességet, az urbanitást. Verba non invita sequuntur.

§ 12. *A' nyelv-tudós nem törvény-adó a' nyelv' dolgában; az etymologia, nem fő-törvény.*

Felylebb (§ 7.) mutogattam immár, hogy a' nyelv-tudósnak azon nagy érdeme van, hogy a' nyelv' természetét, melyet az egész nemzet *homályosan érez, világosan megmu-*

i) A' palléroztatásban előhaladt régi és új nemzeteknél, úgy írónak a' jó könyvek, hogy azokat minden nemzetnél, vagy legalább a' nemzet' többsége megérthesse. Kivétel tehát a' mester-szókat, úgy alkalmaztuk az írá' neméhez képest, az előadás hogy a' nemzet' nyelvét érni felfogassa az író' gondolatait, és értesít. A' mester-szavakra névbe kénsült szótárak, a' tudományok' külön-külön nemében; segítik ezt a' köze értelemességet. Minden író' ügyelnie maga magát jól érteni, 's az olvasók' kedvéért, gondolatait nem téli elfeledő, hanem inkább nyári állatús ruhába öltöztetni, érzeményeit pedig melegző köntösbe. Így terjed a' cultura, et fit ex intensiva, extensiva. Az Egyiptomi és Csinebeli setetőségek elszűnnek, a' tudományok nem hieroglifái irások. A' műben az emberi ész továbbanságra kárhoztatott a' Mindenható véghetlen bölcseségtől, arról merő szent tartózkodással szóllanak és értekeznek a' jó írók, vagy megvalók ők' tudományokak, nem veszik mélyégnék a' setetőséget, megindják amant az úraságtól kárhoztatott; a' mikben ellenben a' fiatalka' szép, ártatlan és szerencsés csalódással, vagy az érzemények' bölcsőtől csupa fény-bonolyt vagy kétes világolást kárhoztatnak, azokról nem ragadják-le a' sejtetés' bölcsőtiva biföld lepteit.

talja. *) Tudniillik a nyelv' közönséges szokásra, és az abban élő gyéniósra (természetére) figyelmeztén, azt az etymológiának, analogiának, és euphoniának reguláiban kifejezi, és úgy szólván, léthatóvá teszi. Ezen regulák, ha jól kifejezik a nyelv' természetét, oly állandók (ha nem változhatatlanok is) mint a' közönséges nyelv-szokás; és a' közönséges nemzeti érzés. De azért sem az etymologia, vagy analogia, vagy euphonia, a' nyelvnek nem fő-törvénye; sem a' nyelv-tudós nem törvény-adó a' nyelv dolgában.

1. *Az etymologia* ha józan, az az: ha határán túl nem menvén, hajszállhasogatással nem válik, igen nagy hasznára szolgálhat a' nyelvnek, minthogy mind a' beszédben, mind az írásban előmozdítja az egyformaságot, a' közönségesen uralkodó szokást a' szónak változtatásokban, ejtegetésekben, az analogiának segítségével megmutatván; a' nyelv' érthetőségét eszközlő, a' szónak eredeti értelmüket a' származtatások által kifejezvé; a' nyelvet tisztítja, tisztán megtartja, a' nemzeti érzéssel ellenkező szokat ki rostálván, 's elvetvén; végtére azt, a' mi a' nyelvben jó és szép, annak természetéből bizonyos regulákat kihúzáván, 's ezeket mint állandó törvényeket elő-adván megállapítja, hogy az időnek, és a' nemzeti izlésnek változásával a' nyelv' szépségei, és más tökéletességei elne cnyéshessenek; és így a' nyelvet, ha csak figyelmez a' nemzet annak szavára, a' hanyatlástól, és romlástól megőrzi. —

De bátor ezek tagadhatatlanok is; bátor a' nagy érdemű Révai az etymológiának tulajdonítja a' törvénytévő hatalmat, azt mondván: *Etymologia consuetudinis multo certior arbitra*; bátor több mások is a' nyelv' alkotmány sarkának és lelkének, 's a' nyelv' fő-törvényének tartják: még sem lehet azt bírónak és fő-törvénynek esmérni. Tudniillik ha ezen kérdésre: *Miért jó Magyar szó az, melyet az etymologia jónak lenni ítél?* azt feleljük: azért, *vagy* mivel régenten élt véle, 's illy értelemben vette annak gyökerét a' nemzet; (és ezt tartja a' szónak eredeti értelmüket kereső *Grammaticus*) *vagy* mivel a' most uralkodó nyelv-szokással megegyez: mind a' két esetben nem az etymológiát, hanem a' nemzeti érzést esmérjük, 's valljuk lenni a' nyelv-dolgában *bírónak* (principiumnak), mert ha a' *Grammaticusok* nem józanon, nem helyesen etymologizálván, vagy tétováznak, vagy tévelyegnek, 's egymással meg nem egyezhetnek: ki igazítja-el a' kétséges dolgot? Kicsoda egyéb, mint a' nemzeti érzés, quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi? Erre végtére azon értekezésnek szerzője is reá jön, melly találtatik a' Tud. Gyűjt. 1818 esztendőik VIII-dik Kötetében, a' 39 lapon: mert vége felé azt mondja: „A' hol halgat az etymologia, és nem segít az analogia; ott vezérünk legyen a' közönséges szokás, melly a' nemzeti érzésből vette eredetét.“

Hogy az etymologia' társát, az *Analogiát*, melly a' bizontalan dolgot más hasonló bizonyosból megítélni tanítja, szintúgy mint amazt, nem lehet a' nyelv' fő-törvényének tartani, már csak abból is kitétszik, mivel, ámbár az anomaliákat az analogiának regulái alá nem lehet hozni, még is a' nemzet helybe hagyja a' vélek való élést, mert a' nemzeti érzésnek nem vissza tetszők. És így itt is ezen érzés a' törvény-adó. **)

*) Azt mondhatja Ciceróval (*Orator. Cap. 48.*) *Usus loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi.*

**) Quintilianus azt mondja I-ső Könyvének 6. Részében: *Non enim, cum primus fingerentur homines, analogia demissa coclo formam loquendi dedit: sed inventa est postquam loquebantur, et notatum in sermone, quid quo modo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi, sed observatio; ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.*

Az *enphaniára* is kell ugyan figyelmezní, mert ez csak a kellemetes hangra ügyelvén, a' szónak könnyebb, 's kellemetesebb kimondását tanítván, szebbé, kellemetesebbé teheti a' nyelvet: de — mint hogy a' hangzásban való szépségnek nincsenek a' priori szabott, és így közönséges és absolute szükséges törvényei, 's azért is sokszor különbözők az embereknek a' szép hangról, 's szóról hozott ítéleteik — így a' szép, a' rút, csak relativum quid lévén, *) csak azt lehet a' nemzeti nyelvben szépnek tartani, a' mi a' kimondásban az *egész nemzetnek* tetszik k) és így a' mi a' nemzeti érzéssel megegyez, ha tán ellenkezik is az analogiának reguláival. **) Ezekből kitetszik az is, hogy

2. A' *nyelv-tudás* (Grammatikus) nem törvény-adó a' nyelv' dolgában; hanem a' törvény-adó testnek, a' nyelvet teremtő, 's tetszése szerint változtató nemzetnek, úgy szólván, csak *Jegyzője*. (Notarius) Tudnüllik:

a.) A' nyelvvel élő nemzetnek a' nyelv-szokás által kinyilatkoztatott ítéletére, 's ízlésére figyelmezní, ezen szokást; ezen ítéletet (mint Verbóztí a *ius consuetudinariumot*) feljegyzí, és mint törvényt, mellyet a' nemzet szabott magának a' beszédben, elő adja. Akár jó a' nyelv-szokás, a' törvény, akár nem: a' Jegyző (a' Grammaticus) *csak azt írja*, a' mit a' törvényhozó nemzet a' nyelv-dolgában helyesnek, jónak, szépnek ítél lenni. Ezt

*) Sokszor a' szokás és a' képződések a' rútat is szépnek tartja. A' Szeresennek a' fejr szín rút a' fekete szép. *ἄφρον ἰστὶ, ἰσας βα γλῆτ, ἡο ἰοῖς ἡοϋηεν, ἔγμονδ Ζηφτρον.*

**) *Imperatrum est a consuetudine, ut peccare svariatis causa liceret. — — Voluptati aurium morigerari debet oratio. Cicero in oratore Cap. 47.*

k) Ha az etymológiát, mivel a' gyűjtő-szó' értelme nem mindenkor bizonyos, a' ragasztóknak pedig szüntőgy gyakran hahozó, és így a' származtatás is sokszor bizonytalan, sem lehet a' nyelv' fő kőrőlév tenni; ha az analogia, mert *exemplo et non ratione nititur, et nihil est certū, hol több, hol kevesebb anomáliák találhatók, minden nemzet' nyelvében; hasonlóság nem lehet fő-bírd a' nyelv-dolgában; az csafósá végtére, sőt' aszt sem, mert éppen úgy, nem a' priori formált okoskodásokon alaposúl, ugyan ki hár a' fő-nyelv-bírd? a' nyelv-szokás, — de hát ezen szokás mién épül, minekutána az anomáliákat, az az: regulálaszokokat is maga a' nyelv-szokás felzaratelte? — a' nemzeti érzésen — de a' nemzeti érzés' mind tárgyai, mind módjai változnak idő' folytával, és csak az tartja-fel évek' haladással a' nyelv' alkotmányát és szerkezetmőjét, hogy minél réglők már valamely nyelv, annál kevesebbé szabad az analogia tlen új és meg szokatlan sem anomáliákat abba hékoni. Régenten, a' nyelv' nagyobb székiben, még valamely anomáliából is származhatott, és származott némelykor analogiál sűrű mérték, de már most, ha székibe és nagy székely nélkül szaporítanak az anomáliák' nemet, rövid idő alatt a' nyelv' alkotmányát és szerkezetmőjét vezardelnesztethetők. Az analogia tehát, ha nem fő-bírd is, legalább bírd, és ha nem bírd, legalább szabó már most a' nyelv-dolgában. És így kévén, kérdés, olyan szabó a' etymologia, valamin az analogia? és úgy látszik, hogy még szaporító is (Meheres des Reichs) vagy legalább szaporítóra hestülőnk sarkantyú, valahánykor minr kizárásban és hszar nem tökélek az enfiával, mert világos, hogy az csafósá minden a' pallérosszókában haladó nemet' érzésével, es naturá rei rokonnabb az etymológiával. Ezt minden, miad réglők mind újabb nyelvnek histeriája bizonyítja. A' nagy szóródlók, a' nagy írdk, az az: olyan emberek, kiknek a' természet hovelük mértékben adta akár a' gondolkoró, akár az érző tehetőség, simították lassan lassan mindegy és mindenet nemzetük' mind székjél, mind fulból tehetőséget, és mivel hán' érdék nem ellenkezi, az ő korokból nemzeti érzésel, hanem azt csapán pallérossá, még hüláikat is olykor hékogolta a' nem' set, sőt néha szóródlók' keresztelte. Így lettek az anomáliák, miad annyi meg annyi példái, vagy a' form állott analogiák elégtelenségek, vagy a' nagyobb lelki-tehetőség emberek iránt viltetű nemzeti hódolásoknak. Nem kell azonban, mikor az enfiáról szólunk, az absolute, az általános enfiáról éteni, és vagy is: hogy minden szót lágytunk és puhitunk; hanem a' relativa az az helyére való enfiásít, az t. i. melly az ép *édesen* fundálódik, és majd mindegy székjél, hol, mikor mért és méltó' kell a' szó és szókétség, vagy puhitani, vagy keményíteni. Nincs törvények nélkül ez az érzés, sőt még mint akár mely más, de azért bizonyosabban és szerencsésitlen fogja sejtini és követni annak szabálsát az, ki azt az égtől vette 's meg-éva lelkében hordozza, mint az, ki annak regulát megtanítja. Meglehet a' regulákat tanulni, de az úgy nevezett szót, (genie) nem.*

maga az érdemes Révai is megemléri, és világosan megvallja Grammatikájáé 28-dik lapján: „Eadem certe consuetudo deterior in nostra quoque lingua hungaricâ seculi proxime elapsi postromis tantum annis ferme 30. admodum longe processit. Nam ea in dies magis ac magis imperiosa, et ad ipsam tyrannidem arrecta, non pauca loquendi vitia, perperam obrusa, jam editis adeo legibus firmare contendit, per mancipia sua infelices Grammaticos, aliosque scriptores nonnullos.“

Így a' Grammaticusok minden időben azon magyarságot tartván legjobbnak, 's legtisztábbnak, mellyel a' velek élő Magyarok éltek, abból formálták a' nyelv' reguláit, mellyeknek egy részét a' következő nemzetség, és nyelv-tudósok mint haszon-vehetetleneket jobbakkal felcseréinek. Ezekből nyilván kitetszik, hogy a' Grammaticusok nem arbitri consuetudinis, nem törvény-tévők a' nyelv-dolgában. De azoknak tartani nem lehet azért is

β.) Mert különben a' Grammaticusok, ha arbiterjei volnának a' nyelv-szokásnak, az ő tulajdon vélekedések szerint jobb izlésüket, 's a' magok által koholt, csak magoknak tetsző *) szókát és szóllás-formákat reá köthetnék a' nemzetre, úgy a' mint magát Révait is hallottuk fellebb megvallani a' szerencsétlen Grammaticusokról és más írókról, a' kik az elmúlt század' utolsó 30. esztendeiben éltek. Két három Grammaticusnak izlése nem mindenkor a' nemzet' izlése, noha nem lehetetlen, hogy egybe másba jó izlések legyen. Erre az esetre próbálhatnak szerencsét a' gigondolt, jóknak tartott szókkal, és szóllás-formákkal. Önkint és őrmest elfogadják azokat a' nemzet, ha nyelvének gyénioszával és érzésével megegyezőeknek találja azokat lenni. Ekkor ha elfogadják azokat, jó; ha nem, reá nem lehet kötni a' nemzetre.

γ.) A' nyelv-tudósokat azért sem lehet a' nyelvben törvény-adóknak tartani, mivel némely dolgokban meg nem egyeznek egymással, és tudni nem lehet felsőbb principium nélkül, kihez, mihez tartsa magát a' beszélő és az író. **)

δ.) Mennyire mehet a' Magyar nyelv' tökéletessége, azt meghatározni tellyességgel nem lehet. Ez így lévén, valamint azt nem mondhatja a' Grammaticus, hogy az ő idejébéli Magyarság a' tökéletesség' legfőbb pólczára felhágott, a' mellyen túl már nem lehet (non plus ultra) úgy a' most uralkodó magyarság' törvényeit sem állíthatja legjobbnak lenni. Mert a' nyelv-szabások a' nyelvből veszik eredetöket; 's azért is, a' mint változik a' nyelv, nagyobb tökéletességre menvén, úgy a' regulákat is időről időre változtatni, job-

*) Ugyan ezt állítja Adelung is Deutschê Sprachlehre című könyvében: der Grammatiker ist nicht Herr der Sprache, sondern nur ihr Ausleger, dem es gar nicht zukommt, ihre Fehler zu verbessern, und diese Verbesserungen der Nation anzubringen, sondern dieselben nur anzudeuten.

A' Debreczeni Grammatika' Előjáró-beszédének 28-dik lapján ezeket olvassuk: „Azt ugyan egy társaság sem veheti magának, hogy az egész nemzetnek oráculumja legyen, és nem kívánhatja, hogy az ítélet-télelét mint tökéletest, és csalhatatlant az egész Haza tartozzon mindembe bevenni, 's magát annak alája vetni; mert tudni való, hogy az is megselelődhetik, és tehát hibás ítéletet.“

**) Nyelvünk' törvényei még ally határozatlanok, kétségesek, és tévőszók, és nyelv-tanítóink azokban egymástól ally annyira különbözönek, hogy még most sem tudjuk megmondani, mi a' tiszta, jó és helyes magyarság, úgymond Kassai Josef Grammatikájának vizsgálója a' Tud. Gyűjtem. 1818. X-ik Kötet' 75. lapján.

nitgatni kell. Váitozhatatlanoknak tartani ezen szabásokat nem lehet azért, mivel nem a priori az okosságból vették eredetöket, mint p. o. az erkölcsi törvények, mellyek ugyan azért absolute szükségesek, közönségesek, és változhatatlanok; hanem a posteriori formáltak abstractio által. (Analogia non ratione nititur, sed exemplo. QUINTIL.)

§ 13. *A közönséges nemzeti érzés, és annak képviselője a közönséges nyelv-szokás törvény-tévő a nyelv' dolgában.*

Szabad légyen, itt a philosophusokkal kétféle principiumról szöllani, az úgy nevezett *essendi*, és *cognoscendi* principiumról. *Essendi principiumja* a nyelvnek a nemzeti közönséges érzés (sensus communis nationalis) mellyben fundáltatik a nyelvnek természete. Minthogy az a közönséges nyelv-szokás által nyilatkoztatja-ki magát (§ 6) azért Horatius, Quintilianus, Adelung, 's mások, ezen szokást törvénynek esmérték lenni a nyelvben, a mint lát-szik, nem szoros meghatározással. —

A nyelv' *cognoscendi principiumja*, fő-törvényje, ha jól látok, azon fő regula, mellyet felyebb immár (§ 8.) elő adtam: *A melly szó a nemzeti érzéssel megegyez, az jó szó: a melly azzal megnem egyez, nem jó szó.* Ezeket úgy vélem, csak újjal kell mutatni; megbizonyítani nem szükséges, ha azok igazak, mellyek a 4-dik §-ban a nemzeti nyelv' természetéről, és más helyeken mondattak, a mellyeket itt újonnan elő hordani nem szükséges. Ezek így lévén:

Nem elégséges, több vagy kevesebb nyelv-tudósnak, vagy tudós, jó izlésű írónak, sőt a nemzet pallérozottabb részének ítélete sem arra, hogy melly szókat és szöllás formákat lehessen és kellessen bevenni, nyelvünkbe, mellyeket ellenben vagy ki vetni, ha tán már imitt amott szokásban vannak, vagy ha még nincsenek, el nem fogadni. (§ 9 — 12) *Arra az egész nemzetnek helybe hagyása, és megegyezése kívántatik.* Ez olly bizonyos, valamint az tagadhatatlan, hogy több száz, sőt több ezer embernek, bator a nemzethez tartozik is, olly különös érzése lehet, melly meg nem egyez az egész nemzet' érzésével; valamint az is bizonyos, hogy a nyelv köz jó, mellynek bővítéséhez, és tökéllé-tesítéséhez ugyan azért az egész nemzetnek van jussa, annál is inkább, mivel az egész nemzet találta-fel azt, és sok változások által vitte azon állapotra, a mellyben van. Ha tehát a nemzeti érzést meg nem sérti,

1. Lehet elfogadni a szót, és szöllás formát a nemzet minden renden lévő tagjaitól, még miveltenebb résztől is, 's közhaszonra fordítani. Számítalan jó magyar szók és példa beszédek vannak a két Magyar Haza' (ide értvén a Székelyeket is) minden részeiben elrejtve, mellyek által a magyar gyéniosz, a nemzeti érzés magyarosan és hathatosan kifejezi magát. Ezeket, minthogy csak egy kis környéken vannak szokásba, úgy lehet nézni, mint elásott kintset, mellyet szorgalmatos felkeresés, és össze szedés által lehetne köz jóvá tenni, nem kis diszére nyelvünknek, nem kis hasznára, még sok szók nélkül szükülködő nemzetünknek. Ezekre lehetne gyűjteni azon neveket, igéket, szöllás formákat, mellyekkel el a tanúlatlan nép a mezei tanyákon, az erdőkben, a pástor cserényekben, a szöllő hegyeken, a kertekben, a mester-embereknek műhelyeikben, a kereskedő boltokban — melly szókat az említett helyektől távol lévő Magyarok nem esmérenek a szó-

könyvekben sem találván azokat. — Attól nem lehet tartani, hogy az így eszközölt nyelv-bővítés, a' nem jó ízlésű köz-népnél szokásban lévő kedvetlen hangú rútságok által, a' már szépen tisztuló nyelvünk megzavaratik: mert a' nem szenvedhető éktelen szók, melyekkel igen is él a' köz-nép, csak olyanok az egész nyelvhez, mint a' cseppek a' nagy folyóhoz képest. De ha tán megzavarják is imitt amott egy kis időre a' tisztán folyó nyelvet, csak hamar leszálnak a' fenékre, más tisztátalan részecskékkel együtt, ha csak egyébiránt a' nemzet nem szűkölködik szép érzés, és tiszta ízlés nélkül.

2. Lehet kölcsönözni szókat és szóllás formákat *más nemzetektől is*. Ezen szók, ha nagy számmal vétetnek-fel a' nyelvbe, igen megtarkítják, megzavarják azt, és ugyan annál inkább, mennél több nyelvekből szedetnek össze (mint p. o. az Oláh nyelv) de a' nyelvnek gyéniósát is megvesztegethetik, elerőtlenítvén azt (mint a' viz a' bort) és nemzeti bélyegét esmérletlenné tévén, legalább szép, eleven nemzeti színét meghalványítván. Mindazonáltal

Még sem lehet egészen elkerülni a' szomszéd nemzetektől kölcsönözött szókat. Görög, Deák, Német, Anglus, Francia, Olasz könyvekkel megrakott számos könyvtáraink nyilván bizonyítják azt, hogy külső nemzetektől akarunk tanulni szép és hasznos dolgokat, mesterségeket, tudományokat, új találmányokat. De ha nem szégyen, azt, a' mit magunk fel nem találunk, ki nem gondoltunk, más nemzetektől tanulni; az sem szégyen, sőtök jó új neveket, melyekkel találmányaikat megjegyezték, legalább egy kis időre, míg helyes Magyar szókkal azokat felcserélhetjük, kölcsönözni. Ebben bátran követhetjük a' Rómaiak' példáját, és Ciceró' tanácsát, ki azt írja de finibus bonorum, et malorum Libro III. Cap. 2. „Quamquam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro latinis, ut ipsa Philosophia, ut Rhetorica, Dialectica, Grammatica, Geometria, Musica, quamquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam *us* recepta sunt, nostra ducamus.“ De valamint dölyfösség volna, más nemzetek által feltalált szókkal élni nem akarni: úgy ellenben gyávaság volna, itthon természetni nem akarni, a' mire szükségünk van, 's mindég csak a' külföldön keresni azt, a' mi hazánkban jobban megterem; valamint az is nagy balgatagság, hogy némely kényes ízű Magyar megvetvén honni jó ízű erős borainkat, csak a' Burgundiai, Champagniai borokat óhajtja; valamint még ennél is nagyobb kábaság, 's egyszer'smind a' Haza eránt nem kicsiny háládatlanság is, hogy nem kevés elkorcsosodott Magyar kevélyen megvetvén, sok nem is tanulván nemzeti nyelvét, elfelejtkezvén hazájáról, és dicső nemzetéről, inkább németül, vagy francziául parliroz. Ezek igyléven

Fel lehet venni, vagy megtartani az idegen szót,

a.) Ha még nincs oly Magyar szó, melyel a' gondolatot oly szépen, oly meghatározottan, oly érthetőleg ki lehetne tenni, mint amazzal. Illyenek kivált azon szók, melyek a' tudományokba a' Görögöktől és Rómaiaktól kölcsön vétettek, melyek nélkül beszédünk világos, és könnyen érthető nem volna,

β.) Ha már régtől fogva *) él véle a' nemzet, 's úgy megmagyarosított, hogy alig lehet görög, római, német, tót, francia eredetöket észre venni. Az illy meghonosodott

*) Peregrina vocabula ab intermixtis, vicinisque gentibus ut feri solet, longa praesertim communiione utriusque adoptata, minime nos turbabant. Révay Grammat. pag. 49.

jó Magyar szöveget láthatni a Debreczeni Grammatikában, mellyeket tellyességgel ki nem vehetünk többé nyelvünkéből.

7) Az illy kölcsönözött szöveget úgy kell írni, kimondani is, mint a régi szokás szerint irattatnak, és kimondattatnak, hogy homályossá ne tegyék beszédünket. 1) De

Mihelyest az idegen szót Magyar eredetű, jó, meghatározott, a beszéd érthetőségét meg nem sértő szóval fel lehet cserélni, amazt ellehet, elkell kerülni, 's hibás volna a vele való élés.

Később hamarabb azon idegen szók is, mellyek megzavarják méltóságosan folyó Nyelvünket, mint a sár leszálnak a fenékre, valamint a Bocskay idejében élő Magyaroknak nyelvükben fenékre szált; *) szép nyelvünk tisztán fog folyni, csak a nemzet lelke egésséget, 's a nemzeti érzés és izlés tiszta és jó légyen.

3. Színtögy nem kell felténi nyelvünket azon nem szerencsésen ligondolt, a nemzeti érzéssel, és a jó izléssel ellenkező, csösmöört okozó szók-tól is, mellyeket némelly Irók, noha nem rossz szándékból, nyelvünket bővíteni kívánván, folyamatba akarnak hozni: mert ki nem álván a próbát, vagy el nem fogadtatnak a nemzet által, nem izlelhetvén azokat a Magyar érzés, vagy ha initt amott elfogadtatnak is, később vagy hamarabb az illendőség határait nem esmérő Mondolatnak **) gúnyolódása nélkül is vissza vetetnek, 's elenyésznek. A nemzeti lélek azt cselekszi a szökökkel, a mit a rostá az élet magyakkal.

A taklást, szemetet, a széinek bocsátja.

4. A megavült szökök, 's azokkal való élésről fellyebb (§ 9.) szököttam immár.

Itt szükségesképpen azon kérdés támad: Vannak e oly esmérteő jelek, mellyekből észre lehet venni 's előre látni, ha ki fogja e az új szó, mellyel élni akarunk, állni a próbát, az az, megfog e egyezni a nemzeti érzéssel, vagy sem? Az egy analogiát kivéven, más nincs. Azomban az analogia sem oly csalhatatlan jel minden esetben, hogy bizonyosan tudhatánk előre, hogy a hasonlatosság regulája szerint formált szó kedvességét fog e nyerni a nemzet előtt. Így p. o. ama nagy Német Iró Wieland sem tudhatta előre, ha fognak e tetszeni a Német nemzetnek az analogia szerint formált következő szók: a Großheit után Gröfheit; Hundewinger után Jungferwinger (Steifer); a Balfahrt után Betefahrt 's t. effélék. Csak, minekutánna élt ezen szökökkel, akkor lehetett észre venni, hogy nem igen voltak inyére a Német nemzetnek, mert nem igen voltak, 's vannak Wielandnak követői az azokkal való élésben.

De hát ezen bizonytalanságban a hasonlatosság regulája szerint formált szökökkel sem lehet élni? Nem élhet a Magyar Iró azon szabadsággal, mellyel Wieland élt? Itéletem szerint, igen is élhet; de vigyázva, 's mérsékelve, és csak oly Iró, ki a Magyar nyelv természetét tökéletesen esmérí, a ki p. o. ezen szó után: ifjúság, nem könnyen fog élni ezen szóval, leányság; ezen helyes szó után: felelet, nem fogja formálni ezen szöt: beszéllet. Azomban, ember lévén a legokosabb, legjobb nemzeti érzésű és izlésű Iró is,

1) Micit lenne homályos beszédünk, ha Július helyett így írunk, beszélünk, Július? Caesar helyett pedig Cezár?

A' Red.

o) Erant Romae tempore Planti Atticisimi, quos curiosius seculum est aspernatum. Scaliger Libro VI. Poëtices, Cap. III.

**) A Magyar literaturát hathatósan előmozdító, nagy érdemű Irót csúfosan számmára ültetni, illetlenség is, igazságtalanság is volt. Ezzel megmutatta a Mondolat igen elmés, jó izlésű, és olvasott Szerzője, milyen elmés és jó izlésű új szökökkel fogja megajándékozni, 's bővíteni nyelvünket!

Isbázhak egy vagy más szónak formálásában, valamint itéletem szerint Wieland is, mások is hibáztak; de ez nyelvünknek nem árthat: mert az olvasó okos Magyar elfogadja ugyan az új szót, ha a' magyarság' bélyegét rajta találja; de ha nem találja, megveti, 's nem él véle soha. Ha ellenben a' rossz szót egy két olvasó megkedvelli, és elfogadja; az a' Nyelvünknek nem árt, mert ezen emberekkel a' megkedvelt szó is elenyészik (bátor írásba megmarad is) de a' nyelv azért még is megmarad a' maga épségében. De ha az egész nemzet kap a' rossz szókon, 's elfogadja azokat; a' jókat pedig, melyeket folyamaiba akar hozni a' jó író, megveti: ez már jele annak, hogy a' nemzeti érzés, és a' jó ízés hanyatlak; valamint az, hogy sok Magyar születésű, régi Magyar familiából származott ember nem szereti a' Magyar nyelvet, nem izlelheti (vagy, hogy ezen francia, Német-magyarokról szóljak, nem goutirozhatja) a' Magyar könyveket — ez mondom, bizonyos jele annak, hogy ezen denationalizált, (sit venia verbis) korcs Magyarok elvesztették immár a' nemzeti érzést; hogy többé nem Magyarok. Ezen szerencsétlen esetre nem használna semmit a' Grammatikusok' etymologizálása, semmit a' Quintilianusok' declamatiója. Valamint Rómában Augustus után századról századra mindég jobban megromlott a' szép Római nyelv mind addig, míg végtére a' korcs Olasz nyelv lett belőle: úgy minden denationalizált nemzetben meg kell romlani, 's végtére elenyészni a' nyelvnek. De

Ezen szerencsétlen idő pont Magyar Országban még elnem érkezett, a' bátor némely hazánkfiai elpártoltak is nemzetüktől, 's nyelvüktől; sőt gyönyörűséggel szemléljük; mely nemes nyughatatlansággal, mely tüzes hazafői indulattal, és mozgó iparkodással sietnek jobb hazánkfiai a' nemzetnek, elő felé és az időnek lelkével, 's fáradhatatlanul törekednek jobbra meg jobbra, a' tökéletesebb és szebb magyarságra. Ez örvendetes jele annak, hogy nemzetünkben a' nemzeti érzés még ép, erős és eleven. — Így lévén a' dolog, bátran próbát lehet tenni új szókkal és szóllás-formákkal, ámbátor nem is lehet előre tudni mindenkor, fognak é tetszeni a' nemzetnek vagy sem? Ha a' szükség kényszeríti a' nemzetet arra, hogy elfogadja az új szót, könnyen elfogadja azt, más jobb, vagy csak oly szó sem lévén; de kényesebb az érzése, 's jobban meghányja veti az ajánlott szót, ha nincs szükségére reá. Ebből az okból sem lehet félni, hogy itélni és érezni tudó nemzetünk megengedje, hogy egy két nem jó nemzeti ízésű, 's a' jó szónak feltalálásában nem szerencsés író, hosszú időre megzavarja tiszta nyelvünket. Az új Magyar szók' most mozgásban lévő számos kritikus rostállóji, bizonyos jelei annak, hogy a' nyelv-rontásnak, a' jó érzésű Magyar ellene szegezi magát, és hogy a' méreg ellen magában a' nemzetben van a' méreg-öltő is (antidotum.)

§ 14. Mit kell a' különös nyelv-szokásra nézve cselekedni?

A' mely nemzetnek eleitől fogva nagyobb kiterjedése volt, el nem kerülhette a' különös nyelv-szokásokat: mert az egymástól távol lévő lakhelyek, többféle foglalatosságok, a' különböző nemzetekkel való társalkodás, a' culturának különbsége, 's más efféle környülállások tetemesen modificálták a' közönséges nemzeti érzést. Ha igaz ama Német mondás: *Sichön ißt, was da gitt, we wir wohnen*: csak azt lehet nyelvünkben szépnek tartani, a' mi az egész nemzetnek tetszik, az az: a' mi mindeniütt szokásban van, és így a' közönséges nemzeti érzéssel megegyez, p. o. ez: Isten-nek, nem Isten-nak. És így, ha azt akarjuk, hogy az egész nemzet szép magyarsággal éljen, azon kell lennünk, a' Grammatikusoknak

javaslatokat elfogadván, hogy a' különös nyelv-szokások, a' mennyire lehet, megszüntyennek, 's szép egyformasággal felszereltesse. — Megkülömböztetem a' különös nyelv-szokást a' beszédben és az írásban.

A.) A' mi a' beszédet illeti, a' szó imitt amott két Magyar hazánkban más formákban jelenik-meg, és ugyan a) A' kimondásban (Pronunciatio) b) A' nevek' ejtegetésében (Declinatio) c) Az igék' hajtogatásában (Conjugatio) d) A' szóknek össze-helyheztetésében (Constructio.)

1. A' kimondás, hangmérséklés. Valamint a' Török fülnek a' Török, a' Magyarok a' Magyar muzsika, a' Lengyelnek a' Lengyel nóta, a' Németnek a' Német tetszik: úgy minden nemzetnek nemzeti nyelve hangzik legszebben, 's tetszik legjobban. De így van a' dolog a' nyelv' különös beszéd-ejtésével is (a' dialectusokkal.) Azért némelly Magyarok így ejtik p. o. ezen szót: *vólt* (az *ót* meghosszabbítva) mások megrövidítve: *volt*; ismét mások *vót*; mások *suót*. Némellyeknek szájokban a' hosszú *é* úgy hangzik, mint az *í*, így kinyes; a' rövid a' úgy, mint az *o*, így álhotatos; itt az *é* helyett *ő*-vel (Orzse); amott az *ó* helyett *ő*-vel (*pénzrál*) az *ó* helyett *ü*-vel (Ország-*ból* élnek; *ly* helyett *j*-vel, így: Vajon. Néhol a' határozatlan mód utolsó szótagját így ejtik ki: *ní* másutt: *nyí*. (keres-nyí.) Ezen különbséget a' kimondásban az Ország' minden részeiben lehet észre venni, mindenik Magyar azt itélvén jónak, szépségszerűnek lenni, a' mihez hozzá szoktak fűlei. „Mellyik dialectusnak vannak legszebb hangjai? Mellyiket kell elfogadni? Egyiket sem egészen: mert mindenikben vannak valamit szép, úgy rút, kedvetlen hangok is. Csak a' közönségesen bévett hangokat kell szépeknek tartani, csak azokkal élni.“ *) „De kitől tudhatni-meg, mellyek az illy hangok?“ A' nyelv' tudós vizsgálólót, és a' nyelv' természetét jól eszméző fróktól: de a' kéték itt is nem úgy kell nézni, mint törvény-adókat; hanem csak úgy, mint tolmácsait a' közönséges érzésnek, és itéletnek: mert itt is csak az egész nemzet adja a' törvényt, a' tudós Grammatikusok csak feljegyzik azt, a' tudós írók azon törvény szerint írnak. Azomban minthogy ők is tagjai a' nemzetnek, ők is javasolhatnak, itéletek szerint, szebb hangokat. És ekkor méltó, hogy meghalgassa őket a' nemzet, kivált, ha igaz Magyar érzésű, és izlésű emberek; mert *jobban* *eszméri* a' nyelv' természetét, és szépségét, mint a' nép. De a' jó tanács nem is marad foganat nélkül, mert legalább egy része a' nemzetnek, sőt lassankint az egész nemzet is elfogadja azt, ha a' nemzet érzéssel megegyez, és ha a' nemzet izlése tisztái. Erőltetni a' dolgot itt is nem jó, nem tanácsos. Elég hamar jön a' jobb szokás, ha jobb. — Még azt jegyzém-meg, hogy az Orthographiában lévő nagy különbség, nagy részint azon különbségből származik, melly a' kimondásban vagon.

2. A' név ejtegetésében igen megegyez az egész nemzet, kivévón a' negyedik ejtést, a' hol némelly (de csak kevés) szókban a' *l*-t némellyek magán hangzóval, mások a' nélkül teszik, így: rozst, rozsozt; kevélyt; és a' többes ragasztékokat (suff. *xa*) így: ablakim, gyermekeim; mások így: ablakim, gyermekim. Némellyek a' mással érthetők második grádsításában az *s*, *sz*, *z* után a' magában hangzókat ki hagyják p. o. okosb, mérészb, nehezsb. m)

*) Ha némelly hangok nincsenek közönségesen bevéve; akkor vagy a' többséget kell követni; vagy ha egy részre annyira látszik hajlani, mint a' másra, akkor mind a' két résznek helybe kell hagyni szokását.

m) Ezen és még több efféle különbségekről azt lehet mondani: *sunt adfectora*. Elég állandó regálai maradnak azót a' Magyar nyelvnek. Az illy különbségek nem mindig ártalmasok, segítik a' harmóniát a' folyó-beszédben, a' verselést pedig könnyítik. Ki nagyon szereti állapotait és pletyinyfogokra is kiterjeszteni a' regulákat, az nem csak hogy maga szereti szerelést rabunkodni a' nyelv' dolgában, hanem mást is rább tenni übecskedik. Okosság hát a' Szerep' részéről, semmiféleképpen az ebbőlökben.

A' Red.

3. Az *igéknek hajtogatásában* is csak nem közönséges a' szokás. Csak a' szenvedő igékkel való élésben van azon különbség, hogy némelyek a' gyökér személy, és a' végső szótag közzé *tat, tet* szótagot, mások pedig *tód, tód* szótagot iktatnak be, így: *oktatatom, oktatódom*. Mellyik szokás légyen jobb, itt nem vizsgálom. Csak azt jegyzem-meg, hogy ha a' *tód* szótaggal élünk, a' szenvedő igéket ugyan azon szótagot magokban foglaló sok cselekvő és közép igéktől megkülönböztetni nem lehet, p. o. *csafolódni, mocskolódni, tudakosódni, vesződni, fészkelődni, győtrődni, 's számtalan* másokban.

4. A' *szóknak összevethelyeztetésében* is nagy a' megeggyezés, és egyformaság. Csak azon esetben, mikor két ragasztékos (egy *bíró*, más *bírt*) összevethelyeztetetik, nagy különbség van Ország szerzte a' ragasztékokkal való élésben. Sőt még a' nyelvtudósok sem eggyeznek-meg abban, ha Tsétsi szerint minden esetben megkell é a' *bírt* dolognak a' *bíróval* a' számra nézve eggyezni, vagy sem? ha p. o. így kell é mondani: a' katonák' *fegyvere*, vagy: *fegyverek*; vagy a' katonáknak *fegyverek*, vagy *fegyverek*. *) Ezen dologban Grammatikusaink azért tétovázának, 's regulák azért határozatlanok, (indeterminatae) és kétségesek, mivel a' nemzet maga is kétségeskedik, 's tétovázik. Régi írónknak (mint egy hazafi javasolja) szokások után eligazítani ezen kétséges dolgot nem lehet, kivált ha az ő idejekben is olly tétovázó volt a' szokás, mint a' mi időnkben. Csak a' következendő idő hozhat, 's fog is hozni ezen homályban világosságot. Erőltetni a' dolgot szabások által nem lehet, míg a' nemzet az egy, vagy más szokást meg nem állapítja, noha lehet a' nyelv természetének helyes esméretéből vett javaslás által sietteti ezen megállapítást.

B.) A' *különös nyelv-szokás az írásban* (Orthographia.) Nyelvünk' állapotja a' helyes-írásra nézve kétség kívül mind addig bizonytalanságban marad, míg vagy mindnyájan, kik az írás' mesterségével élnek, vagy legalább pallérozottabb tagjai a' nemzetnek egy hangon nem beszélnek, és a' szóknak eredetökre mutató etymológiának szabásaira jobban nem figyelmeznek. A' ki p. o. ezen Diák szót: *pectus*, magyarul így mondja-ki: mely, az a' Magyar szót *ly* kettős hangával fogja írni; a' ki ellenben így mondja-ki: *mejj*: az, *j*-vel fogja a' hangját jegyezni. Nem különben ezen szót is: *langvor*, magyarul így fogja írni: *bágyadság*, más *bágyadság*, harmadik *bágyatság*, vagy *bágyatság*, vagy még más módon is, ha ezen regulára nem vigyáznak. A' melly betű a' gyökér-szóban nincs, azt az attól származott szókban sem lehet tenni. És így a' helyes-írást csak a' kimondásban való jobb és közönséges szokás; és az etymologia hozhatja egyformaságra.

Jegyzés. Igen sikeres eszköz volna nyelvünk pallérozásának előmozdítására, ha tudósaink, nevezetesen a' Vármegyék' Szulga Birák, és Jegyzők, a' Papok 's más Tudósok a' két Hazánk' minden résziben Idiotikonokat írnának, az az: olly kis Szótárokat, mellyekben a' különös itt, amott szokásban lévő szók, szóllás-formák példabeszédek, a' szokott hangokkal, bátor milyen rítak is, egy szóval; a' dialektusok volnának fejjegyezve. Ezen Idiotikonok nagy segítségére szolgálának a' nyelvtudósoknak nyelvünk' természetének megvizsgálásában; valamint a' nyelv' bővítésére is sokat használnának. És így ezen az úton is igen előmozdítatnék nemzeti nyelvünk' pallérozása. Ily Idiotikonok' gyűjtőgyűlése, és közre boosztása a' Grammatikusoknak volna kötelességük.

*) Lásd ezekről Tsétsi János Grammatikáját. De recta hungarico scribendi et loquendi ratione. — A' Debreczeni Magyar Grammatikát § 47. — Kassai József Magyar nyelv-tanító könyvét. S. Pataken 1817. 500 — 522 lapján.

§ 15. *Következtetések.*

1. Ha a' legpallérozottabb nemzeteket, a' Görögöket, Rómaiakat, Angolyokat, Franciaikat, Németeket szemmel tartván, classicus magyarságra (mellyel, ha jól látok, még nem dicsekedhetünk) vágyakodunk: nagyobb értelembeli, erkölcsi és minden más tökéletességekre jutni igyekezzünk. Mert ez a' *conditio, sine qua non*. Csak az a' nemzet beszélhet és írhat szépen, felségesen, melly az igazat, a' jót, a' szépet, mint hajdan a' Görögök, meg is esmerte, érzi is elevenen. A' mit az ékesen szóllásról mond Cicero de Oratore L. 1. Cap. 6. *Ex rerum cognitione efflorescat, et redundat, oportet, Oratio: ugyan azt lehet mondani a' szép magyarságról is, hogy csak a' Magyar nemzet' tökéletességéből, tudományából, urbanitásából virágozhatik-ki. De hogy nem csak a' nemzet' egy kis részének légyen ezen szép magyarság' tulajdona, hogy napról napra messzsebb terjedjen, arra törekedni a' még fontosabb okokon kívül azért is szükséges, mivel mennél többben részesülnek a' tökéletes ékes Magyarságban, több szem többet látván, annál többen fogják kipótolhatni nyelvünk' fogyatkozásait, annál többen mutatják-meg az útját, módját; mellyen, és az eszközöket, mellyek által lehet mind a' beszédben, mind az írásban egyformaságra hozni a' nemzetet, és sikeresen előmozdítani nyelvünk' tökéletességét. Csak az egészséges, erős, pallérozott lelkű, okos és jó izlésű nemzetnek lehet ki mivel, szép és tökéletes nyelve. *Animo sano ac valente Oratio quoque robusta, fortis, virilis est; si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinam.**

2. Hogy igen hátrá ne maradjunk az Európai cultusabb nemzetek után, mellyek igen nagy tökéletességre vitték kultúrájokkal nyelveiket is: lehet, kell is siettetni nyelvünk' pallérozását; de erőltetni nem lehet, nem kell. *) Azon kell igen is lennünk, hogy tökéletesebb nyelvet adhassunk által maradékainknak, mint által vettünk Óseinktől, de vigyázzunk, hogy szórásal hasogató etymologizálás, idéltlen mesterkélés, és a' más nemzetektől vett festékek' reá mázolósa által eleven eredeti színétől és erejétől megne foszszuk, ne roncsuk nyelvünket. A' hirtelenkedés semmi dologban sem jó. Mindennek van ideje. A' természet az ugrást nem szenved: az üveg-házakban: erőltetés által idő előtt természetelt gyümölcs nem olly jó ízű, nem olly tökéletes, mint a' mellyet az idő és a' nap megérlelt. Haládatos tekintettel nyelvünket javunkra csinósító Óseinkre elégedjünk-meg azon magyarsággal, mellyet nekünk örökségül hagytak; maradékaink eránt való gondoskodó szeretetből pedig igyekezzünk egy szívvel, egy akarattal nemzetünk' díszeré, küzelebb vinni nyelvünket a' classicus tökéletességhez.

Prof. Magda Pál.

*) Es ist Pflicht des wissenschaftlich gebildeten Mannes, auch seine Sprache zu cultiviren, zu reinigen, zu bereichern: aber mit weisem Maas und Ziel. Alle gewaltsame Überspannung ist wie in jeder Sache, so auch in der Sprachbildung unerträglich. Nur allmählig und flühenweise gelangt man zur Vollkommenheit. Zeitschrift von und für Ungarn. III. Band. II. Heft 1805. Seite 115.

15.

Két nevezetes Hazafiaknak
NAPKELETI ÚTAZÁSOKRÓL.

Qui mores hominum multorum vidit et urbes.

HORAT.

Első útazás.

A' meszsze földre terjedett háborúk, huzamos útazások, a' kereskedési közösülés, egy szóval, mind azon környülállások, mellyeket a' csinosodás a' nemzetek közzé hozott, 's mellyek azoknak ösmereteiket mindég bővítik, ha bár néha erkölcsiségöknek veszedelmeztetésével is, alig-ha eszközölhettek valami jelesebbet a' tudni és tanulni vágyásnál; mellyet a' hason-példák által az emberek' keblében felgerjesztettek. A' tudomány' ezen szent szomjától vonódva indult Nagylaki Jaksics Gergely felszerdült korában, 1804-ben tavaszkor kelet-éjszak felé, főképpen a' Magyarok' eredetét kinyomozni. Bécsben menedék-levelet kapván, Lengyel országon keresztül, számos kitérései után, másodfél esztendőre, Sz. Péter-váráig hata, hol Orlay és Palugyánszky ott megtelepedett hazánkíjjai által sok jeles famíliák' esmeretségébe jutott, a' hazája' nyelvén kívül, Francia, Német, és Diák nyelveken is beszéllő ifjú. Innen Orlaival Titoknok-képpen Moszkván, Grodnón, Kióvon és Kis-Tatár országban keresztül Szibériába érkezett, azután pedig Wagner kiküldött Ausztriai vándorlóval találkozáván, bejárta Sz. Archangelt és Kamcsatkát, honnét az Ázsiai határokon, a' hajdani Samó és Irűts homok' tengerén haladván, fordultával a' Caucásiai tartományokhoz ért, melly részét Ázsiának azért választá v'ísgálódásai' tárgyát, mivel a' hajdani Szűtha-hon-Magyarok' itt léttök' eredeti bölcsőjét, helyöket; maradványaikat és netalán késő ivadékjokat is fellelni kívánta, reméllette. Így toppant nem sokára a' Magóg Magyar Pátriárkánktól ismert Kókás, az az: Caucásiai *) roppant bérczekre, mellyek' hágoín, lokerületein és allyain, a' Terek 's Komá' vizei' men'tében, **) várakozásai' bételnye-

*) Plineus azt írja: hogy a' Kankazoni név Scythia eredetű, 's annyit tesz, mint műveses, havas.

A' Red.

**) A' léleokban született Konstantinusz (de administratione Imperii cap. 20-mo) említi a' maga idejé Avareszeket, vagy Avaroszeket, vagy ha magyarosan akarnók mondani az Avarokat, vagy Avárokat, kik a' Dalmátidán élő Karolások nemzet-sége köztök lakók, még most is ugynevez Dávül (d' Aville) van egy Avar nevezetű nemzet, a' Kankazoni' allyán, a' Káspiai tenger felé, melly régi nevezetét megtartotta, a' mint ezt láthatai az ő (Ázsiát elöadók) föld-alrajzán. Lásd érte-kereseti' a' Tuzájól Dávüsit lakó mai népekről.

A' Red.

sedhetőse* némelly előjeleit 's reményei' csillámjait, dobogó szívvel már-már megpillantani kezdette.

Ám de csak itt gyulladt-fel még benne a' hazafiúi érzés, kettőztetett tűz indúlattal honfiaihoz jutni, de miként, minő fogás, színlés, fortély által? merészséggel é vagy kérelemmel? a' kirekesztő tilalommal magokat elkülönöző és még most is mindég független *Murzák*, az az: Herczegek*, uralkodók* elibe férkezni? Bezzeg itt volt a' bökkenő, itt kelle fejét törni. Össze beszélt hát az ősz, ott többször járt kelt, sok országot, sok tengert látott, 's az orvosi tudományt is értő és gyakorló derék *Orlaisal*, hogy éjjel, egy véle esmérletes *Murzához* menjenek. Bátorságot vesznek és tanakodásaik* után, a' színlés* leple alatt a' *Caucásiai* Magyar nyelvű, de Muszkául is beszélő *Murzához*, kit *Iredinek* hívtak, egy jól fizetett vezér-kalaúz által, magokat ketten, titkosan, áruhában elvezettetik, mert Isten mentsen! idegent, kivált Muszkát, vagy nem felekezetebelit oda bélépni, ha csak magát izre-porrá töretni, 's kinasan elveszni nem szándékozik. *Orlai* a' derék, *Iredüt* rejtőzve, már ezelőtt gyógyította is, tanácsolta is; beszínlőnek tehát mind jobban-jobban, külön-különféle szó-váltások* segedelmével, a' régi Magyar hon' földre, és a' Muszka-határtól 15 mértföldnyire lakó független *Murzához* járúlnak. Itt hárman együtt, *Iredí, Orlay* és *Jaksics*, kiparancsolják elébb a' beszélgető szobából, (melly ojt *Domjó*-nak, *Gudnó*-nak neveztetik) a' szolgálai és rabi kart, 's cselédet, örömmökbén ölelgetik az öreg *Murzá*t, és tiszteletes szakállát csókolgatják. Leül ez négylábú, alacsony karszékre, kedves vendégei előtt. „Hát honnand? hová,? mi veegre atyafiak? Ülietek-leü a' tzafrangos padokra, szabad a' „szoollás, nints miteul tartaniotok.“ — Megeredt nyeldekloiken a' lélegzet, és *Orlay*, egy két szó után, *Jaksicsot* hagyá beszélni. Kegyelmes Herczeg! vagy mince is nevezzem Méltóságodat? elkezdett *Jaksics* szóllani, kit jól értett az öreg *Murza*, de beszédebe vágott, mondván: „Naap nyuogotrool, jóvesz szoo habaroom, Jédes Eetseem! beszédeud „valia.“ Megdöbbsent *Jaksics*, 's a' bajuszát sűrűen marosgató öreg nyelve hangjait jól ki nem vehetvén, akár a' nagyon kidörmögött daczos szavainak húzókásságok, az az: oda való patavinitássok miatt, akár tiszteletből, az öreg' méltósága iránt és férjfas akadozásinak bámúlásából, elhalgatott; de felkapta *Orlai* a' szó-váltás fonalát, 's így szóllt a' *Murzához*: Igen is, vallja szoollásunk, mind testvéres eredetűnket, mind régen má' és meszszire szakadásunkat töletek, ekkor vér-szemet kapván *Jaksics* oda jövele' okáról kezdé szóllani, de mivel sokáig himezte-hámozta, ezt mondá neki az Úr-Gazda: „Ki-veele, mi-hovaa a' titok, nosza rajta! mi fekszik sziveuden? leegy embeur.“ Uram! mond *Jaksics*: én ama Duna-Tiszai Magyar vagyok, 's elődeim* Székét jöttem felkeresni, 's tiszteletem' megadni Öcink* maradékainak. „Jool tudom Eetseém,“ válaszola a' *Murza*: „hol tennen „szaaalaastok, de itt hazaatok, miik is sok vsaaltozaast eerteunk, sok keuzteunk a' *Piribék*, „ees *Martalootz!* a) de aall feuggeltenseegeunk, segeet meeg ama Jehooa a' Madjarok' „Éstene. Haat neekteuk mi bajotok? hozzaank, feuleenk maar nem is tartatok. Leumendjen „a' Nap, meg feul jeun, kimentek eükeink, agg apaaink, buidostak de eul is fodjtak! „haat van-ee meeg valaki keuzteutek, ki embereul tudna szoollani?“ Igy mint hallja Nagy-

a) Ím már ma stőlőnyire nehékesseben így hangostatjuk magunk kőzt a' *piribék* nevezet. *piribék*, a' *martalootz* pedig légyabbas, martalóc. — In omnibus omnia mutantur, hol stőlőnyábra, hol jobbra.

ságod, még nyekegünk, felele magát mélyen meghajva *Jaksits*, nem mervén magyarságunkkal ditskedni. a)

Két nap folytában szürkületkor, és a harmadikán is, (követi elébeszélést *Jaksits*) csak elcsillámlott bőr-üveges b) ablakunk alatt egy két ifjú, pártás és főkötős, sudar Magyar tündér, de a negyedik éjjre, mellyen különösen tündöklött a hold fényne, a tanyázó Szállásnak egész népsége megjelent a szabad ég alatt, a keskeny, hosszú, alacsony asztalnál. Nem tudom, mond *Jaksits*, ha az Éden alakjaihoz, a Stambuli Szerraillyhoz, vagy Háremhez, vagy inkább Magyar Ország' Mezőségi és Künsági, Jászsági, Veszprémi, Miskolczy's Debreczeni szépségekhez hasonlítam é őket, vagy pedig elragadtatva szóljak a *Caucasiai* szépekről? midőn e' viritő, fejér, magoska termetű áldott fejtér-népek' bájaik és kecsaik lángolva szelid nézésű szép nagy fekete szemek, 's kis-ajakú szájaik eszembe ötlenek. Ezen gyönyörű alakok tarosok károsok valának, fejök kerekdednek, járások felségesnek, társaságok pedig vidámnak látszott, de még-is a' mellett méltóságos, szerény és nem fecsegő. Leventáikat ugyan azon bőr-üveges ablakok mellől rejtőzkedve *Orlaival* a' titkos szobából még éjjel is a' hold' fénye mellett versent futni láttam lovaikkal, fel, le, magasra, hegyre, mezőre; patakokat 's árkokat ugratni. Láttam a' kurta ingű póriságot is, paripákon sarkantyúzva repdesni, ingiek, lábra-valójok, teveszőr, len és szőszből készültek; *) süvegjök, vagy ümögjök mellett pipájok, 's hajok' lefelé folyó firtjeik hátok gerinczén lobbázdódt.

Hazájok, termékeny is, szép is. A' *Caucasus* alatt, mindénféle gabona kétszer érik meg; teve, juh, bivaly, őszvér, ló, szamár, apró baromfi marha elég van, 's szabadon legel. Házaik' külső alkotása idomtalan, de belől csinos és festékes, vagy kimeszelt; házi eszközök elég, de csak otthonos kézi munka; korsó, kancsó, edény, ritka agyagból és anyagból elég, valamint hójagos-csupor, bögre, pohár, fazék, dézsa, sajtár és minden egyéb konyhabeli. Reggel a' hegyek' lejtőjein lecsörgő patakokra járnak a' leányok, vagy vízért, vagy fürdezés végett. A' Muszkák és más nemzetek, főképpen a' menyecskékre leskelődnek, hogy elragadhassák.

Nem mulathatván tovább egy hétnél a' *Caucasiai* Magyaroknál, csak hallomásból tudhatták, hogy a' *Caucasiai* hegyek' környékében 300 mértföldnyi kiterjedésre, több mint hét milliő ember, a' Mahomedánusokkal, Persákkal, Mógolokkal és más nemzetekkel ke-

a) Bizony kár, hogy nem beszélünk már ma itt Európában úgy, mint ez a' *Murza* Ásiában — mi szép lenne? minden szót, minden szótagot úgy nyújtani, és fél órára szorúlni, annak ellenesellőlére, a' minon most egy fertály alatt keresztül eünek.

A' Red.

b) Azok a' Káspiumi és fekete tenger közt fekvő hárdolozatlanabb népek, idomtalan házaik' ablakaliba üveg helyett finom kékés-zöld, és látszó bőrökkel szoktak élni. Kihűvöl jönek azok, ott készítenek, alig ismer más üveg tálalcskákat ez a' régi roppant bűvödalom. A' nevetség Lómpás-üvegkor is, az illyetén külön-külön szíjok feztet bőröcskék úgy elkészítve, hogy a' táj nékik ne árhasson, használhatnak ott azokra a' véghetetlen Lómpásokra, mellyek ezen nagyon tündöklő régi üvegekor világlani szoktak.

A' Red.

*) Egy teveszőr inget is kapott *Jaksits*, mellyet nékem testém, Boros-Jenei lakásomban mutatott — 's mivel akkor, — ezelőtt 8 estendővel — guta-ütésben sínlódtam, azt nekem ajándéchozta. Bírrom mostan is.

verve, magyarul beszél. Elvárjuk ezen tudósítások' hitelességét *Kőrösi Sándor'* haza jövetelével. Nékem *Jaksits* csudálatosokat beszélt, 's ő maga is sok dolgokat leirt vissza jöt-tével Pétervárába, hol az oda örökségért ment *Csernovics, Arzza* és *Porubszky János*, Arad Vármegye' Tisztviselőjével találkozáván, ezekkel hazájába indúlt, 's útjában hallotta annyá-nak Esztergomban lett meghalálózását, kire is e' verseket írta:

Sírok haza könnyes szemmel,
Pétervári lakomból,
Honba vágyrán láng szívemmel!
Gyógyulni fájdalommból.

De a' múlt seb még kisebb volt!
Minden remény be hiút!
Hallom áldott anyám megholt,
'S én még élek bás fú!!!

Haza felé jövév, Oláh-oroszági útazásában mindenétől megfosztatott, 's ezen nagyon elbúsulván, 1824-ikben ismét útnak indúlt. — Nem tudom merre! —

Második útazás.

Tisztelendő Szabó Nazárius, volt Kőrös-bányai, most Alvinczi Sz. Ferencz Szerzetbeli Gvárdián, Magyar, Oláh, Török, Rácz, Diák, Német, 's több más nyelveken beszélő Erdélyi fi, öregszer férjfiú, ez előtt 20. esztendővel, a' Sz. Ferencz *Bolgáriai Pro-vincia* részéről, mint Papi Missionárius a' Török földre küldetett, Moldova, Havas-Alföld és Bolgár országokba, 's ott a' térítésben 16. esztendőt eltöltvén, igen sok viszontagságo-kon ment keresztül. Nevezetesen a' Bolgáriai Klastromokban, az oda való Basákkal, papi foglatatosságai közben el-annyira izetlenségbe jött, hogy élete veszedelemben förgana; de ő a' Constantinápolyi Legátzióhoz kéredzvév, oda vitetett, hol az Ausztriai követség' Ta-nátsa részére egy *Szultáni Firmánt* nyert, és azzal egész a' fekete tengerig nyúló és a' Duna között lévő Török Tartományokban szabadon vándorla, mind addig, míg *Jasszi* városá-ból a' múlt Török, *Oláh Fajdák, Hospodárok, Pázmán Oglu, Miloradovics* és a' Muszka fe-jedelem köz't álló villongásokban ismét *Stambulba* vitetődött, hol a' *Firmánt* előmutatván, vádoltatása alól feloldoztatott és Báró *Stürmer* Úrnál, egy Ángliai hajós kapitánnyal meg-ösmérkedvén, egész Égyiptomba vergődött; onnét *Kairó, Káffa, Akre*, tovább *Bagládig* hatván, itt a' Consulnál, *Emír Jásnisif* nevű Mogoli nagy követ elébe bocsájtatván, négy kéz láb csázott feléje az oda való tisztelet' és alázatosság' cerimóniájával. Törökül kér-deztetvén továbbá, hová való, minő nemzetű és sorsú ember légyen? felele: *Papász Madzsár*, az az: Magyar Pap; a' követ intett keze' lapjával, mondván: *Eriappászi!* — állj talpra Pap! — Így neki bátorodván, minekutánna Törökül lebeszéllette volna sorsát, és viszontagságait, egy zacskó pénzzel megajándékoztatván, halkai ejtett lassú hangon ezen nem várt Magyar szavakat hallotta a' *Mogoli* nagy Követlől: „Tü elfajzott Madzsar Szákk-„haak és Szakkoo Honosok annyira megalaztatok magatokat, hogy elfeledtetetek eredete-„teuket, és kivetkezettetek magatokat a' hajdanisagbóol! 's a' t.“ Útazónk nem mé-résztelt felelni, hanem mellýére és fejére emelvén keze tenyerét, tőle hátrafelé húzta mag-gát, és a' nagy Követ' kísérei között, sűrű kínálgatások mellett, minekutánna édességgel, rizkásával, gyümölcseel, fekete kávéval jól tartották volna, a' legjobb dohányból pipáz-

gatva beszédbe eredvén, elébb ugyan Törökül, azután egy herélt tolmácssal, ha nehezen is, de még is érthető Magyar szavakkal beszélgetett. Azt állította ő, a' derék, *Perzsiái, Arabiai, Indiai* nyelveken beszélő és a' Magyarokról bőven értekező tudós tolmács: hogy a' nagy *Mógor* vagy is *Mógol* szélesen terjedő birodalmának sok falu, város és puszta helyein, mái napig is találtaknak, akár a' kereskedők, akár a' gazdák, akár a' szolgálkari emberekközül, feles magyarúl beszélők, kik igen jól tudják itt Magyar országban létünket, és sokszor fohászkodva sajnálkodnak felettünk; nem irigységből, mivel nekik is boldog ég-hajlat juta lakásúl, hanem ősi-rokon vonzódásból, magok közzé Elődeink' legrégiebb szülőtte helyeire óhajtván vissza juthatásunkat, azt állítván: hogy a' *Mogori* birodalomban lévő 's szerteszéyel szórva, de könnyen és szabadon élő Magyaroknak számok milliómokra megy.

Ezen elő-adást Boros-Jenőben, házamnál, sokszor ismétlette Tiszt. Szabó Nazárius, midőn Török országból a' múlt 1822 Esztendei *Oláh-országi* zenebona után haza vándorlott, és helyébe a' *Bolgáriai Provinciá* más Missionáriust rendelt.

Perccsenyi Nagy László.

16.

A' költők' szerelme.

Apollon, a' bölcsesség' és ének' Istene, sok szívet fegyverkeztetett már fel, Erosz' hatalma ellen. Haragra gyulladt ezért a' kis Isten, 's meghatározta a' keserű boszszút birodalma ellenségén.

Olly nyállal lőtte-meg elébb, mellynek tollazata *Letikotha*' szép hajfürtjeiből készült — 's beleszeretett Foibosz a' Nümfába. De a' szerelem-féltés a' sírba taszítá ezt, 's jó illatú tömjén bokor serdült a' halomból.

Azután a' durczás *Dafne*' szeretetével sebesítette-meg. De ez elfuta karjai elől, 's borostyánná változott. Hasztalanul volt Apollon szép 's fiatal — nem lehet Erosz miatt szerencsés a' szerelemben — ezt csak énekelheté.

Azolta sorsa a' költőknek, csupán dalljaikban szerethetni, 's a' valódi világban csekély vagy rossz jutalmat venni óhajtsákért. A' tömjén öröm-élesök, 's dijjok, a' homlokaikra tűzött borostyán.

E.

17.

Egy Cserjében hangitsáló Fülemiléhez.

Fülemile! panaszidat,
 Kis cserjében halgatom;
 Mi okozza jajjaidat,
 Ki nem tapogathatom.

Talán, ének-társas párod
 Tünt-el már szemed elől,
 Árnyékát csak, azért járod
 Cserjémnek minden felől?

Azért gyengébb csattogásod,
 'S szívemet jobban éri;
 Mert már nincs tán más enn' másod,
 Ki' szívét szived kéri?

Vagy párod megszomorított
 Vagy talán nem kedvel már;
 Másért, gyászszal elborított
 'S tán reményed sincsen már?

Kellemetes kis lakossa
 E' kis cserjés völgyemnek,
 Reggel estve szép lantossa
 Híven imád't hölgyemnek;

Hallgass és ne fessed bennem
 Bús éjjeim' s napjaim';
 Mert úgy innen elkell mennem,
 Ki nem állom kínjaim'.

KÁLLAY GERGELY.

A' P i l l a n g ó.

A' színes pillangó, ki szerte szét szálla,
 Egy pirúlt rózsának levelére álla,
 'S édességre vágyván, virágja' kelyhéből,
 Eggy oda fért bogárt eltola helyéből;
 A' bukó piczinyke, ott azonnal helyben
 Felfordúlt sok mozgó lábbal a' kehelyben.
 Őrült a' repeső, 's repkedve azt mondá:
 „Mászócska! be méltán tettelek bolondá;
 „Hogy mersz közelíteni félig nyílt rózsához,
 „Virágok és kertek fris Királynéjához?
 „Itt csak én egyedül akarok Úr lenni,
 „Míg tetszik méz't szívni, osztán elreppenni.
 „Takarodj kis állat! mert még el is verlek,
 „Por-tarka szárnyommal a' szélbe keverlek.“

Még szórta szitkait, 's már a' kert' egére,
 A' nyugot' szelétől hajtott-felhő ére;
 Csattant pattant az ég; és sűrű eséssel,
 Hús zápor villám köz't hült nagy zörrenéssel;
 A' büszke szép szárnyast jól megferesztette,
 'S hajló rózsájáról hig sárba seprette;
 Míg a' lábra kapott bogár, inségében,
 Menedéket talált a' rózsza keblében.

Kevélykedni nem kell és senkit gyalázní,
 A' ki ma melegszik, holnap fog tán fázní.

Gr. D. J.

A' k é t P a t a k.

Herceg Nivernoá (Nivernois) után.

Régi nemzetségű pór nemes embernek
 Két falun született fiai valának
 'S bár bölcsőtől olta csak mezőt látának,
 Apjok' szorgalmával ellenkezni mernek.

Az eke nem kellett, a' kaszán-dült Zöldet,
 Megveték, valamint az ásandó földet,

Csak ki, csak el, a' világba,
 Udvarhoz, vagy más országba,
 Nagy polczokat, sok pénzt lesni,
 Szerencsét, keresztet, pompákat keresni.

Illyekkel volt lelkök tele,
 Csúf-keskenynek látszott kunyhójok' fedele.

Maradékaiknak abban látták czéllját,
 Ha felépitendik őseik' kastélyját.

Mosolyogtak, mikor apjok mondá, kába;
 A' ki boldogsáért indul palotába,

Oly győzhetlen volt vágyások!
 A' pulyák akartak lenni óriások.

Végre a' jó öreg, 's jó atya, bölcs szóban
 Így szólt: egyik lábom függ már koporsóban;

Fiúk! ha hogy ifjabb lennék,
 Durrogó szavakkal lelketökre mennék;

De aggságom merő váz,
 Nem lenyit meg senkit, már senkit meg nem ráz.

Erőtelen kinszeritni
 Adnom kell szabadságot,
 Azomban látván mint titeket vakítani
 Kezd már a' hamis fény, mely vesz boldogságot;

Minekélőtte még útnak eredjetek,
 Tőlem magatokkal, egy mesét vigyetek:

Hajdan a' ti korotokban
 Szívből, rám szált apámról,
 Most rövid egy pár sorokban,
 Fogjátok-fel hív számról:

„Azon egy dombocska' setét kebeléből
 „Két patak csörgedezze,
 „Egy forrásnak kis öléből,
 „Fercsegve, buggyogva, együtt zengedezze.

„De hamar elváltak
 „Külön-külön ösvényre,
 „Külön sorsra találtak,
 „Nem foly a' sors kényre!

„Szerencsés'b az egyik, virágos gyepeken'
 „Zöld-füves útjában, szabadon sietve,
 „Ön'kéntes árkokban, parasztos kerteken
 „Folydogált, szökdécselt, viskóknak ügetve.

„Avagy kanyarodván holdog babonesokat
 „Hol körül ölelve habjával áztata,
 „Hol mezőn egyé-gyült szelid pásztorokat,
 „Artatlan morgással csendben mulattata.

„A' tarlót kövéríté,
 „Vidéköket szépíté,
 „Juhot, pásztort itata,
 „Rá minden fül halgata;

„Csergett nem egy falu' bőséges javára,
 „S szaladt a' szegény nép' gyors szolgálatjára.

„Soha, sehol, nyomó kar,
 „Folyását nem gátolta,
 „Víz, melyet szült más határ,
 „Keverve nedveit, habját nem piszkolta,
 „S cse'pjei, végéig hosszas futásának,
 „Úgy mint kútfejénél tisztán maradának.

„A' másik' kényetlen sorsa különbözött,
 „Réttel elégtelen, vágyott nagyobb ékre,
 „Sok szépen épített magas kő-ház között
 „Irányozván jutni városi vidékre.

„Mennyi baj! sérelem! várta gög-útjában!
 „Megtartóztatá egy büszkébb Ur lánczában,

„És bezárta jószágába,
„Pompás kertje' határába.

„Ott egy tág katlannak mélyre ment feekéből,
„Az aranyzott márvány' sima-kemény körében,
„Vizet fecskendeze sík tükrének öbléből
„Fák' koronájáig, 's fénylett kiki szemében.

„Csudáltatásának de rossz dijját vette,
„Mert' szabadságával, rab, azt megfizette.

„Mesterség, művészség, költség' mutatása
„Vizeit megszakiták,
„Föld alatt üreget sok kéz neki ása,
„Szük-rezes homályban csövekre szoríták.

„Elállották útját, menését forgatták,
„És kényre vezették, kényre igazgatták.

„Eltűnt a' szegénynek neve, szabadsága,
„Most szökvén láncsaként, (görbés bolt' alatta
„Kinszerítve,) lobbal a' fris égnek hága,
„Majd tartóványokban magát bézáratta.

„Legbajos'b, elhagyván a' gyönyör' helyeit,
„(Hol Urát, 's nem magát kigyönyörködteté)
„A' tisztátalanság' minden rejtékjeit,
„Hogy megbűjta, 's ura vele elseperteté.

„Ekképpen sajnosan de későn érzette,
„Disz-vágyó futását, mi rútvál végzette.“!

A' jó, apa' két fiának
Így ada leczkéket,
Két szemei sűrű könnybe lábbadának,
De csak egyik fíja vette-fel a' fécet!

Békén otthon maradt attya' hajlékában,
A' másik új eget, új Napot keresett,
A' képzelt javaknak dözszölt pompájában.
A' mit apja sejte, az végre megesett.

A' két testvér' sorsát két patak jegyezte,
Ezét is, azét is, a' mese képezte.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI

M I N E R V A.

Hatodik Füzet.

Június 1825.

18.

RÉGI DÁCIA' HISTÓRIAI FÖLD-LEÍRÁSA.

Neve, 's rövid históridja.

Dácia kétségén kívül lakosaitól vette nevét, 's annyit tesz mint Dácok' tartománya vagy országa. Legelőször is tehát az jön kérdésbe, midőn ezen tartományról értekezni akarunk: kik 's miféle nép voltak ezek a' Dácok, kik ezt lakták, 's a' kiktől ez' neveztetett? — A' *Daci* 's *Dácia* nevezetek csak a' Római Írókból esmeretesek előttünk, még pedig csak attól fogva, a' midőn már olly hatalmas volt ez a' nép, hogy Róma is féltetett tőle; mellyből önként érthető, hogy maga a' nép sokkal régibb, mint a' *Dacus* név. — Plinius *) azt írja: hogy a' Rómaiak ugyan azon népet neveztek Dácoknak, mellyet a' Görögök Gétáknak „*Getae, Daci Romanis dicti.*“ Justinus **) kevés külömbiséggel: hogy ezek a' Gétáktól származtak: „*Daci Getaeum soboles sunt.*“ Strábo ***) világosan megkülömböztetve: hogy a' Fekete-tenger és Germánia között lakott nép két részre osztatott; a' keleti, vagy a' Fekete-tenger' mellyéki lakosok megtartották a' *Géta* nevet; a' nyugoti, vagy a' Germánia felé eső rész' lakosi pedig *Dácok*-nak nevezettek; hihetően azért, mert ezt a' részt esmerték, 's annál fogva neveztek is így a' Rómaiak, amaz pedig csak a' Görög írókból tudták; mint a' Dunát is ezen a' részen *Danubius*-nak, amazon pedig, a' Görögökkel

*) Hist. nat. IV. 23. est írja Dio Cassius is LXVII. 8. — **) Histor. XXXII. 8. — ***) Geograph. VII. 5.

Ister-nek nevezték. De a Görögök, mint Strábo megjegyzi, mind a két rész lakosát, mivel ugyan azon egy nyelvet beszéltek, ezentúl is Gétáknak hívták. — Mi okból nevezték légyen, akár magok magokat, akár a Rómaiak őket Dácoknak, nem tudhatni. Strábo úgy is vélekedik, hogy előbbeni nevek *Daví* lehetett, mivel Athenæben is szokásban volt a szolgálakat *Geta* 's *Davos* nevekkal nevezni; mert hogy ez a név a Hircánia mellett lakott Scytha-Daháktól vétegett volna, nem tartja hihetőnek. Ha tehát Plinius állítását a Strábóéval egybe-vetjük, 's amazt ebből magyarázzuk; annyi minden esetre következik: hogy ha nem minden Gétákat neveztek is a Rómaiak Dácoknak, de csak ugyan Gétákat neveztek; és hogy ezen újabb név, csak egy bizonyos időtől fogva, és csak lakhelyekre, nem pedig eredetekre 's származásokra nézve különböztette a Gétákat. — Ezt mutatja 's erősíti ezen nép' históriája is, a' mint azt, noha hianosan, hiteles Írókból kifejtjük.

A' Gétákat esmerték már Herodotus és Thucydides is, még pedig az elsőbb alkalmazásint helyesebben, mint sok utánna éltt Írók. Ezek *) úgy írják le őket, mint hadakozó 's vitéz Thráciai népet, 's a' többi Thráciaiakkal mind nyelvökre mind szokásaikra (némmely vallásbelieket kivéven) nézve megegyezőket. — Laktak pedig ekkor, a' Haemus hegy és az Ister (Duna) folyó között; délre az *Odryszok*, akkori leghatalmasabb Thráciai nép, északra pedig, a' Dunán felül, 's hihetően keletre is, a' Fekete-tenger' vidékén, a' *Scythák* voltak szomszédjaik. (E' szerint a' később úgy nevezett alsó Moesiában, a' mai Bulgáriában.) Mert a' mint Herodotus leírja a' IV-dik könyvben, az ő idejében Európában, — 's nem A'siában — laktak a' Scythák, a' Tanaistól fogva a' Fekete-tenger 's a' Duna felett, a' tájig, a' hol ma *Orsova* fekszik; északra pedig a' Tanais' (Don) eredetétől fogva, a' Tyras' (Dniester) eredetéig. De azt is feltehetjük, noha Herodotus nem említi, hogy alól a' Dunán, a' mai Bulgária' keleti részében is Scythák tanyáztak; annyival inkább, hogy ez a' rész a' Scythák' Ásiába lett költözések után is *Scythia* nevet viselt; és hogy a' Thucydides' előadása is, midőn a' Gétákat a' Scythákkal egyenlő hadi készületeknek, mindnyájokat Nyilas-lovasoknak (*ἵπποτοξότες*) állítja, — úgy látszik közelebbi, mintsem a' Duna által választott, egybe köttetésre 's szomszédságra mutat. — Itt laktak ezek, — avagy csak semmi változásokról nem lehet tudni mind addig, a' midőn ama híres hódolatató Macedók *Filep*, és ennek fia *Nagy Sándor* a' többi Thráciai népekkel együtt őket is hatalmuk alá igyekeztek hajtani. Fileptől szorítottván költözhetett által nagyobb részek a' Dunán; de bizonyosan tudni nem lehet ezen első általköltözés' idejét; (nem lehetetlen, hogy a' hely szűk volta szaporodásokhoz képest előbb is kényszerítette erre őket) valamint azt sem, mimódon jöhettek birtokába azon tájéknak, mely annakelőtte a' Scythák birtokok volt. — Nehéz ugyan e' részben Herodotusból is tiszta világosságot látni; mert a' IV-ik könyvben, midőn a' Scythák' folyóját előszámálja, a' *Tiarantost* (a' mai Alutat vagy Oltot) is, a' Dunával együtt, mellyel az eggyesül, Scythák folyójának mondja. Innen az következnek: hogy nyugotra legalább az Oltig, délre pedig a' Dunáig birták a' Scythák. Az V-ik könyv 9-ik 's 10-ik fejezeteiben pedig azt írja: „hogy senki nem tud bizonyost mondani, mi emberek laknak túl a' Dunán, északra Thráciától; sőt azt állítják, „hogy a' Dunán felül fekvő tájék már minden lakosoktól üres pusztaság; hogy ő csak egy

*) Herodot. IV. 95. V. 2. 4. — Thucydid. II. 96.

„népről, a' *Sigynnákról* (*σινύων*) vehetett tudósítást, kik Medus ruhát viselnek, 's magukat Mediából származtának mondják; lovaik oly aprók, hogy rájuk tellyességgel nem ülhetnek, de azekérbe fogva igen gyorsak, és szőrök 5 új hosszúságú — (Mannert szerint ezek a' nagy szőrű apró lovak, kutyák lehettek.) — Hihető, hogy még a' Dáriussal viselt háború alkalmatosságával, nagy részek A'siába vissza költözvén a' Scytháknak, a' Duna felett fekvő tájék (a' mai Valachia 's Moldaviának déli része) üresen maradt; annyival inkább, mivel Dárius ezt a' részt szállotta meg legelőszőr, hidat is tsináltatván a' tájon, a' hol a' Duna, torkolatja felé több ágakra szakad. — Vagy — a' mi még hihetőbbnek látszik, — hogy ez a' rész, ámbár Scythiához számláltatott, a' Scythák' Európában lakásokkor is pusztán állott. Ezt felvévén, a' Herodotus' írásában sincs ellenkezés, a' Géták által költözések is könnyen megeshetett. — Elég az, hogy a' Nagy Sándor' uralkodásának kezdetén már a' mai Valachiában találjuk őket, a' honnan a' Filep halálának hírére felzendült több népekkel együtt, ők is felindultak, 's által menvén a' Dunán, a' már akkor Macedoniai bírtok Thráciába beütöttek; de nem csak onnan kiűzettek véletlen serénysege 's vitézsége által az ifjú Sándornak; hanem még a' Dunán felül volt lakhelyek is elpusztított. Szükség azomban megjegyezni, hogy ámbár a' nagyobb rész által költözött is a' Dunán; mindazáltal az ettől délre fekvő elebbeni lakhelyeket sem hagyták el egészen.

Lysimachus, Nagy Sándor' halála után Thrácia' Királya, nem volt oly szerencsés ellenek folytatott hadában. Ez ugyan is több győzedelmei után a' Dunán túl lakott Gétákat is meg akarván hódoltatni; 290 esztendővel a' K. sz. e.; eleinte nagy részét az ő országoknak elfoglalta; de azután egy — hozzá általszökést tettetett, — Géta vezértől megcsalattatván, azon vízzel len sik pusztaságra vezetett, mellyen mintegy 200 esztendővel az előtt, a' Dárius' tábora is szinte végső veszedelemre jutott, és a' melly ettől fogva a' régi írónknál *Geták' pusztája*: (*Γερών ἐρημία*, *Getarum Deserta*) névvel esmeretes, — nem messze a' Duna torkolatjához. Itt minden oldalról bekerítettvén a' Lysimachus' serege, elébb fija, azután pedig maga is, a' Géták' foglyaikká lettek. Lysimachus már csak halálát várta, 's ezt is kívánta kiabálva a' Géta sereg: de *Dromichates*, Királyok a' Gétáknak, jobban bánt vele, mint reménylhetette. Ez ugyan is lecsendesítvén a' katonák' indulatjokat azon okos előadásával: hogy a' Thrácia' Királya, egy ilyen tetneln fogva, még veszedelmeoseb ellenségek lehet, vendégségre hivatta ötet főbb Tisztjeivel együtt; mellyben tulajdon pompás asztal készületeivel gazdagon megvendégelte; a' Géta Király pedig barátjaival együtt, cserép 's fa edényekből ette szokott egyszerű eledelait. Vége lévén a' vendégségnek, kérdé a' Géta: mellyik ebéd tetszenék neki jobban? 's midőn Lysimachus a' magát mondáná: ne háborgass hát, úgymond, egy olyan népet, mellytől illy kevés nyereséget kaphatsz, 's barátjának nevezvén, szabadon bocsátá váltság nélkül. Lysimachus örömmel fogadta a' szerencsés békességet, 's annak nagyobb erősségére leányát adta feleségül *Dromichates*nek. *)

Perseus' utolsó Macedoniai Király' idejében, 132 esztendővel a' K. sz. e. mint Justinus**) írja, Oroles nevű Királyok alatt, rosszul harczoltak keleti szomszédjaik a' Bastarnák ellen, 's realségek büntetéséül, az említett Király' parantsolatjából, fejeket lábaik'

*) Strabo VII. 5. Pausanias Attic. 9. — **) Just. Histor. XXXII. 5.

helyére téve aludni, 's feleségeiknek szolgálni kénytelenítettek; és ezen büntetés mind addig tartott, míg a' hadban vett gyalázatot ugyan csak hadban mutatott vitézséggel le nem törölték. — Ugyan ekkor, említett Német szomszédjaiktól nyomattatván, nyugott felé vonultak, a' mai Erdély ország' vidékére, hol a' Maros mellett hajdan, — már Herodotus idejében is, — az *Agathyrsok* laktak; 's onnan kevés idő alatt a' Dunáig elterjedtek. Ekkor lettek a' Rómaiak előtt is esmeretessé, a' már többször említett *Daci* név alatt. Azomban a' *Géta* név sem volt esmeretlen 's használatlan a' Rómaiak előtt is *)

Itt *Boerebistes* vagy *Byrebistes* nevű Királyok alatt, ki a' sok hadakozás által megrongált népét, gyakorlás, józan-élet 's rendre figyelmeztetés által mintegy újjá szülte, kevés esztendőök alatt sok szomszéd népeket hatalmuk alá hajtván, nagy országot állítottak, 's mintegy 85 esztendővel a' Kr. sz. e. a' Duna és Száva egybe folyásoknál lakott Scordiscokkal **) egybe szövetkezvén, az akkor hatalmas Bójok ellen (kik a' Balatontól fogva, a' Duna alatt szinte a' Boden-tóig laktak) olly vitézül hartzoltak, hogy Strábó szerint azokat egészen elenyésztették; de hihetőbben csak kiűzték elébbeni helyekből; a' midőn azok által költözvén a' Dunán, azon Tartományban telepedtek meg, melly röllok ma is viseli a' *Bojohemum* vagy *Bohemia* (Bojen haim) nevet. Ezen szerencséjék a' Dácoknak figyelemre 's irigységre indítá, sőt meg is ijeszté a' Rómaiakat, mert ezek által menvén a' Dunán Thraciát is pusztították, 's azt egész Macedoniáig 's Illyriáig elfoglalták, hadakoztak is velek több ízben, még pedig többször szerencsétlenül mint szerencsésen; mert mint Strábó megjegyzi, olly hatalmasok voltak ekkor a' Dácok, hogy Boerebistes két száz ezerből álló sereget is kiállithatott.

Végre Augustus Császár elhatározta magában, hogy avagy csak a' Dunán alól lakó Gétákat vagy Dácokat hatalma alá hajtja; és ezen czélját könnyen is elérte, mert Boerebistes halála után, több részekre szakadtak, 's nem értettek egyet a' Dácok. Ekkor tehát a' Dunától délre fekvő vidék elfoglaltatván, 's Moesia név alatt Római Provinciává tétetvén, az eddig ott lakott Dácok részint által költöztek a' Dunán, részint Római jobbágyokká lettek.

Nem sokkal azután, nevezetesen Claudius Császár idejében ismét megfosztattak egy darab birtoktól a' Dácok. Ugyan is a' Fekete-tenger felett lakott hatalmas Sarmata népnek, a' Jászoknak (Jazyges) egy ágazatjok, a' Görögöktől úgy nevezett *Jazyges metanastae* — költözködő Jászok — az eddig Dáciához tartozott Duna és Tisza közt fekvő vidéket, kiszorítván onnan a' Dácokat, elfoglalták.

Ezen időtől fogva tehát a' Tisza, Duna és Prúth határozta a' Dácok országjokat; de a' mikor csak alkalmatosságot kaptak, beűtöttek innen a' szomszéd Római birtokokba; és ha ollykor ollykor, némelly kisebb csatákban győzedelmeskedtek is rajtuk a' Rómaiak; ezen győzelmek csak kevés időre teheték őket bátorságba a' Dácok rablásaik ellen; ezt csak egy tökéletes győzelem eszközözhette: azért is e' volt Rómának fő, de sok ideig

*) Virg. Aen. VII. 601. v. Ovid. Trist. V. 8. De Ponto III. 2. 's t. Plineus is Hist. Nat. IV. 18. Moesia lakosait számolva elő, említi azok között a' Gétákat is.

**) Ezek azon Gallusok maradványai, kik a' Delphibéli szerencsétlen had, 's Erennes nevű vezérnek eleste után, részint Asziába, részint Europába elszáradtak; ezek nevezetesen előbb Thraciába, onnan pedig a' Száva mellé költöztek 's ott megtelepedvén Scordiscái nevet vettek magoknak. Justin. Hist. XXXII. 3.

sikeretlen kívánsága. — Legnagyobb grádusra hágott ez a kívánság Domitíánus Császár idejében, a mikor a híres *Decebalus* vitézsege nagy félelmet öntött-el Rómában. — Decebalus előtt *Durás* volt Királyok a Dácoknak, ki is látván az alatta szolgált Decebalusnak vitézességét, hadi tapasztalásait, és igazgatásbeli ügyességét, azt a ritka 's nemes példáját adta a hazafiúságnak — az önhason kívánsáon győzedelmeskedett közjö' szeretetének — hogy ennek az övét haladó, 's a koronára nállánál méltóbbá tévő érdemeit megismervén, bátor nem volt királyi familiából való, önként hely engedett, 's az egész Ország igazgatását általadta. — Decebalus, — mint *Jornandes* *) írja, a' ki az ő Rómaiakkal viselt hadait környüfállásosan előadja, felbontván az elebbeni Római Császárokkal kötött frigyot, által vezette seregét a' Dunán, 's Moesiában, az ottani Római katonaságot megvívén, nagy pusztításokat vitt végben. Domitíánus az ő ellene készített nagy számú seregét maga vezérelte, kinek még Illyriába követeket küldött elibe Decebalus, azt akarván tudtára adni: hogy ő a' békességre, 's a' frigy' megújítására kész; de a' Császár a' helyett, hogy ezen követeknek felett volna, *Fő Vezérének Cornelius Fuscus*-nak adott parancsot, hogy induljon a' Dácok ellen. Decebalus a' nem nagy híru *Fuscus*' seregének közelgetését tekintetbe sem vevén, újabb követséget küldött a' Császárhoz, azon hatalmasabb izennel: hogy ha minden Római, esatendőnként két obolust (a' mi pénzünk szerint mintegy öt krajzár!) fizet neki, kész a' békességre. Ezen bosszantó izenet szárnyakat adott a' különben is bosszús Római seregnek; 's csak hamar egy nagy ütközetre került a' dolog, melyben Decebalus győzött. Kevés idő múlva új sereg küldetett a' *Julianus* vezérlése alatt, mely egy ideig változó szerencsével harczolt; de végre egy a' Rómaiak részekre szerencsés ütközet arra kényszerítette Decebalust, hogy békességet kérjen; melyet már ekkor Domitíánus tellyességgel nem akart. Azomban, a' Dácok' nagy szerencsésekre; félbehagyván a' Császár a' már könnyű szerrel végre hajtható tökéletes győzedelmet, innen a' *Kvadok* és *Marhomannok* ellen fordította hadát, mivel ezek a' Dácok ellen folytatott háborúra neki semmi segítséget nem adtak; de ezektől tökéletesen meggyőzöttetvén, minden kedvét elvesztette a' had' folytatására; úgy annyira, hogy Követei által önként ajánlá Decebalusnak a' békességet, még pedig olly móddal, hogy ez az örömet fogadhatta. Küldött t. i. neki egy királyi koronát, nagy summa pénzt, mindenféle mesterembereket nagy számmal, 's e' mellett még esztendőnként fizetendő adót is ígért. Kapta is ezt az adót Decebalus pontosan a' Trajánus' idejéig; de ő adó helyett nagy számú sereget vezetett Dáciába; mellyel egy véres ütközet, 's szinte a' fő városig *Zarnutogethusd*-ig hatott pusztításai után, arra hajtotta Decebalust, hogy ez akárminémű feltételek elfogadására meghatalmazott követjei által kérné a' békességet, melyet meg is nyert következő feltételek alatt: 1.) Hogy a' szomszéd népektől elfoglalt földet adja vissza. 2.) Minden fegyvereit, hadi eszközeit, 's az azokat készítő mesterembereket adja által a' Rómaiaknak. 3.) Hogy semmi Rómit, sem semmi Római Provinciabelit szolgálatjába ne vehessen. 4.) Hogy minden várát lerontassa, 's a' Rómaiakkal egy ellenséget, egy barátot tartson. Mind ezekre megesküdt a' Dácus Király; 's azután Trajánus elibe vitetvén, földre borúlva esmérte magát a' Császár'

*) *Jornandes Distorpanus* vagy *Dorpanus* nével említi Decebalust; mellyből azt lehet következtetni, hogy ez volt neki tulajdon neve, a' Decebalus név pedig külsőleges nevek a' Dácus Királyoknak.

Vasallusának. — Trajánus Dácia' némelly várossaiba Római katonákat hagyván Rómába vissza tért.

Nem soká tartott a béke. Decebalus csak hamar mindennemű szökevényeket befogadván, 's a szomszéd népeket is a Rómaiak ellen szövetségre serkentvén, új sereget gyűjtött, 's várait is megújította. Először is a Jászok ellen fogott fegyvert, kik vele egybe szövetkezni nem akartak, 's földjöknek egy részét elfoglalta. Trajánus ekkor, elébb a Dunán, hogy az általtjárás' alkalmatlanságait eltávoztassa, erős kö-hidat építtetvén, ismét haddal ment ellene. Decebalus előre látván, hogy erőre nem mérkezhetik a Rómaiakkal, alattomos úton akart menekedni Trajánustól; elébb az ő meggyilkolására bérelt embereket küldvén általszökés' színe alatt táborába, de ebben czélját nem érte; azután pedig a békességről leendő alkudozás' színe alatt magához hivatott kedves Vezérét Trajánusnak *Longinust* letartóztatván, 's ennek megölésével fenyegetődvén, ha békességre nem állana a Császár. De ez a czél is füstbe ment; mert Longinus magát méreggel megölvén, ezzel a Decebalus' minden reménysege, 's egyszer'smind a Trajánus tartaléka is elenyészett. Egészen a fő városig haladt a győző Császár, a' midőn menekedését nem reménylhetvén Decebalus, elébb minden kintseit, hogy ellensége' kezébe ne kerüljenek, elrejtette egy gödörbe, melyet a város mellett folyó *Sargetia* alá foglyokkal ásatott, kiket, hogy ki ne jelenthessék, a' munka végével megöletett (ebbe sem érte czélját, mert egy *Bacilis* nevű meghittje által felfedeztetvén, Trajánus kezére került az elrejtett kinti) 's azután magát is megölte.

Dácia ekkor Római Provincia lett; nem is volt ennél több felül a Dunán. A Dácok részint Római jobbágyokká lettek, részint a Tyras (Dniester) mellé költöztek, hol *Tyrageatae* (Tyras mellett lakó Géták) nevű rokonaikkal egyesültek. — A' hadakozás 's kiköltözés által lakosából kispusztult Dáciát, Trajánus az egész Római Birodalomból összeszedett új lakosokkal népesítette; sok városokat megújított, 's az egész Provinciát jó rendbe hozta. — De az utána következett Hadriánus, kit az Írók, nagy talentumának, 's sok jeles tetteinek dicsérete mellett, a' Trajánus dicsősége' irigylésével bélyegeznek; a' ki ezen indúlattól ösztönözvetvén, az Eufrátesen túl Trajánus által Rómá' hatalma alá hajtott három Provinciákkal (Assyriával, Mesopotamiával 's Armeniával) önként felhagyott, vissza híván azokból az őrző seregeket, Dáciával is így szándékozott tenni; de baráti rátámadván, hogy az ottani sok Római polgárokat barbároknak akarja alávetni, szándékát megváltoztatta. *) De épen még sem hagyta Dáciát; mert a' Trajánus' derék hídját lerontatta, 's még építő-mesterét *Apollodorust* is megölette; azt vetvén okúl, mint *Dio Cassius* megjegyzette: hogy ezen hidon könnyen beüthetnének az ideger nemzetek a Római birodalomba. — Így szinte magára hagyattván ez a' Provincia, kevés függést esmert; már *Commodus*, mint *Lampridius* **) megjegyzi, nem akarta Urának esmerni, „in Dacia Imperium ejus recusantibus provincialibus.“ — *Aurelianus* Cs. pedig semmiképen nem reménylhetvén már, hogy hatalma alatt megtarthassa, midőn a' Dunán alól fekvő Provinciák Illyria 's Moesia is elpusztítottak, egészen felhagyott vele, 's lakosait Moesiába által költöztette, mellynek ezekkel beültetett részét (alsó 's felső Moesia között, a' mai Servia' keleti 's Bulgária' nyugoti részét) maga Dáciájának — *Dacia Aureliani* — nevezte. ***)

*) *Estropius VIII. 5.* — **) *in vita Commodi cap. XLII.* — ***) *F. Vopiscus in vita Aureliani cap. XXXIX.* *Estropius IX. 9.*

A' Rómaiak' kezekből legelőször is a' Gothok (Jornandes szerint Scandinaviából származott Német nép) foglalták el Dáciát. Innen mivel a' Gothok azon föld birtokába jutottak, melyet az előtt Géták birtak, és mivel ez a' két név közel van egymáshoz; sok Irók Gétákat irnak Gothok helyett, *Spartianustól* fogva, a' ki azt írja a' Caracalla életében: hogy a' Gothok Gétáknak hívtak. — A' Gothokkal egybe kötötték itt magokat a' következők: *Theruingi, Grutungi, Thaiphalí,* és *Victophali,* a' két utolsók Scythia eredetűek; *Vandálok* is laktak a' Maros és Körös' vidékein, kiket a' Gothok hatalmuk alá hajtottak. — Lásd *Eutrop. VIII. 2. Jornandes C. 24.*

Ezek után a' Hunn-ok lettek Dácia urai 376-dik esztendőben, 's birták azt 454-díkgig, midőn az Attila' halála után meghasonlván egymás között, alkalmatosságot adtak a' *Gepidáknak* (a' Gothokkal egy származású Német nép) hogy azt magokévá tehessék; 's míg ezek birták, mint Jornandes írja, *Gepidia* nevet viselt. — A' hatodik század' közepe táján, az *Avarok'* birtokokba esett; kik Pannonia' akkori lakosival a' Lombardokkal össze szövetségzén, a' Gepida nevet egészen elenyésztették. — Mintegy 230 esztendei itt lakások után, a' 8-dik század végén, *Nagy Károly-tól* meggyőzöttetvén Ásiába vissza költöztek. D' Anville *) azt írja; hogy még más is van egy nemzet *Avar* névvel a' Caucasus mellett.

Az Avarok' kiköltözések után, mint *Eginhard,* Nagy Károly' Titoknokja említi, a' *Kegyes Lajos'* életében, Dáciának Dunamellyéki részét a' Bolgárok' szomszédságokban, az *Abotritok* vagy más névvel *Praedenecentek* (Tót-nép) lakták. Hasonló nevű Tót-nép (Obotritok) lakott a' Bálti tenger' partjain is; 's a' két hely' távolsága ellent nem állván, hihető, hogy ezek rokonok, sőt hogy ugyan azon nép. Nem lehetetlen hogy *Bodrogh* és *Párdány* városok is ezektől vették neveiket. Erdélyt Oláhok (*Ulachi* vagy *Valachi*) lakták, hihetően a' még Trajánus által Római coloniákkal vegyített Dácok' maradványi. Mikor és honnan vették ezen nevet nehéz rá találni. *Cromer* Varmiai Püspök is így ír erről (In Cronico de rebus gestis Polonorum) „unde et quando Valachi dici coeperint, non comperio.“ Mert hogy egy *Flaccus* nevű Rómaitól nevezettek volna így, mint *Aeneas Sylvius* és *Bonfinius* vélekedtek, sok tudósoktól elnem fogadtatott.

Vége 889-dik esztendőtől fogva, avagy csak nagyobb részét, a' Scythia származású, és így a' historia' emlékezetére legrégibb birtokostól eredett *Magyar* nemzet bírja. — Birja is sérthetetlenül, telyes megelégedéssel 's egytérítéssel kedves honnját az időnek végéig!!!

A' Géták' 's később Dácok' nevezetesebb tulajdonságaik.

Tulajdon Királyaik alatt inkább ügyeltek a' hadi gyakorlásokra mint az erkölcs' tökéletesedésére; dicsértetik is minden Thráciák felett vítétségök, 's a' már Thucydidestől is dicsért nyilazásbeli ügyességeket Dáciában sem felejtették el, mint írja Horátz **)

Poene occupatam seditionibus
Delevit urbem Dacus et Aethiops
Hic classe formidatus, ille
Missilibus melior sagittis.

Mindazáltal nem voltak híjjával egészen az erkölcs' pallérozásának is. Már Herodotus is vítétségök mellett egyszer'smind igazság szeretésüket is dicséri.

*) A' Közép idő' Geographiája' utolsó cikkelyében; a' Német fordítás' 235-dik lapján.

**) *Carm. Libro III. Oda 7. nem kiülmben 15 - 16. Ovid. Triat. L. V. El. 8.*

Vallásoknak *Zalmoxis* nevű honnfjok volt szerzője; a' ki — mint Herodotus a' Hellespontus mellett lakott Görögöktől hallotta — ifjú korában Számószba vitetvén, 's ott a' Pythagoras' szolgájává lévén, ennek némelly dogmájival, 's a' Görög culturával megismerkedett; — idővel szabadáá lévén nagy gazdagságságot szerzett, melyet hazájába viszsza menvén, czérljának elérésére fordított. Építtetett t. i. egy nagy házat, mellyben a' főbb embereket naponként vendégelte, 's tanította több hit tárgyai között különösen arra: hogy ők a' halál után is élni fognak, egy minden jókkal bővölködő helyre költözvén, hol soha meg nem halnak. Minekutánna az egész nép előtt tekintetett nyert, hogy annyival inkább elhitesse tanításait, elvonta magát a' társalkodástól, 's három esztendeig senkitől nem látatva hazának alsó rejtekében tartózkodott. Mindenek kívánták 's szánták őt mint megholtat; a' 4-dik esztendőben véletlen ismét megjelenvén, senki nem kételkedett többé hogy *Zalmoxis* halhatatlan, 's vele együtt ők is örökké boldogok lesznek. — Maga Herodotus úgy hitte, hogy *Zalmoxis* sok esztendővel előbb élt Pythagorásnál, de mikor, 's mimódon nyert Isteni tiszteletet, nem határozza meg. Elég az hogy ötet tartották Isteneknek a' Géták; 's a' villámlás, menyörgés' alkalmatosságával nyilatkat övöldöztek az ég felé, oly czélből hogy megijeszessék az idegen Isteneket. *) Strábo **) pedig úgy írja: hogy ez jövendöléséről ellirasedvén, a' Király' megegyezésével, előbb ugyan csak követnek, vagy közbenjárónak a' nép 's az Istenek között, azután pedig éppen Istennek tartatott, még pedig éltében is; a' midőn már csak a' Királlyal társalkodott, 's egyebeknek szolgálain kívül ritkán mutatta magát. Látván pedig a' Király, hogy a' nép így még engedelmesebb az ő Isteni eredetűeknek hitt rendelései 's parancsolati eránt, még inkább előmozdította tiszteletét. — Boerebistes alatt egy *Decaeniús* (Δεκαεινός) nevű állott *Zalmoxis* (így írja Strábo) helyébe; a' ki Egyiptomban némelly jövendölés' titkait megtanulván, a' Boerebistes' megegyezésével nagy tekintetű szerzett magának; a' népet engedelmesre, mértékletes 's józan életre tanította, oly fogamatossan: hogy a' Géták' szülő-töveiket is kivagdalták — magát pedig oly buzgón tisztelték, mint az előtt *Zalmoxis*t. — Kiváltképpen aszszonyaik voltak buzgók 's kegyesek; ezek serkengették férjeket is a' szent foglalatosságokra; naponként ötször áldoztak.

Sok feleséget, tízet tizenkettőt 's többet is tartottak; a' kinek csak négy vagy öt lehetett, szegénynek 's feleségtelennek (ἀνυμφος, ἀθλιος, ἀνυμενωος) hivatott. — Így írja Menander, ki maga is Géta volt, Strábonál felhozott verseiben.

Külső magok viseletnek emlékezetét a' Trajánus oszlopa tartotta-meg; innen tudhatjuk, hogy a' régi Dácok hajokat lenyírták, szakállokat pedig éppen hagyták; a' férfiak széles újjú bő felső ruhát hordtak, melly térdig ért, 's derekokon övvel köttetett által; ezen felül egy könnyű köpönyegyet viseltek, melly hátokat 's bal oldalakat fedezte, 's felül kapocscsal foglaltatott öszve; láb-szárokat talpas saru, fejeket pedig szoros, de hosszú, — 's ha a' szükség kivanta, füleiket is betakarható süveg fedezte. — Aszszonyaik' öltözetük is látszik a' Trajánus' oszlopán. Ezek is övvel magokhoz szorított, 's lábíg erő újjas alsó ruhát hordtak; fejeket lenből készült kendővel kötötték-be. — Látni lehet a' Trajánus oszlopáról vett rajzolatokat Mannert *Res Trajani ad Danubium gestae* című munkájához foglalva.

*) Herodot. IV. 94. 95. **) Geogr. I. VII. Cap. III.

Dácia' kiterjedése felosztása 's éghajlata.

A' Dácok' fellyebb elő adott rövid históriájokból önként érthető azon külömbiség, melyet Dácia' kiterjedésére nézve találunk a' régi Íróknál. *Strábó és Dio Cassius* a' Dunának mind a' két partjaira teszik Dáciát, még pedig az utolsóbb délre a' *Haemus* hegyig terjesztve, és így Maesit is bele foglalva. — Erre czéloz a' Poéták' *uterque Dacus* kifejezések is, értvén azon a' Dunán felül, 's alól lakó Dácokat. — *Ptolemaeus* is egybe fogva Moesiával így adja elő annak kiterjedését: hossza úgymond a' Duna' délre fordulásától a' *Pteron* nevű Fekete-tengerre fekvő hegyig; szélessége pedig a' *Scodrus* vagy *Scordus* (a' mai *Argentaro*, Bulgária 's Macedónia között) hegytől, a' *Karpát* hegyekig: amazt 5000, ezt pedig 3500. stádiumra teszi. — Itt mi úgy vesszszük Dáciát mint volt a' Trajánus' idejében, vagy mint Római provinciát; 's ennek következők voltak határai: nyugotra a' *Tisza*, keletre a' *Pruth*, délre a' *Duna*, 's északra a' *Karpát* hegyek. E' szerint magába foglalta a' régi Dácia, a' mai Magyar-ország' egy részét, Bukovinát, Erdély-országot, Moldávia' 's Valachia' részeit a' *Pruthig*.

Természeti fekvése szerint, *északi* vagy *Karpát vidéki* (*Alpestris*) *közép* (*Mediterranea*) és *Duna-parti* (*Ripensis*) részekre osztatott. — Más felosztása lehetett a' lakosok' külömböző neveik szerint; mert a' fő Dácus népnek több osztályai emlittetnek, de a' mellyeknek pusztá neveiken kívül keveset tudhatunk, némelylekről pedig azt sem állíthatjuk bizonyosan, hogy Dácus eredetűek. — Nevezetesebbek ezek között:

1. *Anartú* vagy *J. Caesar* *) szerint *Anartes*. *Ptolemaeus* ezeket legmesszebb teszi észak felé, 's innen *Cellárius* úgy vélekedett, hogy a' *Tisza* mellett laktak, 's ott adott nekik helyet *abroszán*, így d' *Anville* is.

2. *Teurisci*. *Cellárius* jobbra teszi ezeket az *Anartokhoz*, és így a' mai Erdélybe; d' *Anville* nem jegyzette-fel. Ha, mint nevek hasonlatosságából gondolhatni, atyafiasok a' *Tauriscok*-kal, nem *Dacus*, hanem *Gallus* eredetűek. *Nitsch* **) szerint más névvel *Teuringi*, mellyből némelylek úgy vélekednek, hogy ezek a' Szakszóniai *Thuringok'* tör'söki voltak.

3. *Jassú* a' *Hierassus* mellett laktak. Az *Antonínus pius* oszlopán „*Praefectus municipii Dacorum Jassiorum*“ olvastatik. — Moldávia' mostani fő városa *Jassy* ezeknek tartja nevet, melly a' *Ptolemaeus* *Petrodava*-jával egynek tartatik. — A' többi kisebb nép-ágazatokról, úgymint: *Cistoboci*, *Cacoensü*, *Cotensü*, *Sinsü*, *Püphügi*, *Albocensü*, *Biéphi*, *Prendavesü* 's a' t. pusztá neveiken kívül keveset tudhatni.

A' mi éghajlatját, levegője' 's földje' természetét illeti Dáciának, ha betű szerint igazak a' *Herodotus'* *Strábó* 's *Ovidius'* ***) elő adásai; úgy ennek 's a' többi szomszéd tartományoknak, nagy változást kellett azolta tapasztalni. Ezek mind úgy adják elő a' Duna mellyéki, kivált pedig a' Dunán felül lévő tartományokat, mint igen hideg 's terméketlen helyeket. *Herodotus* szerint itt nyolcz holdnapig túrhethetlen hideg uralkodik, 's minden megfagy; úgy hogy nem vizet leöntve, hanem tüzet rakva lehet sarat csinálni a' földön; a' többi négy holdnapokban pedig nincsen ugyan fagy, de hideg van akkor is. — Az itteni nagy hideget abból is bizonyítja *Herodotus* valamint *Strábó* is: hogy itt szamarat és ösz-

*) De Bello Gall. VI. 25. **) Wörterbuch der alten Geographie. ***) Herodot. IV. 28 — 31. Strabo VII. 5. Ovid. de ponto III. Elég. 1.

vért nem tartanak; mert ezen állatok nem állják-ki a nagy hideget; és hogy teheneik is vagy éppen szarvatlanok, vagy igen kis szarvúak; mert ezen tag nem nevededik nagy hidegben; — sőt, mint Strábó hozzá teszi, önként is elszokták vágni a lakosok marháik szarvaikat, mert úgymond, ez a tag legkevésbé bírja a hideget. — De ha megengedjük is, hogy a földművelés, 's a sok erdők kiirtása után melegegett ezen tartomány levegője; vagy hogy hidegebb volt hajdan műveletlen, mint most művelt állapotjában: még is nagy része ezen előadásnak alkalmasint kevés telet tapasztalt írókat árul-el, kiknek a kis Ásiai meleg éghajlathoz képest tetszett oly tűrhetetlen hidegnek a Duna vidéke. — Ezt mondhatjuk az Ovidius leírásáról is, sőt még azzal többet hogy ő Poéta volt; mert avagy első tekintetre is nem poétai leírás é ez?

Tu neque ver sentis cinctum florente corona,
Tu neque messorum corpora nuda vides.
Nec tibi pampineas autumnus porrigit uvae;
Cuncta sed immodicum tempora frigus habent.

Tegyük hozzá az említett okokhoz, a különböző időjárást is. Egy esztendő, sőt néha több egymás után következő esztendők hidegebbek mint mások; mint ezt a közelebbiek is bizonyítják. Az 1813-iktól fogva 1817-ikig olly mostoha mérsékletű levegőnk volt; hogy hazai tudósaink is az éghajlat változását kezdték állítani, 's a könnyen hívőket éghajlatunknak még idővel Sziberiaivá leendő fordulásával ijesztgetni. De hogy a közelebbi két esztendő minden ilyen gondolkozást megzáfolt, kiki tudja.

Trajánus Dáciaja hegyei, 's nevezetesebb folyói.

Fő hegyei, a Kárpát (*Carpati* vagy *Carpatés*) hegyek; az a nagy hegy láncz, melly Lengyel, Magyar, 's Erdély Országok között nyúlik. Olvassatik a régi Íróknál *Carpatés* vagy *Carpatus* névvel is az egyesben.

Nevezetesebb folyói: *Ister* vagy *Danubius* (Duna), már Herodotus is legnagyobb folyójának esmérte nem csak a régi Scythiának, hanem egész Európának; de eredetére nézve hibázik, — ezt csak a Rómaiak tanulhatták-ki, midőn *Rhaetiát* 's *Vindeliciát* meghódították, — ő azt tartotta hogy az Európai legnyugotibb lakosok a Celták földjökön eredvén, egész Európát végig folya. — Dácia folyóját magába vévén némellyek szerint őt, mások szerint hat torkolatokkal ömlik a Fekete-tengerbe.

Tibiscus, *Tibisia*, *Pathyssus* (*Tisza*) a Kárpát hegyekből ered, 's felül a Száván a Dunába szakad.

Maris, *Marisia*, *Marissus* (Maros) ma tudjuk hogy ez a Tiszával egyesül; hihetőbb hogy így volt hajdan is, és hogy hibáztak Herodotus 's Strábó, kik ezt egyenesen a Dunába folyatták.

Sargetia (Küküllő) *Zarniegethusa* mellett. Mannert ezt egynek tartja a *Rhabon*-nal, mások szerint pedig a *Sargetia* a *Rhabon*ba foly, és így a *Rhabon* a *Maris*-sal egy. — Ez a folyó alá rejtette kincsét Decebalus, mint írja *Dio Cassius*. *)

*) Hist. Rom. LXVIII. 14.

Aluta. Herodot. *Tiarantos* (Olt) a' Karpát hegyekből ered, 's a' Trajánus' hídja és Ni-eopolis között a' Dunával egyesül.

Hierassus. Amm. Marc. *Gerarus* (Prúth) Herodotus szerint ennek a' Scytháknál *Porata*, a' Görögöknél pedig *Pyretos* neve volt, 's kétség kívül ebből maradt mostani neve is. — Határ folyó, 's a' Dunába szakad.

Ordissus vagy *Ardiscus* (Argischa) *Napolis* (Jalonicza) *Ararus* Const. Porphyrog. szerint *Serotos* 's ebből lett mai neve *Sireth*, másképpen *Moldava*. Ezen három folyók az *Aluta* és *Hierassus* közt folynak, 's hasonlóképpen a' Dunával egyesülnek.

Nevezetesebb városai.

Tibiscum vagy *Tiviscum*, a' Temes és Bisztra folyók' egybe szakadásoktól nyugotra, a' mai *Karváran* helység mellett, egy jó magyar mértföldre Káránsebestől, északra. Ezen fekvésre mutatnak az itt most is találtató omladékok, 's a' mértékeknek ezzel helyes össze-illések. Hibáznak tehát, a' kik ezt a' Tisza mellett vagy *Temesvár*-ban keresik. Municipális város volt, 's egy a' legjelesebb városai közül ezen Tartománynak.

Ulpianum, nevét kétség kívül a' Trajánus tiszteletére kapta. *Kolosvár*' tőjén feketett. *Napuca* vagy *Napoca*. Sponius *) és *Reinosius* Kolosvárt értik ezen, egy ott találtatott *Col. nap.* felül-írású kőnél fogva. D' Anville *Dobokát* tartja ennek; Mannert pedig a' Nyá-rád' és Maros' egybe folyásoknál, *Nyarad* nevű helység mellett keresi.

Patruissa vagy *Patosissa*, Mannert szerint a' Torda és Szeben között lévő Ország-útban. — Közönségesen a' mai *Burglos* nevű helységnek tartatik, Kolosváron felül.

Salinae, Torda mellett, hol só ma is ásatik.

Paralissum vagy Ptolem. szerint *Parolissum*, Károly-fejérváron felül a' Maros mellett.

Singidava a' mai *Enyed*, mely mind nevének hasonlatosságából, mind a' Ptolemaeus mértékéből, mind az itt talált sok Római pénzekből helybe hagyható, de Mannert Déva mellé teszi.

Zeugma. Cellárius ezt a' Rhabonon vagy Sargetián volt hídtól nevezettnek állítja. D' Anville a' maga abroszán *Pons Augusti* névvel jegyezte, melyet Mannert is követ. Azt tartják, hogy ez a' Bisztra mellett, *Boniszár*-hoz közel, a' Vaskapu' szomszédságában feküdt.

Zarmisgethusa, később *Ulpia Trajana*, egy felül-írás: *Colonia Ulpia Trajana Aug. Dacica Sarmisgethusa*. A' hajdani Sargetia folyó, 's a' mai Várhely nevű helység mellett feküdt, hol most is sok omladéki látszanak, és sok szép régiségek találatnak. Ez volt fő városa a' tartománynak, Trajánus coloniája; elébb pedig a' Dácus Királyok' residentziája.

Apulum később *Alba Julia*; némely köveken *colonia*, másokon *municipium* mellék névvel olvastatik, és hogy „*Quatuor viros Decuriones habuit*“ melyekből hajdani díszét lehet következtetni. *Károly-fejérvárra* esik fekvése, hol ma is sok kövek találatnak felül-írásokkal.

Nicopolis ad Istrum mellék névvel, az Olt' Dunába szakadásához közel, Trajánus építelte.

*) In murell. erud. satiq. pag. 168.

Milata vagy *Malata* t. i. castra. Péterváradtól nyugotra, *Bonastor* nevű kis helység' táján fekkent és mint az ottani maradványok mutatják jeles város lehetett; némelyek pedig éppen Pétervárad' helyére teszik. *Bonónia* nevet is viselt, mert a *Peutinger táblája Milatát* nevez Bonónia nélkül; az *Itinerarium*, *notitia Imperii*, és *Ammianus* pedig *Bonóniát* *Milata* nélkül.

Egyéb kevésbé nevezetes helyeket elmellőzván, szükség itt végre említeni ama nevezetes művet, a' *Trajánus hidját*, melyet ő, mint fellyebb is említettett, a' Dácok ellen viselt második hada' alkalmával, 105-dik esztendőben kőből építtetett. Dio Cassius *) így írja ezt le: hús négyszegletű kővekből rakott oszlopai voltak, a' fundamentomon kívül 150 láb magasságúak, 's 60 láb szélességűek, 170 lábra egymástól; és ezek boltozattal köttettek egybe. — Innen vették az újjabbak is ezen hid' leírását, de még is oly különbözöen, hogy *Paul Jovius* **) 34. — Gróf *Marsigli* pedig a' maga Dunáról írt munkájában 23 oszlopot számolnak. — Helyére nézve is ezen hidnak megoszlottak a' tudósok' vélekedéseik. Cellárius mind ezeket össze szedte, adjuk ezekhez a' *Leonclav'* vélekedését, ki is a' Dio Cassiusra tett jegyzéseiben így ír: „*Pontis Trajani reliquias pilarum hodieque cernuntur sub aquis, locus est ad illa Trajani castra, quibus nunc est nomen Várhel apud Ungaros.* Cellárius' a' *Procópús* tekintetét követvén, *Ad aquas* nevű helység mellé teszi, így d' *Anville* is. *Büsching* a' maga *Geographiájában* *Czernigrad* és *Csernez* között, *Severin*hez közel mutat ennek helyet, hol alig van ezer lépés a' Duna' szélessége; őt követi *Mannert* is fellyebb említett munkájában; és ez Dio Cassiussal is leginkább megegyez, mert az ő előadása szerint egy olyan helyen építette azon hidat Trajánus, hol a' Duna legkeskenyebb; a' mi több, apadáskor most is látszanak itt maradványai a' hidlábaknak. — Az Ol' Dunába szakadásánál is látszanak hid' maradványai, és némelyek tévedésből ide teszik a' Trajánus' hidját; de ez fa-híd volt, 's Nagy Constantin építette, mikor a' Góthok ellen vitte hadát. — Trajánus is építtetett első hada' alkalmával két hidakat, de hajókból, egyet *Gradiskánál*, mást *Colombánánál*, mint írja *Mannert* többször említett munkájában.

N.

*) Hist. Rom. LXVIII: 15. **) Hist. Lib. XL. pag. 511.

19.

A' Habozóról a' Literaturában.

(Jouy után.)

Clouds upon clouds ascending.

Milton.

Felhőket felhőkre halasztnak.

Valami O' Canor nevű, Ir-országi születésű Úr, Párisban iskolát nyitja egy új tudományra, mellyet önn magáénak vall, 's a' *Habozó* névvel bélyegez. Egy hirdetményben, mellyben jól pergő, és hangzatos szókkal takarja intézete' valóságos célját, világosan csak annyit mond, hogy az *Ösméretlennek apostola* 's *hogy a' jelen század' szükségeinek elöget tenni küldetett*. Új kedv-töltéseket talált-fel, mellyeket megakar esmertetni felebarátjival: 's azokat a' természet' örökös törvényein mondja alaposúlva lenni, de ezek a' mesterség' szoros rendszabásának ellenébe téve, igazán szállván, nem egyebek, mint Martin, Kent, Krudener asszonyosság és Schelguen Úr' mysticus theóriái, közönséges rendszerbe hozva, 's a' költésre alkalmaztatva.

A' minap St. Germain hóstátja egyik házában találkozik ezen álomjáró (sommnambule) költővel, hol, mint az égi mannákat úgy szedték-fel néhány asszonyok száz értelmű jövendöléseit, mellyeket mély és érzékeny hangon ada-ki magából. Történetből vele folytatott szóllalkozásom' rövid idejét arra használtam, hogy kitudjam a' *Habozó* tudománya', mellynek ő magát apostolává tette, miben létét.

„Uram! monda ő, bár mi ellensége legyek is a' definicióknak, mellyek csak szétszedik *) az igasságot, nem tétovázok mindazáltal megfelelni kegyed' sarkalló kérdésére **) hogy mi a' *Habozó*? Ez a' lángész' apja. Valóban, nints e' megmutatva, hogy a' fellengős a' végzetetlenben van? de mi hát a' végzetetlen, ha nem a' *Habozó*? Minél kevesebbet ért az ember, annál többet gyanút; így hát ezen örökös sejtések' segedelmével nyit magának roppant pályát a' képzelődés, hol öröm-élve lebeg és ringatózik a' *Habozó*' kebelében.

„Soha se kör-széleznai semmit is ***) kikerülni a' tulajdon szót, gondolatját csak fellegen keresztül láttatni, a' legösszeférhetlenebb képeket együvé társasítani, ezek az általam tanított tudomány' első elementomai, mellynek csalhatatlan foganatja egy új literaturát teremteni. — De nem fél e, édes kedves O' Canor Uram, hogy ezen mód, vagy

*) décomposé. **) Question présentée. ***) Ne jamais arrêter au contour.

is inkább ezen módatlanság, tanítványaival ugyan azon literatúrai munkában minden idők' és helyek' erkölceit fogja összezavartatni; hogy ők majd a' személyeket harlakín ruhába öltöztetik, mellynek minden idő-kor, minden ország fogja egy egy darabját magáénak állíthatni, de a' melly összeségében, semmi nemzethez, semmi korhoz nem lézen tartozandó? Nem fél e szintűgy, hogy az oskolájából kikerülendő írók eredeti szinletet akarván adni írásiknak, elrontandják, 's természetéből kivetkezetik a' nyelvet, hogy abból majd minden szoros ideát, minden természetes és együgyű szállás-formát számkivetni igyekezendenek? — Hát ugyan mért nem? ha szabad kérdenem. A' gondolatok' habozása a' kitétel' habozását szüli, 's ha nem tudja az ember szorosan, mit akar mondani, nem látom mi szükség magát világosan kifejezni. Abban áll a' mesterseg' tökéletessége, hogy, mikor helyén van, szeretetre méltó homályba tudjuk magunkat az okosság ellen elsánczolni. Literatúránk a' titok' literatúrája; félünk mi a' meghatározottól 's a' valótól. Azok a' vén Görögök, kiknek örökös példányait kiesküdtük, nagyon félesztüskedtek, hogy formát, arczot, egyszerűval alakot adtak a' képzelődésök által teremtett lényeknek; mi ellenben még olly lényeket is megfosztunk testi érzékeiktől, mellyeket a' természet ezekkel felruházott. Csaldóság minden a' tőlünk alkotott képzetes világban, 's elfogja hinni az Úr, hogy láng-eszes munkájinkból ki kelle vetnünk a' józan okosság' rendszabását, mellyek a' láng-ész' reptét csupán csak akadályoztatják.

„Egy vigjátékról van a' kérdés? a' társaság' erkölcei' vi'sgálása tellyesen haszontalan a' tölem kigondolt' karakterek' rajzolására. A' leányok, ki iránt részvételt akarok gerjesztetni, sem apja, sem anyja nem lesz, 's tulajdonképen a' világ' egy részéhez se fog tartozni. A' szeretetre méltó árva, a' *puzta' szüze*, a' *havak' leánya*, a' *magány' mátkája* leend; még neme is minden baj nélkül kérdésben maradhat. A' kettős értelem, a' kétség, a' bizonytalanság, im' ezek Isteneink, angyalaink, és mű'sáink. Ha egy tellyességgel képtelen meséhez néhány névtelen nevetségeket, példátlan fonákságokat ragasztok, befejezett drámát készítettem.

„— Minél tovább halgatok, annál inkább látszatom észrevenni, hogy a' Habozó' neve alatt a' tiszta romántosságot vallja az Úr; 's jelentem, hogy ezen esetben csak a' behozatal' privilegionmára van jussa. — Nem is kívánok egyebet, 's szerencsémnek tartom Shakspeare' tanítványa lenni. — Ha merném, O' Canor Úr, azt mondanám, hogy még a' Letourneur' rossz fordításában sem olvasta az Úr azt, kit mesterének nevez. — Furcsa lenne, ha az Úr azt velem megvallatná. — Csak egy közönséges tévedésből akarnám az Urat kihozni, 's rá venni az Urat, romántos iskolájának más patrónust keresni. Tanúlja meg az Úr, Professor Úr tölem, hogy, ha van Shakspearenek valamely tisztelethez jussa, ahhoz, mint az emberi természet vi'sgálójának, vagyon. Én egy vad láng-észt látok ő benne, ki, a' korának nyelve által neki nyújtott tetemes színeket használta, finom gondolatai, 's mély belátással teremtett rajzolatának 's festésinek előadására. Shakspeare nem habozó festő: rajzai természet szerént valók. Kétség kívül híjjával van ő az izlésnek és válogatásnak; de épen az igazság' túlsága, az a' hiba, melly szemére vethető. Látja hát az Úr, hogy semmi köze sincs neki a' romántosokkal. — Annál rosszabb, ha Shakspeare olyan a' millyennek tetszik őt' festeni, ne kövessük Shakspeare-t — csak ennyit fel lehetek, 's tovább megyek. Az erkölcsök' és karakterek' habozásához a' leírásokét kell

kőtni; olyl tájakat kell rajzolni, mellyek semmi országban nem találhatók; oly csudálatos és bájos vidékeket, mellyek sehova se tartoznak: adjunk az égboltnak smaragd színleteket; kölcsönözzünk zafir és topáz színt a' fáknak; csak csillogjon minden mint a' csillagok, szavaink üzzék egymást, össze-ütközzenek, felhők-ként egymásra torlódnak, és üdvezültünk.

„— Boucher a' festő, ki a' fákat lazúl-kő színűeknek, 's az eget ró'sa színben festette, igen jó példája ezen az Úr által olyl ékes-szóllóan oltalmazott nemnek. — Bizonyosan; de elmulatta komolyítani e' szeretetre méltó nemét a' festelésnek. A' Komoly, látja az Úr, testvére a' Habozónak. Nem sokat különböztetünk-meg a' setétben, 's ez nagyon szerencsésen esik, valahányszor a' fellengőst kergetjük, hogy a' czélt, kedvező és szent homályba burkolhassuk. Soha se fásítsuk-el képleteinket — minél kevesebbet nevéssünk — keverjünk mindennapi előbeszéléink közzé találos meséket; jövődő mondásokat, ösméltent és bizonytalant — válasszuk a' természetttől mutatott tájak közzül azokat, mellyeket legtöbb árnyék fed — 's a' mellyek mintegy önként behomályosodnak a' lelkek' ide 's tova költözködésére, 's a' más világi beszélgetések', mellyeknek visszaélésétől soha se kell tartani, halgattatására. Minekutánna illy megtelepedett leczkéket adtam a' Habozó' szükséges voltáról a' gondolatokban, erkölcsökben, festelésekben, és karakterekben, nem igen fogok tartózkodni a' Habozó' szükséges volta körül a' kifejezésekben. Van egy bizonyos mód tisztán és szorosan adni-elő még a' bellyebb vonult' gondolatokat is, de mellynek követésétől nagyon kell őrizkedni.

„Égy szóval, folytatá tovább beszédét O' Canor Úr, szavát felemelvén, annak a' mit a' literatúrában azelőtt Szépnek neveztek, ideje tellyesen elmúlt; most abban áll a' mester-ség, hogy a' lelket terhes felfüggesztésben tartjuk, frázisainkat ügyesen elcsennjük, 's az olvasóval eltudjuk hűtetni, hogy szavaink gondolatot rejtegetnek. Mu'sikát kell adni az orczának, kegyet a' gyűlölségnek; azt mondani, hogy ez vagy amaz képlet p. o. teli van ellenhangzással, hogy egy szép asszony a' harmat cseppje' szépségével bír, eggyezőval mindent egymás mellé kell hozni 's összezavarni.

„ — Arra megy-ki az Úr systemája, a' mint látom, hogy azon festőt majmoljuk, ki többféle színekbe mártott ecsetjét a' vászonra csapta, 's összehívta barátjait, nézni e' zavart, mellyet ő képletnek nevezett.

Emelkedni látám a' romantos' szemöldökeit, 's megvetéssel nyilni ajkát. „Az Úr classzikus?“ monda. Elállítám. „Igen is. Csudáalom minden józan elmékkel, ama már csak lételők' tartósága által is eléggé felszentelt' remekeket; 's nem utálván meg őket azért, hogy a' collegium' unalmait juttatják eszembe, azt hiszem, hogy Virgil kegyvel, érzékenységgel, 's harmóniával tellyes-költő, hogy Tacitus még most is példája a' politikai történet íróknak a' tyrannusok' festése' és büntetése' mester-ségében. Tisztelem, de bálványozás nélkül, e' nagy embereket, 's az a' hódolás mellyet nekik nyújtok, csak neveli csudálokozásomat a' velek vetekedő újabb írók iránt.

„Higyen az Úr szavamnak, kedves O' Canor Úr, 's hagyja el azon barbár iskolát, mellynek apostolává vállalkozott; az okosság minden idők' tulajdona, 's vannak határai, az eszelősség csak egy perczig tart, 's korlátalan.

„Kevélykedik az Úr abban, a' mit systemájának nevez — pedig nincs systemája. Minden kornak rossz írói követték a' kegyed által javasolt útát. Státius összefüggtelenségei, Lucán' dagálya, a' Spanyolok' szójátszíságaik, a' Németek' melázó sok értelműségök, az Angolyok' választéktalan 's rendetlen képeik, sikertelen nyitották-meg azon pályát, melyen az Úr tévedezik.

„Csak két valódi és lehető osztlásra az akad minden literatúra: a' jóra 's a' rosszra, az igazra 's a' fonákra. Soha se fogja az Úr, a' Habozó nemnek literatúráját a' föld' legvalóságosabb és legtisztább fejű népénél meggyökereztetni.

„Tudom én, hogy változnak az erkölcsök, hogy az emberek a' költőktől és művészek-től erkölcsaiknek megfelelő új ingerléseket kívánnak; de hiszem éppen ezen vágy az új igazságok iránt, legvilágos'b bizonyosága az ember' természeti ragaszkodásának az idealizált valóhoz. Az őseinknek tetsző formák nincsenek mindég viszonzatban a' jelenkor' erkölcs-eivel, 's ideáljaival; nem vetvén meg amazokat, azt kívánjuk, hogy új lángeszek, a' régi lángelmék' vezetéken, új forma ugyan, de a' természet' köréből ki nem lépő, azonban azt nemesítő és önn korokhoz simuló öröm-éleket szolgáltatassanak a' magok' századjának.

„Ez az én vallásom. A' romántosság' zászlója nevetésemet gerjeszti — a' szoba-szenyesség' (pedantisme) szemetétől pedig csömröködöm. Szabad legyen elibe tennem Virgilt a' *Francia Műsa*' szerzőjinek, 's az okosság' örökös szabásait La Harpe' magyarázgatásainak. Ihol iskolám.“

L.

20.

Egy fiatal Írónak gondolatjai a' Mu'sikáról.

Hogyha gyönyörűségeinket megtekintjük, úgy találjuk, hogy azok nem sokáig tartók. Bár melly kellemes érzéseket gerjessen is bennünk valamelyik, többnyire csak addig tartanak, míg a' gyönyörűséggel magával élünk; nem marad fenn egyéb, hanem csak emlékezete az azon reménység, hogy azzal ismét élhetünk. Már akkor is sokat vesztenénk, ha ezen emlékezet' és reménység' híjával kellene lennünk. De végre mindent elfelejtünk és a' sokszori gyönyörűség idővel nem is lessz gyönyörűség többé. Kell tudnunk, mikép' neveljük örömeinket tulajdon természeteknél nagyobbra és miként tegyük állandóbbá azoknak mulandóságát. Uzsoráskodnunk kell gyönyörűségeinkkel. Úgy kell bánnunk velek, mint valamely tőkepénzzel. Az olyan gyönyörűség, a' mellyel csak magunk élünk, olyan Capitális, mellynek semmi interesse sints. Az, a' ki örömeiben senkit sem részesít,

hasonló az olyan fűsvényhez, ki kincsét zár alatt tartja és annak látásában gyönyörködik, a' nélkül, hogy azt kikölsönözné 's az által szaporítaná. Az, a' ki örömet magában tartja, csak egyszerűen érzi azt; az ellenben, a' ki örömet másokkal közli, azoknak érzését ezersen szaporítja, ha ezerek megosztják vele gyönyörűségét. A' közlés szaporítja, és ezen közlés nemes volta öregbíti azt. Annak képzelése, hogy más is részt vesz azon gyönyörűségben, melyet ő egyedül 's magán érezhetne, neki új gyönyörűség, mely annál édesebb, minél kevesebbé keresi maga hasznát. Illyen mással közölhető mulatság a' *mu'sika*.

De valamint minden mesterségek, melyek a' harmoniának szépségéért tetszenek és a' szív külömbféle indulatainak gerjesztésével foglalatoskodnak, különös figyelmeztést kívánnak, hogy foganatjokat el ne hibázzák, úgy a' *mu'sika* is. Sokszor talán csak a' figyelmező hallgatás az az egyetlen jutalom, melyet *mu'sika*-művészek' becsület-kívánása vár. Annak, ki a' *mu'sikát* esmérí, annak ki Biharinak legcsekélyebb hegedű vonását is hallani akarja, a' legkisebb zajgás is eltűrhetetlen. Egy remek mivben egy hang síncs, mely fontos nem volna, és egy egyetlen taktus, melyet nem hallunk, azon gyönyörűségnek egy részétől megfoszt, melyet a' *mu'sikus* számunkra készít. Engem legalább akkor, midőn valamely szép *mu'sikát* akarok halgatni, minden zaj, minden kérdés úgy megbánt, mintha magamat tsúfolnának; és azt, a' ki ekkor vigyázatlan, irgalmasság nélkül minden érzéséből 's izléséből kitagadom.

Még is láttam olyakat, kiknek nem csak kevesebb érzések volt a' szép eránt, mintsem hogy figyelmezhettek volna; hanem zajgások által másokat is gyönyörűségeikben akadályoztatni kívántak és a' társaság' figyelmét ruháiknak vagy verő óráiknak fitogatása által magokra vonni igyekeztek, mintha ők olly fontos személyek lettek volna, hogy nem nekik a' *mu'sikára* ügyelni, hanem másoknak reájok kellett volna nézni. Örülök rajta, hogy csak kevés illyen szeles embereket 's mindedig nem igen sokszor találtam. Csudálatos pedig, hogy azok, kik ezen hibát követik-el, azon hiszemben vannak, mintha ők tudnák mi az illendőség, holott ezzel, valamint a' jó erkölcsökkel, semmi sem ellenkezik inkább, mint egész társaságokat elkedvetleníteni azon kis gyönyörűségért, hogy reájok ügyeljenek. — A' ki a' *mu'sikában* nem tud gyönyörködni, abban aligha minden felséges, minden nemes érzések el nem tompultak.

Általában a' *mu'sikát* úgy lehet nézni mint valamely előtünk esmeretlen Istenség' 's egy dicsőbb élet' előhangjainak harmoniáját, mellyen képzeleteink a' nemesebb indulatok' 's szelidebb érzések' roppant országába 's arany századjába ragadnak.

S. J.

21.

Bokátzius János.

Azon a maga idejében nem csekély hírű emberek közzé tartozik, kik nem eléggé ismertetsek. Maga a hír 's név is tudniillik bár mi lelkes dolog legyen, sok viszontagságoknak van alája vetve. Némelly emberek csak a 'századok' zajjai és indulatoskodásai' megszállása után ütök-fel a 'síról' fejüket, midőn mintegy megértt már a 'Jövendőnek' az, a' mi elmúlt; 's az eltűnt gyűlölségeket, vonszódásokat, részre-hajlásokat, hamis ítéleteket, a' maga környitményei aránt forró, de az elmúltak' megítélésében csendesebb és mértékletesebb jelentét eltikasztja, 's bár minémű már elfelejtett érdemet, némelly kis árnyekai miatt a' valódi fénytől többé meg nem foszt.

Illő hát Bokátzius Jánost valamennyire jobban megüsmértetni, és abból, a' mit róla, hol itt, hol amott össze szedegeték, kiszemelni azt, a' mi talán nem egészen érdemtelen akár a' mostani, akár a' jövőendő kor' emlékeztetére.

Luzátiában született ő Vetschau' helységében, 1560-ban; de mivel Gäbel Miklós tanítója által, már első ifjúságában hívatott Magyar Országba, 's egész életét honunkban töltötte, méltán dísz nyer't hazánkfijai közzé számláljuk őtet.

Már zenge esztendeiben költői szikrácskák ütötték-ki magokat belőle, mindég csalhatatlan jelei az eleven elmének; mivel azonban az akkori idők' kimíveltsége szerint elholt nyelvben játszatta azokat, 's egyébaránt is sok másnemű mindenféle foglalatosságai meg nem engedték a' szent tűz' élesztőbb táplálását, a' régiség' minden remek példái mellett sem igen emelheté mindég lobbanóbb és magossabb eredeti lángra költői tehetségét.

Még fiatal korában járta-meg a' Szász Akademiákat, és különösen Vittembergát, Luther' hírsége' bölcsőjét, ott a' bölcselkedés doctorává lévén, és több nevezetesebb emberek' barátságába jutván, az ő pártfogások mellett, elébb ugyan a' Szászok közt a' Szepeségben nyitá Oskolát, azután pedig 1594-ben Eperjes' városa' tanácsától, az Augsburgi vallástétel' Kollegioma' Rektorává meghívatott. *)

Híres tanító volt ő a' maga idejében. Azt mondja róla Bél Mátyás: hogy Felső Magyar Ország köz-mesterének látszattathaték, úgy tódult össze mindenünnen vetekedve tanításaira a' nemes ifjúság, mellyet ő nem csak az iskolák' mintegy saját tárgyaiban és tanítmányaiban szorgalmasan kiformált, hanem kivált közönségesen az egész élet' szük-

*) Az Eperjesi Tanács meghívó levelében ezeket írta hozzá: „Eui alii quoque in electionem venire potuerunt: nos tamen „illis omnibus H. V. munitis id et officium Rectoris Scholae nostrae, quod felix et fructum ait, offerimus: cum aliis de „causa, tua, quod de ejus pietate et eruditione, nobis omnibus optime constat.“ etc. etc.

ségeire, és idővel a' köz-jó' vezérlésére tartozandókban is, megforgatott. *) Bizonyítják ezt két alagyái, egyik a' nemesség' eredetéről, a' másik pedig, melyet a' valódi nemességről írt. **)

Ezen úton jött ő Fő-herczeg Makszimilián, Báthori 'Sigmond, Hardek, Tauffenbah, Forgács Simon, a' Homonnaiak, Sósok, Darholczok, és más akkori nevezetes emberek' esmeretségébe, kiktől Rudolf Császárnak, mint tudós és köz-hasznú ember ajánlatván, a' fejedelmi kegyelemiől nem csak borostyán-koszorús vers-szerzővé, (a' mint Bod Péter mondja) nevezetett-ki, hanem czimert mutatható nemességgel is megajándékoztaték. Czimere' paizsán és sisakján gölya volt festve a' vers-szerzőt borostyánnal koronázó állásban, a' sisakból pedig két koszorús zászló nyúltott-ki, melynek egyike a' jobb oldalú t. i. két fejű sással, másika pedig a' hold' és csillagok' képeikkel tündöklött; annál nagyobb megkülömböztetés akkoriban, mivel azon idők csupán csak vitészséghez kötének nemességet, és minden egyéb kitündöklést a' nemesi rangra méltatlannak tartották. Szívesebb versekre ***) gerjeszthette volna tehát a' hála-érzés Bokátziust, mint a' mellyekkel Ő Felsége' kegyelmét megküszönte, és valóban sokkal különb e' következő pár sor, mellyekkel Taubmann Fridrik örvendezte a' koszorúsának,

Nostrum est virtutem bene gestis quaerere rebus,
Virtuti pretium ponere, Caesaris est.

mint azon egy merő szó-játékon, több sorokon keresztül forgó czikornyás versezet, mellyel maga a' koszorús, kegyelmes Urának hálálkodott. Jobb talán az önnön magára írt következő distichonja:

Praga mihi laurum, titulos Witteberga magistri,
Hungaria officium conjugumque dedit.

Nevelték a' felségi megkülömböztetések mind hírét mind nevét Bokátziusnak, a' minék következőségében, Eperjesről Kassára hivatott-meg Oskola Rektornak. Több, nagyobb, fontosabb és nevezetesebb dísz ruházott akkorában az illetén meghívás, a' meghívottra, mint mostan. Az akkori idők' színéhez tartozó tudnillik: mind a' mellett, hogy csak nem csupán a' vitészség becsültetett, a' béke' mesterseégeit és tudományait tiszelni, mert azon dolgok iránt szoktak az emberek leginkább tisztelettel viseltetni, mellyeket legjobban csudálnak, és semmit se csudálnak úgy, mint azt, a' mit csak félig meddig ismér-

*) *Communem certe Hungariae Superioris Praeceptorem diximus; Ita in ejus disciplinam nobilis adolescentia certatim confluebat, quam ille non literis tantum, quae sunt scholae quodammodo propriae, solenter formabat; sed in praecipue artibus subigebat, quae cum totius universum vitae; tum administrandae olim republicae, sunt necessariae. Lásd Adparatos ad Hist. Hungariae Matthiae Bel, Posonii 1755.*

**) *Lásd Hungarid. Libro II. pag. 165. et 175.*

ccc) *Aurea cum Ducibus, des laurea certa Poëta,
Quae bene divitiis, Maxime CAESAR habes.
Aurea das Ducibus, mihi laurea certa RYDOLPHE!
Sic aureum et laurum det tibi sancta Trias!
Aurea sic redeant TE Caesare secunda, sic TE
Aurea, sed aëro, ponat in astra DEVS!*

nek, és a' mihez szívesen látszattatnának érteni; a' becsülés' díjját ellenben, csak azon tárgyakra halmozzák, melyeket magok is többnyire gyakorlanak, vagy képesek gyakorlani, 's a' melyeket nem becsülni önn' magok legyaláztatása nélkül lehetetlen volna nékiek. Nem állítom én, hogy helyesebben gyakoroltatik mostanában a' tanítás' mestersége, mint Bokátzius idejében; de bizonyos, hogy közönségesebben ösmeretek most a' jó tanítás' rendszabásai, melyek ha ritkábban gyakoroltatnak is olyan jól, mint az előtt, annak nem a' közönségesebb tudatlanságban, hanem egyéb egészen más környüállásokban kell okát keresni. — Eléggé tisztá Diáksággal, *) olyannal t. i. millyet már ma akárhol is ritkán olvasunk, történt Bokátzius' meghívása, de a' tudományokat és azok' tanítóját tisztelő város még ezen meghívással sem elégedett-meg, hanem rövid idő múlva közakarral, Tanácscsába is befogadta Oskola Rektorát; nem sokára azután Város-birájává is lón a' Senátor és Rektor, 's egyszer'smind a' várost is, az iskolákat is egyformán és szerencsésen igazgatván, így írta magát alá leveleiben: *Rector utriusque Reipublicae.* **)

Megjegyzésre méltó, hogy noha a' tanítgatás' bajait és nehézségeit nagyon érzette légyen, ***) még is jobban szított szíve oskola tisztíthez, mint a' városléhoz, holott ez is a' legnagyobb díszszel és megelégedéssel vitte. ****)

*) *Postquam, proximá hieme, M. Albertus Graverus, e scholá nostrá, cujus ipse rector biennio fuit, in Germaniam discessit, ea nos imprimis, his ipsos totos mensis, cogitatio tenuit, equaniam dignum haberemus, quem in Graveri locum sublegeremus. Nam, ipsa juventutis nostrae frequentia, suo certe jure potere a nobis publice magnam curam videretur, diligenti ejus, qui ei juvenuti, recte atque utiliter praeficeretur. Is, cum Te unus praeter ceteros, nobilissimum prudentem virorum testimonio et praedicatione, eo dignus quater videretur; Magistrum Te et rectorem juventutis nostrae scholasticae, communi omnium suffragio, eligimus et vocamus, pensionesque omnes, stipendia et comoda reliquorum rectorum promotionis, et benevolentiam nostram deferimus. Qua in re, cum facile videas ipse, quanti Tuam, in institutendá juventute, sedulitatem faciamus, eicit tuae humanitatis dare operam, ut, quam Tibi scholasticae publicae docendae regendaeque curam atque provinciam laudandam deferimus, laeto atque alacri animo, primá occasione, accipias. Bellwa. Datum Casoviae, die 11-má Maji, anno MDXCIX. Jodex et junat civis Casoviensis. Lásd Adparatus ad Hist. Hungariae Mathiae Bel. Possoli, 1755.*

**) *Lásd Nachrichten von den Lebensumständen, und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeynen des Königreichs Ungarn. Gesammtet und mit vielen Anmerkungen erläutert von Joh. Samuel Klein, Leipzig und Ofen 1789. Iter Theil. Seite 81. —*

***) *Volt Tanítóját Gábelt így elgastalja:*

Gábelt, deca inclitum Dearem,
Formatorque meae potens juvenatae,
Nitor, micor: ut saepe pertinaci
Nervo, ac unde quos, docere ludis.
Quid contemptus est, docere ludis?
Quid molestus est, docere ludis?
Quid pauperior est docere ludis?
Hoc olim haud bene credidi Magistra
Quod est experior modo Magister.
Eloquar? tacem ne? sustinemas
Nec, nos coelum humeris, Atlantis ingens.
Et fere condilio redit bubelti

Est nostra potior laboriosi,
Quod nocturnae discae iudicium,
Exastilamus onas, nec ulla nostris
Sera aridet: et ulla Gratiarum
Se non praebuit optimis benignam
Praeceptoribus arte liberali.
O mellite magister! o juvenar
Quondam Musae meae beatoris.
Ipse nunc didici, docere ludis
Crucem martiriam, et esse id erudit
Tediiosis omullos molestis.

****) *Et Senatum frequentabat continenter, neque deserebat scholas: temporis rationibus ad eum modum subducitis, ut quod a numerum altero vacabat, alteri id, quam sollicitissime, impertiretur. Adeo, ut tunc quidem, sterilis cum cathedrae potentia, cum relicto pulvere umbrisque, in optima celebritate versaretur: magistratum certe civilem, scholasticum alteri, posthabuit semper. Lásd Adp. ad Hist. Hungariae Mathiae Bel. Possoli 1755.*

Eddig zajgások és keserűség nélkül haladott élete Bokátziusnak, és egyformán gyarapította ő mind városa' szerencsését, mind a' magát; de túl ezen, az idők' viszontagságai nagy keserűségekbe keverték. Kezdvén tudniillik fejét emelni Bocskai, az Erdélyben gyűlt fergetegeket mindent felbuzgató zajgással Magyar-országra is hajtotta. Kassa, mely akkor nevezetesebb város vala, szintűgy az ő ügyibe keveredni kénteleníteték. Bokátzius' bírósága alatt nyitá-meg kapuit Kassa Lippaynak, Bocskai seregei egyik vezérének. Sőt bíróját a' Rákos-mezejére küvetségbe küldötte Bocskayhoz. Olvashatni é' küvetség' leírását Bélnél, melyet maga Bokátzius készített; kitetszik abból; hogy maga Bocskay szintűgy mint Bokátzius, koránt sem voltak ellenségei az Uralkodó-Háznak, sem pedig a' Török uralkodás' barátjai.

Tudva van, mint szolgálatott főképp a' hit vallási szabadság' kívánása, akár okot, akár színt az azon időbeli villongásokra. Bocskay a' Német-országi protestáns fejedelmeknél segedelmet keresvén, otthoni hit-sorsosai' számára, Bokátziust, kit nagyon kedvelni látszatott, e' végett Német-országba küldötte, de a' mint Istvánffy beszéli, a' Brunsvigai és Lüneburgi Herczeg Henrik Július, a' Kassai bírót, mert a' Császártól passzusa nem volt, kém gyanánt elfogattatta, és a' Császárnak őrizet alatt elküldötte, a' Császár pedig a' Prágai vár' feje' tornyába záratta.

Csak nem két esztendőt kelle néki fogságban tölteni, mely szerencsétlensége' emlékeztére kiadta Diák, Német, és Magyar versekkel amaz alkalmasint veszendőbe ment munkáját, melynek illy czímet függesztett homlok-írásúl: *Olympias Carceraria*. Esedeztek ugyan Bocskay' küldöttjei Bécsben, Mátyásnál, a' Fő-Herczegnél, méltóztatnék ő Cs. Királyi Felségénél Bokátzius' szabadságát kieszközölni, de késedelmet szenvedvén a' kérelem' bételjesítése, felesége pedig nehezen várván férje' szabadulását, nem közönséges eltűkölléssel Prágába ment, és a' várba szakácsnének állott-bé. Itt, (elmés és találó lévén a' szeretet,) hol egyszer, hol másszor enni vitt a' fogolynak ál-ruhában, próbára kívánván tenni férje' hűségét, de a' tartós fogságtól nevedett bú, olly igen nevelte Bokátziusban a' hűséget, 's annyira erősítette őt' minden kísértetek ellen, hogy felesége örülve 's egyszer'smind szívében búslakodva szegény férjét még jobban megszávnán, csak-hogy őt' olly-leverve ne lássa, még a' hűség' ingadozásait is szívesen megbocsátotta volna néki, 's nem egyszer mintegy kipattanna a' maga megemesztetésével; de meggondolván, miként veszedelmezethetnék férje kiszabadulása a' rüktöni ráismérés lármázó öröm-sikoltásaitól, jobbnak találta czedulát tenni a' fogoly' számára süttendő kenyérbe, 's abba mind azt megírni, a' minek tudása a' szabadulási czélt elősegíthesse. Az asszonyi ügyesség ezen kenyeres levelezésben a' többi között arról is tudósítá férjét, mint tartotta ő kedves rabja' javára szükségesnek egy pék legény' szívében maga iránt szerelmet gerjeszteni, mint fog ez a' jó szívű legény a' szakácsné kedvéért, és az ő útatisása után, egy vám-kerek Debreczeni formára süttendő kenyérbe, valamely borongós essős napon; vastag, hosszú kötele rejteni, 's több efféléket, melyek a' legigazabb, legforróbb hűségből származtak, bár mi mosolygó bal magyarázatokra adhassanak alkalmatosságot mostani romlottságunknak.

Lőn sikere a' fortélynak. A' czedulásban kijelölt időre, az éj' csendbe borult setétségai között, a' magos vár' ablakjáról, az említett hosszú kötélen lebecsátja magát bátran a' szerencsét próbáló fogoly, hiv' nője' karjai közé. Nem veszteglének, — odébb álla-

nak, míg végre sok veszedelem között, Kassának köz nagy örömere kiszabadított urát a' jó feleség haza hozza. Akár felesége' elszánása, akár a' Kassai Tanács' több rendbeli eszedése eszközlője legyen ő Felsege a' Császár' részt vevő kegyelmét, megbocsáta neki végtére a' törvényes Fejedelem.

De már haló félben volt ekkor Bocskay — halála után pedig Bethlen Gábor kezdé a' két hazát zavarni. Kassa, a' maga helyhezetése miatt, szintűgy hozzá állani kéntelenítetek. Holott újra vállalta-fel Bokáztus a' Kassai bíróságot Prágából vissza jövele után, rövid idő múlva mindazonáltal lemondott arról, 's hátra lévő elgyengült erejét vénsége' közelítésével egészen az iskoláknak szentelé, így történt, hogy Bethlen is kegyelmekkel és megkülömbötetésekkel tetézi Bokáztust; bizodalával megajándékozta, tanácsossá kinevezi — meghittjei közzé számlálja, és Erdélybe Fejér-várra, a' hol Protestáns Univerzitást is állított, Könyv-tárja' őrzőjévé meghívja; *) sőt maga viselt dolgainak megírását és kibocsátását is reá bizza. **) Ezt annál természetesebb volt tennie, mivel Bokáztust, Bod szerint, már az előtt, azonnal, kiszabadulása után, Illésházy István a' Nándor, Magyar-ország' historikussá kinevezte. Azomban bizonytalan megírta é, mint némelyek gondolják Bocskay' és Bethlen' viselt dolgaikat? — annyit tudni, hogy készült rá, és történeti segedelmeket keresett e' czélra ***) sőt Klein, volt Kassai Evang. Prédikátor, sokféle dátomú munkájában, egyenesen azt beszéli, hogy felmaradt Bokáztustól egy illy című munka: *Gemina Hungariae Conversio, altera Bocskasana, altera Bethleniana*, de hogy mind a' két-őt elveszett. Munkáji már most ritkák, és csak némely nagyobb és válogatottabb Bibliotékákban találhatók. Költeményes munkáji közzül, ezek a' nevezetesebbek: *Hungaridosza ****)* öt szakaszokra osztott külön-külön nemű versezetekben, melyek hol hadi dolgozat, hol mindenféle dicséreteket, menyegzői és temetkezési emlékezeteket 's több más vegyített tárgyú költségeket foglalnak magokban. Győr vára' vissza vételét a' Töröktől, Schwarzenberg vagy Schwarzenburg és Pálffy vezérlése alatt, szintűgy énekelte egy különös versezetben. A' *Börtönös Olimpiást* már említettem. Az *Ecclesiasticus* könyvét is alagyás versekben Diákra fordította. — A' 103-dik *Zsoltárt* szintűgy. — Hős Diák versezetet is írt ezen czím alatt: „*Hungaria gratulans, carmine heroico descripta.*“ — A' folyó beszédűek között, Rákos-mezzei követsége' leírásáról már felől szözlöttem, készületéről a' fent nevezett históriai munkára szintűgy; magáról a' Históriaról hasonloképpen. Bocsa-

*) Béli Mátyas ugyan késtkedik, volt é Bibliotékája Bethlennek, de szüntete késtkedésit azon metszett kép, melyet hit é a' melly a' véb Bokáztust, professzori szűzetben, valamely Bibliotéka' közepeben, író asztal mellett ílvé, é gondolatba merülében é írtban adja elő. Azomban megkést vallani: hogy az a' könyvtárá é még nem igen tesz tisztába Bethlen Gábor Bibliotékájá' léteit; azomban híheté, hogy fejedelem létebe Bibliotéka' nélkül, ha csupán luxu gyantát is, nem igen szűkölödék. Tudva van, rónt szeretté olvasni, 's mint olvasta folytatban a' Sz. Írás.

**) Mészáros István, így ír Bethlen Gábor fejedelemben: „Feltéged hazájához való nagy szeretetről, viselt nagy dol-
gairól, é sokképpen vett győzedelméről én nem szűlök, münthogy a' Feltéged ordináries Historikus Joannes Boká-
ztus, rövid napon azokat e' világ' szeme elébe terjeszté.“ Lásd Speelium Trinitatis 1522. In Dedicatione.

***)) Lásd: *Historia Parvoese, seu praeparatio ad rerum in Hungaria Transylvanicaque trium Imperatorum ac Regum, Rudolphi II. Matthiae II. et Ferdinandi II. nec non electi noví regis Gabrielis, tempore gestarum, opus historiale, ad ejus augmentum subleida pelt litteralis etc. Joannes Bocatius, Consularis Cassoviensis, et electi regis Gabrielis historicus. Cassov. 1621. 8.*

****)) *Hungaridosz líri poematum V. quorum unum Martialis seu belliae, II. Encenasticae. III. Nuptialis. IV. Miscellaneae. V. S. pulchralia continent. Bartsphae excudebat Jacobo Kősz. 1599. 8.*

tott-ki még egy könyvet, de a' mint mondja Bod, másét, *Mátyás Király' tréfas mondásai-ról.* *) Klein pedig megmeg egy más könyvéről is emlékezik, t. i. a' *Keresztynének képéről, a' Törökség alatt.* **) Ennek is csak kiadója vala, mert szerzője Thury Pál. — Bod szerint, Fija, Bokátzius Menyhért is bocsájtott-ki egy kis könyvecskét, mellyben a' *Mátyánkat XXV. nyelven* adja elő. ***)

Hibásan alkalmaztatja Klein, Bél Mátyásból azon verseket, mellyeket Bokátzius János Ipiára Belsiusra írtt, úgy adván elő azokat, mintha Belsius írta volna Bokátziusra. Foglalatjok ez: hogy hét nyelveken tudott beszélni, és a' Császártól, három külön-külön követ-ségbe küldődött, és Konstantinápolyban soká' múlatott volna. ****) Szerencsére kevés fon-tosságú dolog már most, hét nyelvnél többet vagy kevesebbet tudott é' Bokátzius? Kedves mondása inkább megérdemli az említést. Ez volt:

Postea erit melius: si non hic, restat Olympus.

Sir-írást akarván magának készíteni, így írt barátinak: „Amici! Bocatiano tumulo, si meretur, hoc supperaddite:

Bocatiū recubant, heic ossa sepulta Joannis,
Cui studium, pietas atque poësis erant.

Azok, kik nem kételkednek Bokátziusnak Bibliotékárius voltáról, Fejér-váratt Erdély-ben, és őt' Bethlen Gábor' nagyon kedves emberének hirtelik, azt állítják: hogy Bethlen több követségekre használta, és hogy Bokátzius sokat mertt, és tett érette; sőt, hogy egy-gyik útjában, mellyet ura' ügyiben teve, holt' volna meg 1630-dikban, és Morva Ország' Ungriřfő-Bredt nevű falujában eltemtetett.

Ezek látszattak említésre méltóbbaknak, Bokátzius az Oskola-Rektor', a' Senátor', a' Biró', a' koszorózott Vers-szerző', a' Küvet', a' Historicus', és a' fogoly' életéből. Nem le-het kiki nagy Király, nagy Vezér, nagy Minister, nagy Igazgató, nagy Író. Egyik em-ber' helyhezletése nagyobb kört öleltett-meg, a' másiké kisebbet, keskenyebbet. Ezt magossabb helyre alkotta a' természet a' társaságban, de a' sors vagy a' kor, melly-ben élt, alacsonyabbra veté; ama' ellenben a' sors', a' természet' és virtus' ellenére, magánál magossabb polczra emelte és állította. A' sors' csudálatosságai, a' környitmények, az idők' zajjai, a' társasági elrendelgetések' fogyatkozásai nem engedik minden jelesség-nek, vagy kitünését, vagy kifejtődését, és így a' természettől kijelelt helyére jutását; ez

*) Salomon Hungaricus, vel de Mathias Corvini Hungariae Regis, sapienter, egregie, fortiter et jocose dictis et factis Liber-ius Galeati Martii. Cassov. 1611. 8.

**) Idea Christianorum Hungarorum sub Turcismo: epistola quondam a Paulo Thero, scholae Tolnensis rectore, ad amicos perscripta, nunc à Bocabo edita. Cassov. 1615. 8.

***) Oratio Dominica Polyglotta, vel Pater noster in XXV. Linguis per Melchiorum Bocatium Cassovien-tem Elium Joannis. edita Cassoviae 1824. 8.

****) Ore uno tenuit linguas septem: Hungarica, Aethio-pica, Hebraea, Graeca, Sarmata, Tenta, Getta.
Trius eum varias Caesar legavit in oras,
Bisanti linguas traxit in arde moras.

az oka: hogy az emberi nemzet nincs ott, hol annyi ezer esztendőök olta lehetne, és kel-
lene annak lenni; de azért megy', — indul, — halad, — ha lassan is nagyobb tökéllé-
tességre az emberi nem, és minél nagyobb akadályokat görditenek a' századok' viszontag-
ságai a' tehetségek' és igyekezetek' elibe, annál jobb emlékezetet és nagyobb dicsé-
retet érdemel az, ki bár minő körben, akár mint Király, akár mint Oskola-mester hely-
heztesését használván, mulandó rövid életében lelki erejét felebarátjai javára fordítani tö-
rekedett.

Dulházy Mikály.

22.

ABELARD és ELOISZE.

Azon időben, hol a' vadság' és tudatlanság' sötét fátyola alól a' culturának, és tudomá-
nyoknak fények kezdett Európának egén kilövelleni, jelent-meg Abelard a' tizenket-
tődik század' kezdetével Francia-országban. Nemes vérből származván Bretagne-
ben, a' tudományoknak szentelte életét, mellyekben különösen a' dialektikában olly elő-
menetet tón, hogy mestereit csak hamar felül mulná, és valamint Páris a' tudományok any-
nyának, úgy Abelard a' világ' legnagyobb philosophusának tartott.

Párisban tanított, hogy Eloisze't ismerni kezdé. Eloisze, Fulbert Kanonok-
nak unokája, korának disze volt, kiben a' testi kecskkel a' lélek' nagysága úgy eggye-
sült, hogy egész Francia-országban elhíresednék. Fulbert, jöllehet fűsvénységről vá-
doltassék, sejtven unokájának tűz-elméjét, a' költséget nem sajnálá, a' leghires'b lánynak
a' leghires'b mestert kiválasztani. Így került Abelard Fulbert' házához, 's Eloisze-
nek társaságába.

Abelardnak már csak neve is elég volt a' tizennyolcz esztendő's lányban tiszteletet
gerjeszteni, melly napról napra nevekedvén annyira ragadta a' hajlékony lelket, hogy
ege-szen Abelard' gondolkozásitól függne. Fő-tárgyak a' régiség' írsái voltak, mel-
lyek valamint hirtelen munkálódtak a' lányban, úgy Abelard' lelkéből eredteknek lenni
látszottak előtte. Így lett Abelard Eloisze'nek a' tökéletes'b férfiú, és az ennek a'
legengedékenyebb tanítvány. Nem csuda tehát, ha a' két léleknek egybe olvadása a' leg-
bizodalmas'b barátságot szülte. Adjuk ehez Abelardnak azt a' kettős tulajdonságát,
melly magának Eloisze'nek vallása szerint legerős'ben vonja az aszsonyi nemet a' férj-

fiahhoz: kellem a' beszédben, grátzia az éneken. Abelard t. i. azon órájt, melyeket a' philozophiától pihenésre vont-el, szerelmes énekek' szerzésére fordította, melyek csak azért is, hogy Abelárdé voltak, szerte énekeltek. Eloisze tehát a' komoly philozophusban lelte egyszer'smind a' legnyájás' b embert. Végre emlékezzünk-meg arról is, hogy mind a' kettő ifjúságának legszebb tavaszában volt, 's nem fog előttünk igen különösnek tetszeni, ha a' bizodalmas barátokból tüzes szeretők válltanak.

Ez a' bizodalmas társalkodás, a' gyakor együtt mulatás, elsőbb ugyan Fulbert barátjai 's rokonjai előtt, utóbb maga Fulbert előtt is, gyanússá lett, 's nem késett az unokájának gyalázatját rettegő öreg a' veszedelmes mestert házából kitiltani. 'S még is későn már! mert csak hamar Eloisze Abelardhoz irt levelében jelenté, hogy szerelmek' zálogát már szíve alatt hordozza. Abelard, nagyobb jussa lévén most a' szeretett tanítványhoz, ezt Fulbert honn nem-létében Kissebb Britanniába vivé testvérjéhez, 's az itt született férfi gyermeket Astrolabusnak — a' csillagoktól származott-nak — nevezé.

Ez alatt semmit el nem mulatott Abelard, hogy a' haragra gyúladt öreget megkérlelje, kit csak a' házasságnak ígéretével csendesíthetett-le. Abelard irt kedvesének, 's néki kezét ajánlá, melyet csak nehezen fogadott-el, azt állítván, hogy illetlen volna Abelardhoz magát, ki többeknek született, egy aszszonyhoz kötni-le. De mit nem tehetett a' nagy mester az egészen tőle függő, sőt benne élő tanítványjal? Reá birta végre, 's a' szerencsétlen egybekelés megett; oly feltétel alatt még is, hogy a' házasság titok maradjon. Fulbert azonban semmi mocskot nem akarván unokája neve mellett megszenvedni, a' házasságot csak hamar elhíresztelte, mellyen felharagudván Abelard Eloiszet az Argenteuilli monostorba vitte. Ezen cselekedete Fulbert előtt gyanússá tevé a' házasságot, mellyért hogy magát megbozszúlja, barátival a' leggyalázatos' b tette vete-medett: éjent, midőn a' nyugalom' ölében szendergett Abelard, rajta ütöttek vérengző ellenségi, 's ah fertelem! férfiúságától megfoszták. —

A' szűgyen, fájdalom, 's az eddig szerzett minden dicsőségnek hirtelen homályba dülése, nem engedék Abelardot tovább a' nagy világban élni; a' Sz. Dénisi Monostorba költözött, szerzetes köntöst vévén-fel. De az ifjúság ége mestere után, 's vissza kívánta tanító székébe. A' Szeine melléki Nogent városa mellett épített magának lakást, 's egy kápolnát; itt folytatta egyszer'smind mesteri hivatalját. Számos ifjak keresték őt fel, 's magoknak viskókat építettek hajléka mellett a' pusztában. Ezeknek segítségével épült utóbb egy nagyobb templom a' vigasztaló Sz. Lélek' tiszteletére, mellyet Abelard Paraklétnek nevezett. — Pusztájából kicsalta idővel Abelardot a' Sz. Gildasi szerzet, Apátjává választván őt.

Eloisze ez alatt Abelard' javallására felvette a' szentelt fátyolt, és az Argenteuilli monostorban Priorissza hivatalt viselt. Innen most szűzeivel ki kelle költöznie, mert a' monostor, Süger Apátnak, Franciaországban ekkor a' leghatalmasbnak, kívánságára a' Sz. Dénisi Apátságához kapcsolattott. A' vándor szűz seregnek elfogadására üresen állott most Paraklét, 's kinek lett volna Abelard' tulajdonához nagyobb igaza, mint Eloiszének? itt telepedett-meg a' gyenge raj, melly most Eloiszet választá Királynéjának.

Abelardot azonban Sz. Gildasból is kitolta az őt nyomban hildő kemény sors. Bretagnéba vonta magát egy barátjához, 's itt írta életének szomorú történeteit: *Historia calamitatum*; mely utóbb Eloisze kezébe kerülvén, minthogy nagyobb része maga volt, felszaggatta szívében a régi sebeket. De a' fájdalmat maga egyedül akará érezni, férjének pedig, 's barátjának sebeit enyhíteni sietett. Ekkor írta Abelardhoz három nevezetés leveleit, mellyekben a' szívnek egyenességét, a' léleknek nagyságát, és az aszszonyi erkölcsnek magasságát csak az nem látja, ki hasonlót magában soha nem érzett. Az utólsóban kéri Abelardot, írta a' gyengébb nemhez alkalmaztatott szerzetes törvényeket; 's ezt tőle Abelard meg sem is tagadhatá.

Paraklét már most Eloisze felvigyázata alatt az erkölcsiségnek, és buzgóságnak, az aszszonyi virtusnak, és tanultságnak helye lön. Eloiszének neves maga viselete többet munkált mint nagy neve. A' Champagnei Gróf, a' helynek birtokosa, a' szomszéd földes urak, a' Franciaí Király, maga a' Római Szent Atya, vetélkedtek az adakozásban; úgy hogy Eloisze rövid idő alatt többre ment, mint Abelard egész életében mehetett volna: Eloiszéhez engedékeny volt minden, Abelard ellen minden öszve-esküdni látszott.

Midőn így virágnak Paraklét, Abelard a' kemény sorssal, ellenségivel, önmagával újabb csatákba keveredett. Nagy, egyszer'smind nyugtalan elméje néki már ezelőtt több 's hatalmas ellenségeket szerzett; de vele egy sem merészlett személyes csatába ereszkegni. Most tehát felvették régiebb írásai, 's az ezekben talált heterodoxiak a' Sz. Gyülekezet' elé' terjesztettek, 's rájok átok mondatott. Abelard maga védelmezésére nem nyervén engedelmet szerencsétlen életén elszomorodva magát a' Clugni monostorba vonta-meg, hol a' nagy tiszteletű Pétertől, mint állandós barátjától, örömmel fogadtatott. Itt élte az élet' utolsó napjait, míg végre megbetegedvén Sz. Marcellbe vitetett, hol meg is halt 1142-d. April 21-dikén megbékéllvén Istennel, magával 's az egész világgal. Teste maga' 's Eloisze' kívánságára Parakletbe vitetett, 's a' fennemlített tiszteletes Atyától sírjába kísértetett. Eloisze még húsz esztendeig élt utánna, tiszteltetve, szeretetve mindenekről. Meghalt 1163-d. Máj. 17-dikén, és Abelard mellé temettetett.

Az itt következő költemény a' Nagy-aszszonynak karakterét tulajdon szavaiban adja-elő. Agatha és Agnesz nem költött nevek, Abelard' unokáji voltak ők, 's Eloisze nevelte őket klastromában. A' régieknek ismerete, szeretete, melly Parakletben uralkodott, sem költemény: Eloisze a' régiekben élt, 's a' tudós' nyelvek Parakletben mindennapi leczkék voltak.

N É N I A.

Aguesz és Agatha, Eloisze' Tár-koporsója felett.

Agatha.

Lantok zongjenek a' szerető hős-aszszony halálán,
 Kit szent fátyol alatt Róma hevíté, 's Athen.
 Szappho, Cornelié ő! Szophoniszbé! — Nem, Eloisze,
 Kedves'b minékünk e' neve, néki dicsőbb.

Őt hirdesse dalunk, őt visszahangozza vidékünk,
 Árva maradt szívünk csendbe' zokogja nevét.

Agness.

Fogd hárfád' Agathám! én lantomat. Ének után verd
 A' hurokat. Leczakét erre szerelme adott.
 Mit dalljunk? Történeteit? nem: mennyei lelkét,
 Ezt gyakran közlé sirva, vigadva véltünk.
 Hallana bár bennünk, mondják, hogy az árnyak is hallnak,
 Áldás tőle, hiszem, jönne dalunkra alá.

Agatha.

Orgona míg nem zúg, míg nem kondulnak harangok,
 Míg testét szentelt sirja nem inti alá:
 Ébresszük hangját a' lágyon elaltnak; az égi
 Mint szóllott, hárfám vedd huraidra szavát.

Agness.

„Vég nélkül szeretett Abelardom! mennyei lelked
 Gyenge korom kedvelt Elizeumja vala.
 Szép fényjét testedbe lelém a' régi időknek,
 Nyelveden azt véltem szölli hogy Apollo maga
 Róma 's Athénének nagy bölcei rajta beszéltek,
 Gyenge tanítványod szíve utánna merült.
 Minden szem rajtad függött; és voltak irigyim;
 Nagy neved a' koronás főket homályba hozá.
 Elfolyt ifjú korunk legtisztább álmadozása,
 Mindenén álthatván, mennyi világot ölelt!
 Ah! a halandóknak kisded rövid álmaik édes'b
 Emlékét a' szív el nem ereszti soha.“

Agatha.

„Istenem! — ah te valál Abelardom! senki kivüled,
 Kit szereték; benned tiszta öröme lelék.
 Fő gondom te valál; csak néked tetszeni; minden
 Néked hódolt e' szívbe, 's felejtve hevert.
 Hogy kezdet nyujtád: Abelard hát férjem e? mondám;
 Lássd mi csekély vagyok én, 's melly nagyok áldozatid!
 Szokrates int hozzád: „Légy a' föld' mestere!“ Minden
 Vágy és esdve kiált szép tudományod után.
 Ennyire nem hallgatsz? Hír ajtaja nyitva előttd,
 Ezt ha bezárandom, ritka menyecske leszek.

Gyáva leány, kit kincs, kit név és pompa kecsegtet,
 Ennek szíve azé, érte ki többet igér.
 Nyujtsa kezét Czészár, 's koronáját, én Abelardnak,
 Hogyha leszek, mi vagyok, kedvese, büszke leszek.
 Ám az örök végzés szóll hozzád: „senki ne birjon,
 Mint az egy Isteni, kit néked ajánla az ég.“
 Mindent elhagynék éretted; mindenem óh te!
 Csak benned, 's egyedül él Eloisze, 's lehel.“

Agnosz.

Csak még is megesett: az öregnek könnyei győztek,
 Fulbert volt gyászos házasságok oka.
 A' pokol öblében Furiák kedvekre tüzelnek,
 Régi rakásfajok lángba borúlva ropog.
 Gyászba fanyalg Hymen, és szomorú gondokra lecsüggye
 A' bús mátká kezét férje kezébe tevé.
 A' gyilkos bosszú lantom' tompítja —

Agatha.

- - - - - Dühödnek
 A' Furiák: Bosszú és pokol adta harag.
 És te kevély Tisziphóne velek. Vérengzve nyomulnak
 A' komor és mérész éj takaréka alatt
 Isszonyatos rút tette elő. Borzadva tekint itt
 A' természet alá, 's elkomorítja magát.
 A' szent álmat örök szepülő lepi; méreg az élet
 Kellemetes poharán elkészerítve lebeg.
 Férjétől elváll a' bús nő, szíve gyötrődik,
 A' pokol ezt látván csúf hahotára fakad.
 Élete üsvényén Abelardnak vastag homály ül,
 Dicskoszorúja sötét éjbe enyészni döle.
 Mint hajdan dühödött Berekyntia döllyfős Atissza,
 Kétségbesve tekint a' komor égre szegény.

Agnosz.

Kétségbesve tekint a' tár mélységbe alatta,
 Futja világ' zajját, 's klostromi partra siet.

Agatha.

Futja világ' zajját, hölgyét futtatja előre,
 Értvén hölgye, pirúl arcza szemérme alatt.
 „Ah Abelárd, Abelárd! rebege piros ajka, kegyetlen
 Gyötrelmed keserű szívemet általóti.

Hogyha pokolba akarsz, poklokra előtted örömmel
 Indulok, és testem' durva tüzebe vetem.
 Azt vélted, mint hajdan amaz Lót' oszlopa, hátul
 Kullogok? Ah ne pirítsd arczomat, ah Abelárd!
 Áldozatom nincs Istenemért, nem várja jutalmát,
 Csak te valál egyedül áldozatomnak oka.
 Szivem már keblembenem él, magadába keresd-fel,
 Ott ver, vagy megszünt vére hevüini tovább."

Agness.

Halljad, harang kondúl! ez most érette az első.
 Arra lebeg szabadon lelke, 's egekbe repül.
 Nézd csak ama' bárányt, már lángol előtte az oltár,
 A' pap' kése alá nyújtja szeliden agyát.
 Így lépett oltárhoz ez is, bálványja korának,
 Mennyei lelke sugár testa kecsébe' virult.
 Ő szép évének szebb csillaga, disze nemének,
 A' kit az ifjúság szíve, kobozza vere.
 A' szép 's bús Amazon bátran fellépe helyére,
 És szóllott, 's rebegő hangon ezekre fakadt: *)
 „Ah nagy férj! ah én méltatlan hölgyed! az ily fön
 A' vad sorsnak hát ennyi hatalma lehet!
 Mért nyujtám kezemet, ha kezem lön eszköze ily nagy
 Inségnek? Hölgyed már lakol, ime fogadd.
 És önként lakol ő." Mondá, 's térdjére leomlott,
 'S fátyola könnyeinek hig özönébe feredt.

Agatha.

Megváltt mindentől, 's mi előtt irtóza leginkább,
 Választá, 's bajnok lelke kivivta baját.

Agness.

Egy fájdalma maradt: „Abelárd' nőjére nem ismer —
 Ezt zokogá — terhes bumba' felejtve fogyok.
 Ah Abelárd, Abelárd! hármás tisztrede tekints-fel:
 Mester, férj, szerető; mindenem — elfeledöm!

*) . . . . . o masime coujue!

O thalassis indigne méis! Hoc javis hohobat
 In tantum fortuna rapit! Cur impia mepoi,
 Si miserum factura fui? Nunc accipe poenas,
 Sed quas sponte loam. Lucan. Pharsal. l. 8.

Cornéliának, Pompejus feleségének szavai, melyeket Eloise az oltárnál fev szíval mondott.

Ah ne feledd kérlek kínod' boldogtalan anyját,
Te nyomorult sebes, én végre sebedbe' halok."

Agatha.

Nem feledé pedig. Őt Berekyntia puszta magányba
Mesteri székétől messze, tanítani csalá.
Im de leánykánk érkeznek. Nossza leánykák,
Dalljátok nagy atyánk, és Eloisze nevét.
E' pusztába lelé Abelárd fel végre nyugalmát,
Itt az irigy kigyók' nyelve nem üldte tovább.
Itt maga épített egy templomot, ezt, 's amaz oltárt
A' Szent Léleknek tiszteletére raká.

A Kar.

A' Szent Léleknek most is védkarja felettünk
Vigasztalva ezen néma ligetbe' lebeg.

Agatha.

A' heves ifjúság itt is fellelte, 's ez áldott
Tájék a' tudomány' kelleti lakja leve.

A Kar.

E' táj a' tudomány' kelleti lakja maradt.

Agatha.

Itt boldog napokat látott védangyala mellett;
Együtt ifjaival rakta ezen falakat.

A Kar.

E' falakat nekünk rakatá menedéki lakásul,
Nem tudván nekünk e' falakat rakatá.

Agnosz.

Sőt Eloiszének rakatá menedéki lakásul,
Néki ezen templom védmenedéke leve.
Mert a' dölyfös erő által kitaszítva lakából
Bujdosa, 's itt Abelard szent ligetére talált.
Általadá jussát Abelard nőjének örömmel,
A' szép nő jussát csendes örömben bírás.
Im az örök végzés mint váltja az úrmöt örömmel,
Hol könnyezve veténk ott kegyes hála arat.

A Kar.

Hol könnyezve veténk, ott örök hála arat.

Agatha.

Akademia lön hát e' szent pusztá; tehették
 Esztendők, mit egész századi munka tehet.
 Sok koronás hatalom, maga sőt szentséges Atyánk is,
 Boldog Anyánk méltó tiszteletére hajolt.
 Nagy neve híresedett: Pallasz kedvelte leányát
 Zengjétek lánykák lelke sugallatait.

Első lány.

„Tiszta legyen szíved, szívedből feslik az erkölcs,
 Szíved után tested tiszta kecsébe virit.“

Második.

„Lángeszed, értelmes szíved legyen: ilyenek állnak
 Méltán a' fő lény tiszta világa előtt.“

Harmadik.

„Csak tünet a' külső, csapodárság erre figyelni;
 A' szív-vísgáló tudja mi tiszta való.“

Negyedik.

„Jöjjön az, a' mi jövend, nem vágyok tudni jövendőt,
 Am de reményeimet félelem el nem öli.“

Agnosz.

Lányait így nevelé. Pályája az asszonyi rénynek
 Volt Paraklét, 's boldog házifenyíték helye.
 Hajnalhasadtával lelkünk az egekbe' repült-fel,
 Hajnal enyésztevel házi dologra kelénk.
 Szorgalom, enyh, könyvek, válták-fel rendiben egymást,
 Kurta cbédüinktől vigan enyelgve kelénk.
 Vékony tartásunk' nagy gondolatokra ragadt-fel,
 Bennünk Hellasznak hajdani lelke felélt.
 Egyszerű öltözetünk, mellyet vig munka szövött volt,
 A' régibb 's bölcsőbb kornak alakja vala.
 Bölcs Anya hála neked! soha fellebb emberiségnél
 Nem vittél bennünk, 's bajnok erőre vivél.

Agatha.

Halljad, harang kondul! Párunként érkezik a' nép,
 Férj és nő e' pár' tiszteletére siet.
 Hintve virágokkal szomorón illatszik az udvar;
 Nossza mi is keljünk végre zokogni dalunk!
 Jöszte Hymen, Hymenée jövel! már csendbe nyugosznak
 Férj és nő; fáklád' sirva eresszed alá.

A Kar.

Jöszte Hymen, Hymenéé jövel! már csendbe nyugosznak
Férj és nő; fáklád' sírva cresszed alá.

Agness.

Lankadván Abelárd sinlődésének alatta,
Nem más, mint sírját, látta nyugalma helyét.
Napjai eltelvén, köztünk ohajta nyugodni,
Itt rév-partra kötött annyi veszélyek után.
Őt a' nagy szívű Eloisze életre tenyészté,
Lélekben bennünk védeni, 's élni velünk.
Halmadon illetlen, könnyekkel, gyáva panasszal,
'S tépett fűrtökkel vívni az égiet.
Élj érttünk!

A Kar.

Érttünk élj, és védj lelki erőddel.
Ídv a' mesternek, 's ídv Eloisze neked!

Agatha.

Hús nyarak olt' itt nyugszik, ezek míg lassan enyésztek,
A' bús nő szemeit százszor egekre veté.
Szív szívet, lélek lelket, mint parlagi lángok,
Egymást úgy vonzák a' siron által ezek.
Halljuk, harang kondul, halljuk, mély hangja hogy inti:
„Bölcs anya csendre siess, vár az örök nyugalom.“
A' sokaság tódul, fáklád' bús lángja lobog már,
Hát mi mit áldozunk e' lakodalmi siron?
Tőlem ez egy rózsát, mellyet vad tüske kerite,
Rózsa valál magad is, tüske kerite, vegyed!

Agness.

E' nefelejtset adom, vegyed! ah Amaranthi virányan
A' kiket elhagytál, el soha elne feledd.

A Kar.

Tellje virágoknak, zöldjét nem veszi borostyán,
Myrtuszok, és Aloe, Roszmarin és violák:
A' mit adunk. A' bús liliom itt buslog utánnad
E ligeten: bennünk ah anya el ne feledj!

G. I.

23.

Könyv-ismérettetés.

A' Falusi élet. — Delille' Francia munkája után, szabadon fordította, 's Magyar olvasókhöz alkalmaztatta Kis János. — Sopronban és Pozsonyban 1825. Wigand Károly Friderik könyvárosnál. Kis nyolczadrétben. 98. lap. Négy Enekből, Jegyzéssel. —

A' Francia poézis nem azért nem mérkőzhetik akár az Angoly, akár a Német poézissal, mintha a' Francia elmék és szívek hidegebbek lennének, akár a' Német, akár az Angoly elméknél és szíveknél; hanem azért, mert nyelve kevesebb szabadsággal bír, mind a' kitételekre, mind a' metaforákra, mind pedig a' szók' akár össze, akár által tevésére nézve, azért nevezi maga Voltér a' Francia nyelvet koldusnak, kit alamizsnával kell tartani, ezt pedig ismét annak kell tulajdonítani, hogy a' francziáknál több okokból, a' társasági élet a' társalkodásüg, ez pedig mintegy az udvariságig kipalléroződött. Poézisok olyan mint kertjeik — a' nagy egyformaság, rend, óva-bánás, (delicattese) és csinosaság, a' mélyebb 's erős'b hatások' természetes rendtelenségeivel ritkán fér össze, és így többnyire hidegen hagyja az olvasót. — Nem lévén tellyességgel, kivált hosszú sorú mértékes verseik, és nem mérészelvén, mint a' Németek a' pozitív' prozodiája nélkül is fül-sértő darabos hat-lábú verseket írni, ki nem festhetik elegendőképpen a' képeket, a' rajzolatokat össze kell szorítaniok, és ez ismét egyik oka, a' rimmel egyetemben, poézisok' csak mértékletes emelkedhetésének. Annál nagyobb mesterség nálók képekkel és érzeménnyekkel tellyes jól hangzó verseket szerzeni. Delill messze vitte ezt a' mesterséget, a' mennyire t. l. vihető volt nemzeténél, a' Francia nyelv' természete és alkotmánya mellett. Igen szépen emelkedik ő ollykor, 's a' nyelvél való küzdés' kúzepette, még amannak könnyed róza-füzérekkel körül kötött ólom béklyóin keresztül is, több helyütt valódi Poéta gyanánt kitűnik. — Nagy képek, merész költések, megrázó szivindulatok, még nála is ugyan ritkábban találhatók, de azért szerencsésen futja-meg ő némelykor a' valamenyire túl az egek' közép tájain ragyogó vidékeket, ha nem érheti el is mindenkor szabad repüléssel a' magas pislogású csillagok' végzetetlen határait. Nem minden ember szereti a' záport, a' villámokat és a' menykövek' durrogatásait. — Sokan inkább kedvelik a' csendesebb ég 's föld-tüneményeket, a' rettegető földalatti mélységek' sötétségéinél, 's rázkódásainál. — A' mező' embere kivált, a' falu' fia, közelebb esik a' csendesebb természethez, és azért szereti jobban a' békés'b és alantabb jobogó Szépet, de tudja ő mind e' mellett becsülni 's csudálni a' zajosabbat és magosabbat is, csak emez keresett, vagy finnyákkal és dagálllyal, amaz pedig elmésség hajházással, és természetesség, egyszerűség helyett áttéleiségekkel vegyes ne légyen. Érti ő, hogy nem minden, ki jámbuszokban ír, vagy Szonnettokat hangtísítal, mindenkor poéta, és hogy az, ki rimeli verseit, a' rimek' F. M. Or. *Minerva* 2. Negyed. 1825.

korlátjai köz't is, ha az ég ritkább érző, 's képző tehetséggel megáldotta, költő. Örizzék a' szűk-határú elmék' azon megszokott és közönséges nyavalyájától, mely a' poézisban kirekesztőleg csak egy nemet, egy formát, ('s ezt is nem mindég a' maga helyén) a' többinek megvetésével imád, és valamint mikor kertjébe megy, leginkább bámúlja ugyan a' rózsát, de azért a' szegfű' és ibolya' színet és illatját szintúgy izleli, úgy a' fonák és csupán egy oldalú theoriáktól még meg nem vesztegetett természet' magzatja létté, azért, mert a' Fellenegőst, a' Szébbet, a' Széptől megtudja különböztetni, a' Szébb, vagy a' Fellenegős miatt, a' Szépet nem becsmerli.

Velem látszott ezeket érzeni a' fordító, mert így szól az Előszóban: „Jóllehet én „ezen Munkát szoros értelemben poézisnak nem nézem; azonban még is méltónak tartom, mind tárgyára, mind elől-adására nézve, az olvasásra, 's azért tettem által anyai „nyelvemre, mert reméltem, hogy a' Magyar olvasók között is lesznek, kik fordítá- „somban hasznos mulatságot fognak találni.“ — Hogy pedig láthassa a' haza, mint járt-el tisztjében a' fordító, íme, mindjárt az első Énekből közlöm itt például a' Munka' egyik csendes érzelmot lehellő helyét:

„De több kell, mint szép hely, szép idő 's tudomány;
Még a' barátság is, ez égi adomány,
Tsendes magányomnak osztályosa legyen,
'S szeretetet adjon 's szeretetet vegyen.
Boldog ifjuságom' eltűnt szép napjain
Csak azt kértem kedves Mu'sám' karjain,
Hogy az egék egy kis kunyhót rendeljenek,
'S szomszédim fák, fűvek, madarak legyenek.
Melly forrón szerettem bár mely vad tájakat,
Melly örömet láttam a' gyenge ágakat
A' szelek' dühétől fel- 's alá hajlani,
Mint siettem folyók' zúgását hallani!
Sikot, völgyet havas hegygel felváltani,
'S a' tréfás Echóval versenyt kiáltani.
De minden elmúlik. Most midőn ereim
Lassúk 's nevednek lelki szükségeim,
Még a' legszebb táj is soká nem tetszhetik,
Ha nincsenek, a' kik lelkemet érthetik.
Az erdők emberi nyelven nem szollanak;
'S ha mi szépet égi hangon sugallanak;
Akarom, valaki hogy mellettem legyen,
Kinek megmondhassam, 's ki abban részt vegyen.“

A' Jegyzetek minden ének' végén, mind tanúságosok, mind mulattatók; remélhető hát, kedvességet fog találni a' Versezet, nem csak a' falu', hanem a' város' lakossainál is.

24.

D i a l ó g.

A. Elolvasta az Úr A — — folyó írásom' első kötétét? mennyiben nyerte az megjavallását?

B. A' munkatársak többnyire ismétletlenek előtttem, de nem is vonzának annyira, hogy őket ismerni vágyánám.

A. Bocssáson-meg az Úr, de ezt csak azon eléítélet okozhatta, mellyel azok iránt vagyunk jobbára, kiket még vagy épen nem, vagy csak nem kedvező oldalról ismerünk. Tessék csak a' kötetlen (prózai) munkákat folyó írásomban figyelmetesen átolvasni, 's nem kétlem hogy bennök az egy szerzőt ki ne ismerné.

B. Erre nézve egészen máskép vélekedem, mivel nem csak a' több rendbéli cikke-lyekben, de még azon egyben se' leheték egységet.

A. De — és pedig — még is' az álnevek alatt enmagam rejtezem.

B. Lehet; de ítéletemet még is vissza nem vonhatom.

A. De, tessék azt vissza még is, tessék.

B. Ítéletem megfontolt, 's elismért észalapokon épül, 's csak ezekkel változhatnak.

A. magában. Már ez sok; de rá akarom szedni e' makacs Mómuszt. B-héz. Megvallom tehát, minden itt amott Schiller, Tieck, Jean Paul, Schlegel' Shakespearjéből van véve! Mennyi genie!

B. Óh! Schiller, Tieck, Jean Paul, Shakespeare — mindég nagy geniek maradnak.

Sédel Ferencz.

Ezen dialóg' színe és formája a' Minerva' kritikájáé gyönyörű. Más szókkal ezt teszi: „Egyetlen egy szerző írta az egész „Minerva”, és külön-külön álnevek alatt rejtezik — azonban, még sincs munkájában egység, — csak aegy világos, hogy az „obscurus, silány és önméltelen író, kit seaki sem vágy ismerni, plagiatősa, és nagy senket, kik mindég csak maradnak „fontogat.” — A' Redakció mindég a' legnagyobb gyönyörűséggel fog bévenni, minden maga ellen írtott kritiká, az lévén eszéje, hogy ezen Folyó-írás tökéletesedék, és mind jobban jobban kitisztulván hibájából, a' kő kedvező megédelemve, a' azzalnak hasznára és dicsőre lehetzen. De mivel nem egy azon író írja e' bőságon-írást, a' mi némely nevek' aláírásból is kitetnek, mivel minden írónak még külön-külön ortográfiáját is tiszteltesen tartja a' Redakció, és csak olykor (holott némely olvasok gyakrabban óhajtanák) igen óva, és csupán a' legfontosabb okoknál fogva bátorodik az által külön-külön kéz-írásokban, vagy kibagyni valamit, vagy változtatni, míg e' dialóg' elmes' szerzője a' maga „megfontolt, elismért 's változhatatlan ész-á-lapjain épül” okai mellett nem fogja behozonyítani, hogy csak egytől egy író' pennájából foly a' Minerva, lehetetlen len', vagy annak az egytől egy szerzőnek, vagy a' Redakciónak, akár megjobbítani magát, akár menteni. — Légyen szabad és alkalommal a' Budai Német társ' előreszó kegyes felését meghallgatni, 's egyik leggyenyesebb írónk' védelmére megjegyezni, hogy bölcsességében az antecessorára szánt írnak apja, nem más okból lőn egoista, hanem épen azért, mivel a' mi társasági életünk' majd minden helyzetetnek kárából, mind az emberek' sok mindenféle egoizmusait, mind pedig szerzőjelemlésüket ki-szűkítőben akarta láthatóvá tenni, 's ez az ő bölcsesége, az elmes' ember' sok elmes' darabjai közül, talán a' leg-elméletesebbek közé tartozik. —

A' Red.

33 *

25.

Könyv-vi'sgálat.

Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, oder: historisch-statistisch-topographische Beschreibung aller in diesem Reiche befindlichen zwei und vierzig königlichen Freistädte, sechzehn Zipser Kronstädte, Jazygiens, Gross- und Klein-Kumaniens, der privilegierten Hayducken-Städte, der Berge, Höhlen, Seen, Flüsse, vorzüglichen Gesundbrunnen und des ungrischen Bergbaues; nebst einer Übersicht des ganzen Königreiches. — Nach officiellen, von den Behörden eingesendeten Daten und andern authentischen Quellen, in alphabetischer Ordnung bearbeitet von Carl v. Szepesházy, königl. Vice-Provincial-Commissär und mehrerer löbl. Comitete Gerichtstafel-Beisitzer; und J. C. v. Thiele, Kaiserlich-Russischem Rathe. — Mit einer Abbildung der Karpathen nach der Natur. — Zwey Theile. — Kaschau, 1825. — Gedruckt, auf Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer. Erster Band. 194 S. — Zweiter Band 213 S. in 8-vo.

Az Előljáró beszéd szerint tartalma a' Munkának a' hazánkat illető legnevezetesebb, történet', statistika' és topographiabeli tárgyak' össze gyűjtése. A' külön-külön Jurisdictiók' segedelmével dicsekszenek a' Kiadók, és hálával említik ezen segedelmet, mellynél fogva a' leveles-tár-házakból és ok-levelekből jutának sok dátumokhoz; a' többieket, a' mint mondják, más kútfőkből, mellyeket nekik a' Jurisdictiók, mint hiteleseket kijelelték vala, választással és plánomokkal megegyezőleg vevék, a' nélkül, hogy bátorkodtak volna, vagy a' stílusban, vagy a' tekintetekben, változásokat tenni. Céljok hazánkat a' külfölden jobban megismertetni, és a' hazafiak előtt kedvességet találni. Minden városokról látható táj és erkölcsi képletet akarának elő állítani, és azoknak nevezetességeiket, a' mennyiben ezek az egész ország' históriájába bele vannak szöve, eredetektől fogva egész a' mostani időkig előnkbe terjesztani — következőleg minden városnak úgy előadni históriáját, hogy abból, vagy emelkedése, és virágzása, vagy alább szállása magyarázható legyen. — Orvosló kútainkat, feredő helyeinket, folyó-vizeinket és tavainkat, bányáinkat, égit emelkedő Beszkédi bércezeinket igyekezének leírni. Remélik, hogy a' tudósítások bajos és költséges össze-szedése, 's a' kiterjedett levelezés, melly elválaszthatatlan az illetén Munka' kidolgozásától, az igazságos olvasók előtt, legalább a' fáradozás' érdemétől, mellynél, a' mint mondják, nagyobbra, sem nem vágnak, sem nem vágyhatnak, nem fogja őket megfosztani.

Ezen utolsó kinyilatkoztatással kivált nagyon lefegyverkeztetik ugyan a' kritikát, azomban, mivel nem pusztá fáradozást akarnak az olvasók a' könyvekben találni, és mivel a'

szerzők táj és erkölcsi képleteket, dátumokat, 's nevezetességeket ígérnek, ne hogy a' külföldiek a' Magyarok' halgatásából azt véljék, mintha mi szegény Magyarok, mind azt vagy remeknek, vagy Sz. Írásnak tartanók, a' mi akár rólunk, akár hazánkról a' külföld' számára íródik, kéntelenítetünk némely jegyzéseket tenni:

Legelsőben is nem foghatjuk-meg miért maradtak-el az Érseki és Püspöki városok a' plánumból?

Ezen czím alatt: „*Allgemeine Übersicht des Königreichs Ungern*“ Magyar-ország' históriáját, mintegy dióban bocsátják elő a' szerzők. — Ebben csupán a' szarvasabb botlások' kijelelésére határozván magunkat, a' következőzendőket jegyezzük-ki:

Zsigmond Császár és Királyunk alatt, ama híres Római Egyházi közönséges Zsinat, nem Constantinápolyban, hanem Constanczban tartatott. Constantinápoly akkor a' Görög nem eggyesült hitet követte. —

A' paraszt háború 1504-ben volt, nem 1514-ben. —

Buda nem 1527-ben, hanem 1541-ben jött a' Török hatalma alá, és így nem közel 160, hanem csak 146 esztendeig nyomorgott a' Török járom alatt: Így is elég hosszú szerencsétlenség volt ez.

A' Belgrádi békeség VI-dik Károly alatt, nem 1795-ben, hanem 1739-ben kötöttet. — A' Felsőleges Helytartó Tanács abban az állapotban, melyben most van, csak 1723-dik oltá áll-fel. —

Nem csupán jussok van a' Fő-Ispányoknak minden harmadik esztendőben Építő-szék-tartani, hanem a' törvény szerint köteleességök is. —

Az 1-ső Részben, az 56-dik lapon, az Eperjéről szóló cikkelyben — (mert, Szótár formára készült a' könyv) a' Borics' háborúja, Dorisi támadásnak (*Dorisanische Unterthanen auf dem Lande.*) Szinte ott az 57-dik lapon ez mondódik: „Jobb bagyones, gewisse Unterthanen auf dem Lande.“ Második András' arany bullája a' szónak értelmét a' Szerzők előtt felvilágosíthatta volna. —

Melanhton nem Bártfán, de 1560-ban 19-ik Áprilisban, Wittenbergában holt-meg, és ott el is temettetett.

Mivel 1780-ban holt meg Mária Theresia, nem emeltethetik Temesvár 1782-ben a' nagy Királynétól szabad Királyi várossá.

A' Magyar szókat több helyütt hibásan írják, a' mi annál furcsább, mert Szepesházy Magyar név. Így p. o. az 1-ső Rész' 103-dik lapján, Kassa városa Kássának, a' kása pedig Kassá-nak van téve — mind ezek és még több egyebek nincsenek megigazítva az errátában.

A' Törökök soha sem ostromlották Kassát, hanem József Császár alatt, több Török fogoly-csapat hozatódott Kassára.

Nem gondoljuk nevezetességnek, hogy a' Kassai Csermely több malmot hajt — azt sem, hogy tudunkra adatik, hol tánczolnak Kassán a' varkocsos Szépek? (*die bezopften Schönen*). — Azon is kételkedünk, fognak é tetszeni a' külföldön e' kitételek: *Lebemann*, *Huldinnen*. — Azt sem tartjuk nagy nevezetességnek, hogy 1770-ben mikor legelőször behozódott Kassán a' lotéria, a' következőzendő számok húzódtak-ki: 82, 83, 60, 71, 52. Jobb lenne ha tudnók, milyenek fognak ezután kijönni. —

Talán az sem fog igen nagy részvételt gerjeszteni, és képletet formálni az olvasó' lelkében, a' mi az I-ső Részben a' 108-ik lapon mondódik Kassáról: „*die grosse Gasse, ist mit der Schmidgasse, mittelst der kleinen Gasse neben dem Gloczko'schen Grunde, verbunden.*“

A' Magyar országai városokban is időről időre választatik a' Magisztrátus, mire való volt ház, p. o. a' Kassai czikkely alatt, név szerint tagjait kiirni? — A' Topographiai leírások valamivel tartósabb dátumokat kívánnak. — E' megjegyzésünk' helyességét eléggé megerősíti már az is, hogy a' Munka' írása közben Ochs Senátor elhalván, a' Szerzők, neve mellé egy kis kereszteteket tenni kéntelenítettek. Hihető, bővítette volna ezen † vonásocska egy szerencsés vonással a' szintűgy már megholt Kotzebu' vig-játékát a' kis-váro-siakról.

Annai nevezetességek köz't Bocskayról egy szó sincs a' Kassai czikkely alatt, pedig itt holt-meg. — Eperjesről pedig még azt is feljegyzették, hogy ott 1749-ben Gróf Barkóczy a' későbbi Primás, 's akkori Egri Püspök, egyszer, sátor alatt a' nép láttára ebédelt.

Be bajos minden elmondhatót elmondani! — Egy Ángoly utazó egykor valami régi könyvben azt olvasván, hogy Kassán 80 's egynehány híd van, ide jött, és talált ugyan sok pallócskákat a' várost keresztül folyó kis Csermely vizén, de mivel mind egyiket által ugorhatta volna, komolyan körül nézván egynehányat, haza ment.

A' Pestet tárgyazó czikkelyben a' II-dik Részben a' 60-dik lapon, második Béla így nevezetik: *Restaurator Regni*. Mi csak IV-dik Béla Királyunkat nevezükk így.

Hogy Pesten a' tudósabb emberek' társalkodási nyelve a' Diák nyelv, még eddig nem tapasztaltuk. Annai igaz, hogy Magyar-ország a' sok nyelvek' országa. Azt ellenben nagyon hisszük, a' mi ugyan csak a' II-dik Részben a' 71-dik lapon Pestről olvastatik: „*Hausbülle kann, während des Faschings, jeder nach Belieben in seiner Wohnung geben.*“ Talán, a' farsangon kívül is. —

Nagyon hosszasak lennének, ha mind azt, a' mit a' mikrologia' és hizelkedés' lelke itt amott, és olykor igen bőven, és nem mindég igen ügyesen ezen Könyvben elszórt, elő hordanók. Ezeket is csak azért említettük futtában; hogy kitessen, mint nem pontosok, nem nevezetesekek abban minden dátumok, és hogy másképp' kell tőj és erkölcsi képleteket készíteni. — *Rari nantes in gurgite vasto.*

Ezen Munka 1036 elő-fizetőkkel dicsekedhetik — mindegyik 10 forintot adott váltóban. A' Szerzők 50 árkuat ígértek — mindössze 30 sincs. — Ez a' 30 is kevesebbre szállítódnék-le, ha mind az kimaradna, a' mi nem bele való. A' köz-vélekedés róla, itt, a' hol íródott, ez: hogy leírása a' távolabb eső helyeknek, mellyek nem annyira valának a' Szerzők zemeik előtt, szerencsésebben sült-el nekik, mint a' közelebb esőké; — hogy a' sok gyakori és közel látás nem használt, hanem inkább ártott az előadásnak — hogy több dolognak ki kellene maradni a' munkából, nem kevésnek, még belé jönni; és hogy mind ezeknek mind amazoknak ügyesebben kellene sok helyütt előadódnok, 's úgy azután a' Könyvből, jó, helyes, és a' czélnak megfelelő Munka válhatnék. —

26.

A' Tudományokkal foglalatostkodók' örömeiről 's bajjairól. *)

A' kivált ember a' társalkodás által nyeri legnagyobb gyönyörűségét. A' főbb rangnak és gazdagságnak ezen köz törekedés', tárgyainak legfőbb becsek abban áll, hogy azoknak, kik velek bírnak, könnyebben lehetségessé teszik, a' legjelesebb' vagy legjelesebbeknek látszó emberekkel élni, 's társalkodni.

'S a' tudományok mit tselekesznek, ha illendőképpen gyakoroltatnak? Bévezetnek bennünket a' minden idők — és nemzetekbéli legnagyobb, vagy legalább legértelmesebb emberek' társaságába. Ha szintén az a' nagy Író, kit olvasok, egészen lenem feshette is magát és emberi tulajdonságait az ő könyvében: legalább legérettebb, legmeggondoltabb és legtökéletesebben kifejezett ideáját hagyta-fenn abban. Bizvást feltehetem felőle, hogy így beszélt ő barátjaival, mikor indulatjaitól legmentebb, mikor megszeretetre méltóbb volt. — Még az Írónak szíve, 's erkölcsi minéműsége is kitetszik némünéműképpen az ő írásából. Igaz, hogy lehet szép erkölcsi mondásokat előadnunk, a' nélkül, hogy azokat követnénk, és sokkal könnyebb okosan írni, mint élni. De valamely nagyobb munkában, kivált egy tüzes eszű gondolkodó, a' maga meggyőződését 's szíve teljességét kiöntő 's nem mások' szavaival, 's gondolatjaival rakott Írónak munkájában lehetetlen, hogy az erkölcsök 's hajlandóságok is valamennyire ki ne tűnjenek, 's az Író't úgy is mint embert meg ne esmértessek. A' legjobb könyvekre leginkább reájok vagynak nyomva azon nemzetnek 's időnek, mellyben irattattak, 's azon személynek, kitől szármastak bélyegei; jöllehet tagadhatatlan, hogy annak, a' ki ezen bélyegekre reájok akar esmérni, egy különös talantommal kell bírni, melly szerént a' részek után az egészt eltalálhassa, 's az ideákból a' gondolkodás' módját is felfoghassa.

De a' ki ezen talantommal bír, 's egyszer smind egynehányat a' régi és új jelesebb nyelvek közül ért, melly boldogság az ilyenre nézve, ha most Róma' 's Görög'-ország' legjobb és bölcsesebb emberei között járhat, azoknak szépen kifejezett érzéseiket 's észrevételeiket értheti, 's úgy szólván a' világot azon állapotban szemlélheti, mellyben az ezen Írók' idejekben volt, vagy legalább a' mint ezeknek lelkekben magát lefestette; majd ismét a' maga idejebéliekhez vissza térhet, 's magát a' minden csinos nemzetekbéli leg tudósabb, legmélyebb gondolkodású 's legelmesebb emberekkel, kiket a' tanulni kívánó útas nagy fáradtsággal keres-fel, szobájában kedve szerént mulattathatja és taníttathatja.

Hányadik ember van olly szerencsés állapotban, hogy sok olyanokkal lehessen személyes társalkodása, kik magokat észszel, erkölcsel 's bölcsességgel megkülömböztetik? melly sok sőtalan 's unalmas beszédű emberek' társaságát 's csevegését kell még azoknak is el-

*) Garvo-nak ezen Értekezését: 200 dcr Welfenbüchsten.

túrni, kik a nagy világban 's legfényesebb körökben élnek, 's kiknek legtöbb módjok van társalkodóikat megválogatni. Az igaz tudós, ha bár a világtól távol él is, az ő csendes magánjában, a minden időkbéli legnemesebb, legkellemesebb 's legelméesebb társalkodóktól van körül véve. Ezek minden tartózkodás nélkül közlik vele gondolatjaikat 's az övéit szépitik 's gazdagítják. 'S ha a nagy írók' lelke által táplálattva 's elevenítve maga is tollat vesz kezébe, a jelen világot 's a jövődőt oktatni; — ha valamit olyat alkot, a mi a tökéletességnek azon ideáljához közelít, melyet lelkében ama remek munkák támasztottak: akkor a legnagyobb, 's legedesebb örömet kóstolja, melyet az ember, mint értelmes valóság kóstolhat, — azt az örömet, hogy a szépet egyszer'smind érzi és teremti is, 's hogy mind maga nagy mértékben gyönyörködik, mind mások gyönyörűségét előlmozdítja — 's hogy magát a maga tökéletességével, a tárgyak' szépségével 's belső becsével; és az ezeknek kidolgozásából az emberekre nézve reménylhető haszonnal egyeránt mulathatja.

Hasonlítsuk össze az ilyen ember' örömet, szoknak, kik a szerencse javait leggazdagabb mértékben bírják, a fejedelmek' és udvari emberek' örömeikkel. Ezek is valamint amaz, leginkább két kútfőből, — azon tárgyakból, melyek újság kívánásokat kielégítik 's nékik időtöltést szereznek, és az olyan alkalmakból, melyekben tehetségeiket kimutathatják, és másokkal láthatják, mind mások gyönyörűségét előlmozdítja — 's hogy kellemesen foglalatoskodtassanak és fáradtság nélkül 's könnyen foglalatoskodjanak, bírja az embereket arra, hogy társalkodást keressenek; és ezen két dologból származik rendszerént az az öröm, melyet a társalkodásban találnak. — De melly üres és semmire való tárgyakkal kéntelen sokszor az olyan ember, ki csupán gyönyörködni akar, a szerencse' kedvese 's az Udvarok' kedvellője minden csillogása mellett is, lelkét foglalatoskodtatni! Melly unalmas és szüntelen előlkerülő, 's szívét üresen hagyó beszélgetés zeng minduntalan fülébe! Maga kíván e' mások által mulattatni? sokszor egész hetek alatt sem hall semmit, a mit fontosnak tarthatna, vagy a mi benne részvételt gerjeszthetne. Jóllehet szüntelen olyan emberektől vagyon körülvéve, kik úgy tesznek, mintha őtet mulatni akarnák, még is talám több napok' folytában sem jut általok értésére csak egy gondolat is, melly igazságával vagy elmésségével figyelmét magára vonhatná, csak egy elmélkedés is, melly őtet oktatná, vagy értelmének és szívének másképp' kellemes tárgyat adna. — Maga kíván e' másokat mulatni? ritkán talál olyan hallgatókat, kik néki arra alkalmat adni hajlandók volnának, még ritkábban olyan társalkodókat, kik lelkét mozgásba hozni, 's esmérteit és elmésségét eleveníteni tudnák. Ha némelly eszes és lelkes emberek mind ezen csekélységek és hijánosságok között is megelégedni látszanak: vagy a szokás vagy pedig, ha egyszer'smind hiúságon is kapók, a boldogságnak külső, 's a távolról nézőket megvakító színe teszi nékik azokat tűrhetőkké.

Ellenben a tudományokkal híven; és buzgón foglalatoskodó igaz boldogsággal bír a nélkül, hogy annak külső színét csillogtatná. Ha oktatást keres, könyveiben nem lehet oktatást nem találni; ha pedig másokat akar oktatni: egész nemzete, sőt a maradék is hallgatja őtet, mihelyt elég tehetséggel bír, tudományát mind a' kettőnek illendőképpen eleibe terjesztetni.

Igaz, hogy ez a rózsá is tövisék között terem. A tudományoknak is vagynak száraz és terméketlen tartományai, melyeket az, a ki esméretekhez akar jutni, nem kerülhet-el.

Minekélőtte az értelemmel dolgozni lehetne, meg kell az emlékezet' tárházát tölteni, 's a munkához szükséges szereket fáradtsággal kell megszerezni. Előbb mint lelkem' sok nemzetek' Íróival társalkodhatik, meg kell azoknak nyelvét tanulnom. Azon Írók, kikből a' szükséges eszméreteket merítenem kell, nem mindnyájan oly nagy elmék, hogy egyszer'smind gyönyörködten is tudának. A' tudós, 's bölcs is bizonyos mértékben rabja a' módinak és a' közönség' bolválekedésének. Ő is kéntelen némelly tanulásra érdemetlen dolgokat tanulni, hogy tudatlannak ne tartassék, 's hogy a' csekélységekben való járatlansága által hitelét a' nagyobbakban el ne veszéjtse. Mihelyt valaki a' tudósságot választja hivatalának, tartozik a' tudományoknak némely részeit csupán azért tudni, hogy azoknak haszontalan voltokról meggyőződjek, 's némelly Írókat csupán azért olvasni, hogy maga szemével lássa melly üresek.

Az is igaz, hogy a' test' nyugalma, melly a' tudósnál a' lélek' munkáságával össze van kapcsolva, mind a' test' egészségére, mind a' lélek' eleveenségére nézve ártalmas; és bizonyos, hogy a' foglalatatos élet, és a' társalkodás a' mennyiben úgy nézettek, mint a' lélek' kimiveltetésének, és az örömnök kútfeje, ezen tekintetben a' tudományok' gyakorlását felül halladja, mert általa mind az értelem; mind az érzékek, mind a' lélek, mind a' test foglalatatoskodtatnak. Az ülő és veszteglő élet-mód által, csak az nem veszti el lelke' eleveenségét, a' ki ezt a' természettől nagyobb mértékben nyerte; 's az elme' tűzének kétszeresen kell abban égni, a' ki nagy Írónak született, mert különben a' csendes magányban könnyen elalszik.

De mindenütt így van a' dolog. Minden öröm, 's a' boldogságnak minden neme, bizonyos a' természettől adott, a' szorgalom által kimivelt, 's a' véle élésben a' virtus által kormányozott tehetségeket, 's tulajdonságokat kíván. A' nagyobb öröm nagyobb és ritkább tulajdonságokat tesz fel. Hálá az Isteni gondviselésnek, hogy kevés emberek kéntelenek csak egyetlenegy módon keresni boldogságokat; legnagyobb részén össze kapcsolhatják, 's tartoznak is össze kapcsolni, a' foglalatatos életet, a' polgári hivatalokat, a' földművelést, vagy a' kereskedést a' tudományokkal. Azomban a' ki ezen utolsóknak igaz mivoltát csak valamennyire is megismeré, meg fog velem abban egyezni, hogy azon boldogságnak, mellyben az emberi nemzet a' földön részesülhet, a' tudományok' egy nagy részét teszik.

SUPERINT. Kis János.

27.

Gróf Buffon' gondolatjai a' stilusról. *)

A' stílus az a' rend, mely szerint valaki mozgásba hozza és összefűzi gondolatjait. Ha szorosan egybe lánczolja, a' stílus inas, erős, verdesett; ha lassan követik egymást a' gondolatok, és csak pusztá, bár mi csinosan válogatott szók által kötődnek egymáshoz, a' stílus hosszas, csúszó-mászó, vonczolódó, léppentyús, sepergető.

De minekelőtte az ideáinkban követendő rendre ügyeljünk, egy más föbb rendre kell szabni gondolatinkat, melyben csak az első tekintetek fogjanak helyet. Csupán úgy fog a' tárgy' területe 's határa kitétszeni, ha elébb gondolatinknak helyét felfogásink' egészén kijegyeztük.

Ez a' plánom, még nem maga a' stílus, de alapja, támasza, a' stílus' mozgásait igazgatja, törvények alá veti — különben eltéved a' legjobb író is, tolla igazgató nélkül repdes, vagy vaktába rajzolja a' rendetlen vonatokat. Bár mi fénylők legyenek színei, bár mi szépségeket hintsen el a' részletekre, mivel összeségük vissza tetszend, vagy nem érezhető, a' munka szerkezettel len; 's csudálván a' szerző' elméségét, gyaníthatni fogjuk hogy a' lángész' híjjával van.

Miért oly tökéletesek a' természet' munkái? mivel minden darab egy egész, 's egy örökös plánom szerint, mellytől soha el nem tér, dolgozik. Halk-csendben készíti szüleményei' magvait — egyetlen egy vonattal teremti elé minden élő állat' első eredeti formáját, 's azt szakadatlan mozgás által, bizonyos idő alatt fejti ki és tökéletesíti. A' munka bámit, de a' rávert' isteni bélyeg az, a' mi ránk ható. Az emberi lélek semmit se teremthet; csak úgy lesz szülővé, ha a' tapasztalás és gondolkodás termékenyíti — az ösméretek, csirái szüleményeinek — de ha menetelésben és munkálkodásában a' természetet utánozza, ha szemlélődés által a' legfellengös'b' igazságokig emelkedik, ha ezeket össze egyesíti, egybe fűzi, és az eszmélés, megfontolás és elmélkedés' segedelmével, egy rendszeres fonadékba szövö, tántoríthatatlan alapokon állandó örökös emléket emelend belőlök.

Ha plánom nincs, vagy híjján volt az eszmélkedés valamely tárgy körül, azonnal hűledez a' legelmés'b' ember, 's nem tudja hol, és mint kezdje írását. Számos ideák ostro-

*) Bár nem ír csak már ma stílusról könyvet, megtastotta mindazáltal majd minden nemzet ezt a' kiűfél, mely még a' Rómáinaknál sem tulajdon, hanem csupán alkalmaztatott értelém. Ugyan nem lenne é' természetesebb, mivel a' stílus az írásmód helyen a' dologra néve képebb és tetözöbb kiűtelnek látszik, ha a' stílust toll-nak nevezök? Ez a' szó: toll, még a' gondolkodást is, mely repülni szokott, festené: De a' megsokellatg' clom a' repülö szárnyakon, és nem mindég és mindenütt szabad hűtöködni.

molják egyszerre, és mivel azokat sem össze nem hasonlította, sem egyiket a másiknak alája nem vetette, semmi se határozza reá, mért tegye egyiket a másiknak elibe? bizonytalanságba marad tehát; de mikor elébb plánotot készített magának, mikor össze szedte, 's rendbe rakta a' jelen tárgyra nézve fontos gondolatokat, könnyen észre veendi a' perczet, melyben pennához kell nyúlnia, érzeni fogja gondolatjai érettségének szülő pontját, sarkaltatni fog a' kiköltésre, még gyönyörűség is lesz írnia, könnyededen fognak következni gondolatjai, és mintegy hajtani fogják egymást: természetes és könnyű lesz stílusa, a' gyönyörűségből melegség fog származni; ez mindenfelé előmőlend, és életet adand a' kitételeknek, melyek mind jobban jobban mindent lelkesíteni fognak pennája alatt, a' hangzat emelkedni fog, a' tárgyak szép színeket veendenek magokra, az érzet az elme' világosságához kapcsolván magát, ezt nevelni, odébb terjeszteni és a' mondatkából a' mondandókra fogja által szállítani, 's a' stílus részvételt gerjesztő, 's villányos (lumineux) leend.

Semmi sem ellenkezik annyira a' lélek' melegségével, mint a' szembeszökő elmeszkrázatok' szünetlen hajházása — semmi sem ellenkezőbb a' világossággal, melynek mintegy testé kell válni, és egyformán elterjedni valamely íráson, mint azon erővel előrántott villámok, melyek a' szóknak egymáshoz ütközéséből származnak, 's csupán egynehány pillantatokra, csak azért kápráztatják fény-vesztett szemünket, hogy azután annál bizonyosabb és nagyobb setétségben hagyjanak bennünket. Az illy gondolatok csak az ellenzetek (contrastes) által tündöklének — az író' a' tárgy' csak egyik oldalát mutatja, a' többit árnyékba hagyja, 's az, a' mit rajta választ, többnyire csak egy szeglet, vagy egy tőhegyecske, 's ezen annál könnyebben játszadoxhatik elméje, minél távolabb esnek a' tőhegyecskeitől a' tárgy egyébbb tég oldalai, melyeket a' józan ész tekintetbe szokott venni a' dolgokban.

Hasonlóképen semmi sem ellenkezik olly igen a' valódi ékesszólással, mint ama finom gondolatok', ama könnyeded, kötetlen, alaptalan ideák' keresése, melyek nánt a' vert' metallom' *) levelei, csak a' temérdekség' elvesztésével vásárolják meg a' fényt. Minél több illy forma piczinkedő és csillámló elmésséget rakunk tehát valamely írásba, annál kevesebb velő, villány, melegség és stílus fog abban találatni.

Semmi sem ellenkezik olly igen a' szép természettel, mint a' közönséges és mindennapi dolgoknak különös módú pompás ruhába öltöztetése — nagyon lealázza az író't az efféle fáradozás. Nem hogy őt' ezért csudálnók, hanem inkább szánakozunk az annyi drága időt töltön, és csupán azért a' szótagokat új helyheztetésekbe rakón, hogy ne mondjon egyebet, mint a' mit úgy is az egész világ mond. Ez a' hiba, a' mivel', de természetlen fejké — bővelkednek szókkal, de nem gondolatokkal — a' szavakat dolgozzák fel hát, 's azt tudják, hogy ideákat kötöttek, mivel szóllás-formákat ragogattak egybe, és hogy a' nyelvet tisztogaták, mikor azt a' szók' bé-vett értelmök' eltekerése által megromtották. Az illyen íróknak, nincs stílusok, vagy inkább, csak árnyékát bírják — a' stílusnak gondolatokat kell vélni, ők csak szókat tudnak rajzolni.

*) Ásvány fosszillát tesz, nem metallumot.

Jól írni annyi, mint egyszer'ámind jól gondolkozni, jól érzeni, és magát jól kifejezni — annyi, mint ésszel, lélekkel, 's izléssel bírni egyszer'ámind. Csak a' felfogások teszik a' stílus' alapját; a' szavak' harmóniája merő toldalék, 's csupán az érzékek' finomságától függ. Az előadás' tónusa nem egyéb, hanem a' stílusnak a' tárgyhoz illegetése — soha se legyen erőltetett — természetiképen fog a' dolog velőjéből származni. Ha a' rajzolat' erejét a' festelés' szépségével tudjuk testvéresíteni, ha minden ideát eleven képbe tudunk ültöztetni, a' tónus fellengős lesz. Csak a' jól írt' munkák mennek a' maradékra. Ha a' szerző nemcs, felemelkedett, fellengős lelkű, egyiránt fog minden századokban csudáltatni.

U.

28.

Némely elmésen gunyoló jegyzések Lichtenbergből.

Sok útmutatások vannak a' bornak csinálására, nints egy is arra, hogyan kellessék azt jól inni. Csak szelid ég alatt terem az jól, 's szelid lélekkel kell azoknak is bírni, kik ivására érdemesek akarnak lenni. A' ki egy butelliánál többet ihatik-még a' nélkül, hogy vagy deákul vagy szeretőjéről beszéljen, vagy barátságáról bizonyossá tegyen, vagy énekeljen, vagy valami kis titkot eláruljon 's a' t., 's a' negyedik pohárnál tüzesen kérdi, nem tartom e ötet derék finak, 's minden apró tréfát latha vet, szóval: az olyan boldogtalan, ki a' bornál mindég verést akar és igen sokszor kap is — ezen két rendbéliet jobbat tennének, ha vizet innának.

Horátx ezt a' tanácsot adja: *Nonum prematur in annum.* Nem tudom mért kellene egy könyvnek kilentz esztendőig fekünni a' pulpitusban, holott az Auctor is csak kilentz hónapokig feküdt az anyja' méhében? Avagy jobbak lesznek e a' gondolatok ha soká fekszenek? Ennél együgyűbbet gondolni sem lehet. Épen nem csudálom, ha valamely ország ilyen törvényekkel fenn nem állhat. De hála Istennek, nem is esmérek tartományt, a' hol a' tudósok munkáikat kilentz esztendőig heverni hagyják; ellenben tudok példákat, a' hol a' Birák követték Horátx' reguláját: t. i. kilentz esztendőig hagyták a' pereket heverni, de azután többnyire rosszabbul végeztettek-el, mint másutt, a' hol tüstént végekre járnak.

Nem csuda, hogy a' pipereskedők oly örömet néznek a' tükörbe: egészen meglátják magokat. Ha a' Philosophusnak olyan tüköre volna, mellyben magát, mint emezek, egészen megláthatná, soha sem menne-el attól.

K. L.

29.

A' HALDOKLÓ.

Nem tudok már sárkalyibámba lakni! —
 Ellenem támadt az idő!! Miólta
 Negyven-ötben járok az éjszakának
 Férgei marnak,

Orvosom nincs! — — nincs ki sebemre hasznos
 Flastromot rakjon! — — Lehetetlen élnem!! — —
 Vig napom' köd lepte-meg!! Elhanyaglott
 Régi világom.

Édesem! szűnj-meg! Ne sirass! — hiszen még
 Egyszer a' Természet az én poromra
 Rá fuvall. — — Meglelkeseдем. 'S viszontag
 Őszve kerülünk.

Isten áldjon-meg! — megyek — — — Egy poroszló
 Küldetett értem. Nosza halhatatlan,
 Emberem! menj! menj-ki belőlem! Én már
 Por-hamu lészek.

Kóris János.

AMÁLIA' SÍR-CZÍME.

Itt olaj-ernyek alatt sír-csendben Amália nyugszik,
 'S egy legszebb kikelet van learatva vele.

ERŐSZ A' FÁKLYÁVAL.

(Látán nyomon.)

Küprisz előtt lebegett fáklyával Bája' vizében
 Kis Fija, 's a' hűvös tóba szikrája lehült;
 A' habokat szaporán ez megforralta tüzével,
 'S a' ki csak itt úszott, mind' szerelembe merült.

MARÁRY György.

K É R D É S.

Az ég sötétül,
 A' nap heveny hül,
 A' tiszta hangu Fül'mile
 Búm' bölcső dalát zengi le.

Az esti pára,
 Lány hold' sugára,
 Elrejtí gyászos könnyeim,
 Felkölti alvó érzéseim.

Csillag-kar' fénye,
 Mint szüm' reménye,
 Halkan mosolyg felém,
 'S fényökkel szent hit száll belém.

Buzogva kérdem
 Lel díjt az érdem,
 Lel e díjt a' láng győtrelem,
 Ér e czélt a' hű szerelem?

De ők haladnak,
 Választ nem adnak,
 'S egyy Angyal szellem súgja azt,
 Körökbe lelsz örök Tavaszt.

KOVACSÓCZKY.

*****

Foglalatja a' 2-dik Negyednek.

	<i>Lap.</i>
Sándor Leopold József, Ausztria Császári Fő, Magyar és Cseh-országok' örökös Királyi Hercege, 's Magyar-országi Nádor-Ispány'. <i>Gr. D. J.</i>	119

Negyedik Füzet. Aprilisz.

1. A' Szépről. — <i>A.</i>	125
2. Mi segíti elő a' tudományok' és szép mesterségek' virágzását? <i>SUPERINT. Kis János.</i>	135
3. A' Magyarok' nyomorúságai a' Török hatalom alatt. — <i>Melzer Jakob.</i>	138
4. A' Román-kórság. — <i>Arvay Gergely.</i>	141
5. Az Erdély' Rendjei' Elöljáróiknek Gróf Kemény Sámuel Excell. hazafiúi / nemes tselekedete. — <i>K. F.</i>	155
6. Könyv-vi'sgálat. — <i>Gedichte von Grafen Johann Mailath. — Wien, 1825. — Kazánczy Ferencz.</i>	158
7. Nyári Zivatar. — <i>Komjáthy Pál.</i>	161

Ötödik Füzet. Májusz.

8. A' Vérségről és Sógorságról. — <i>Czövek István.</i>	165
9. Arad Vármegyei ritkaságok. — <i>Perecsenyi Nagy László.</i>	172
10. Az Írók' jussairól a' nyelv-csimosítás körül. — <i>SUPERINT. Kis János.</i>	173
11. Mennyire legyen az Aszszony-személy jártas a' Tudományban. — <i>S. J.</i>	176
12. Az Ifjúság' alkalmas voltáról a' virtus' szeretetére 's gyakorlására. — <i>S. J.</i>	178
13. A' Gyöngyök. — <i>R.</i>	180
14. Értekezés, a' Magyar nyelvben teendő újítások' barátjai és ellenségei köz'tt lévő perpatvarkodásról. — <i>Pnör. Magda Pál.</i>	181
15. Két nevezetes Hazafiaknak Napkeleti útazásokról. — Első útazás. — Második útazás. — <i>Perecsenyi Nagy László.</i>	203
16. A' Költők' szerelme. — <i>E.</i>	207
17. Egy Cserjében hangtáló Fülemléhez. — <i>Kállay Gergely. — A' Pillangó. — A' két patak. Herceg Nivernoá (Nivernois) után. — Gr. D. J.</i>	208

Hatodik Füzet. Június.

18. Régi Dácia' Históriai Föld-leírása. — <i>N.</i>	213
19. A' habozóról a' Literaturában, <i>Jony</i> után. <i>L.</i>	225
20. Egy fiatal Írónak gondolatjai a' muzsikáról. — <i>S. J.</i>	228
21. Bokátzius János. — <i>Dulhazy Mihály.</i>	230
22. Abelard és Eloisze. — <i>Guzmics Iszidor.</i>	236
23. Könyv-ismertetés. — A' Falusi élet. — Délibille után fordítá Kis János. — Sopronyban. 1825. — <i>Gr. D. J.</i>	245

24. Dialóg. — <i>Sidel Ferencz.</i>	Lap.	247
25. Könyv-vizsgálata. — <i>Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, etc. von Carl von Szepesházy, und J. C. von Thiele. Zwey Theile.</i> — Kaschau, 1825. — Y.		248
26. A' Tudományokkal foglalatokodók' örömeiről 's bajjairól. — <i>ΣΥΜΚΛΙΝΤ. Kis János</i>		251
27. Gróf Buffon' gondolatjai a' stílusról. — U.		254
28. Némelly elmésen gonyoló jegyzések Lichtenbergből. — K. L.		256
29. A' Haldokló. <i>Kóris János.</i> — Amália' Sir-czime. — Erősz a' fáklyával (<i>Látán nyomon</i>) <i>Maháry György.</i> — Kérdés. — <i>Kovácsóczy.</i>		257

Az I-ső Negyed' Errátájából kimarad'tt tetemesebb hibák, mellyek később vevődtek észre, e' következők:

Lap.	szor.	gáncz.	olvasd.
65	a' Jegyzék 5-dik sorában.	In Epit. C. 45.	Libr. VIII. Cap. 6.
86		A' 4-ik Figurának az egyik lemenő lába hibázik: $\hat{O}$	$\hat{O}$
87	11 alólól felfelé	és	én
106	9	Esztén a' 226 után, behúzni, elmaradott: azután pedig hirtelen, szítás kezdődik, a' más-part vizzel megfeszöl.	perjót
107	15	perjót	perjót

A' II-ik Negyedben e' következő főbb igazítások tételnek szükségessé:

Lap.	szor.	gáncz.	olvasd.
151	6	mint abban	mind abban
155	20	tűrhöz,	tűrhöz,
189	8	vadások	vadások
219	16	más is van egy nemzet	ma is van egy nemzet
222	10 alólól	öt'.	öt,
233	15	a' városéhoz,	a' városéhoz,
253	21	Mályasul,	Mályasul,

Minden Cs. Kir. Posta-hivatalokon kívül, a' következendő helyeken, és TT. Uraknál előre fizetni lehet, a' kik erre nézve alázatos bizodalommal meg-is kérettetnek, úgy mint:

- Aradon:** T. Percsenyi Nagy László Úr, T. Ns. Arad Várm. Fő Szolga-Bírája.
Bécsben: TT. Schaumburg Károly Úr, Könyváros, T. Igaz Sámuel Úr, és T. Józsa Sigmund Úr, felelkűdt Prokátor.
Béka Vármegyében: T. Höldmészsi Kornély Ambrus Úr, T. Béka Várm. Gener. Perceptora.
Budán: T. Kászony János Úr, több Tek. Familiák' Agense.
Beregszász: TT. Beregszászi Nagy Pál Úr, Böltselkedés Doktora, és több T. Várm. Tábla-Bírája.
Debreczenben: Fő Tiszt. Buday Esaiás Úr, Tisztántúl lévő Ref. Superintendens. Tiszt. T. Professor Sarvay Pál Úr, és Naptes Tóth Mihály Úr, Könyváros.
Egerben: Tek. Ivánszky Antal Úr, a' Magyar Nyelv és Literatúra' Tanítója.
Eperjesen: Tek. Aszalay Sámuel Úr, Prokator, és több T. Nemei Várm. Tábla-Bírája.
Esztergomban: Szigler János Úr Könyváros.
Fejtődtratt: Lang Ádám Úr Könyváros.
Győrött: Tek. Szánthó Mihály Úr, Fő Főseális, és Könyváros Schwaiger Úr.
Halozán: T. Peterka Sebestyén Úr, a' két Kún Kerületek' Fő Orvosa.
Hajdú Városokban: Tek. Karap Péter Úr, a' Hajdú Városok' Tábla-Bírája.
Jászberényben: Tek. Mihalkovits József Úr, a' Jász és Kún Kerületek' Districtuális Fő Notáriusna.
Kalotán: N. Tiszt. Wagner Tóbiás Úr, Kalocsai Érseki Megye Sz. Szék' Jegyzője.
Kállobán: T. Kriston János Úr, Cs. Kir. Kamarás Vay Ábrahám Ó Nga. Jóságos' Directora.
Ké'ármádon: TT. Mihalik Dániel Úr, Theol. és Phil. Doct. és Prof.
Kecskeméten: Tek. Ladányi Sándor Úr, Kecskemét Város Fő Notáriusna.
Komáromban: TT. Alsó Szopori Nagy Pál Úr, Ev. Prédikátor.
Körösgen: Engel Pál Úr, Könyváros.
K. Lomnitson: TT. Melczar Jakab Úr, Évang. Prédikátor.
Lótsán: T. Fridmánszky Ferencz Tanácsos Úr.
Miskolcon: TT. Dunay Imre Úr, Professor.
Munkácsán: TT. Balajthy József Úr, Ref. és Evang. Prédikátor.
N. Váradon: Nagytisztelendő Huzsly Károly Úr, Sz. Szék' Jegyzője.
Nagy-Szombatán: T. Oskai Oskay Gáspár Tanácsos Úr.
Nyíregyházán: Kollár Károly Úr, Könyváros.
Nógrád- Vármegyében: T. Pillis és Szilasi Szilassy József Úr, Fő Bitor.
Pápin: T. Pápay Sámuel Úr, Tábla Bíró és Uradalmi Fiskális.
Pannon-halotán: Nagytisztelendő Guzmics Izidor Úr, Theol. Doct. és Professor.
Péttett: Nagytisztelendő Farkas József Úr, Theol. Doct. és Szemináriumbeli Professor.
Pesten: T. Fái Fáy András Úr, több T. N. Várm. Tábla-Bírája. T. Spech Lajos Úr, a' T. Kir. Tábla felelkűdt Jusztus Notáriusna, és Szubuly György Úr, Könyváros.
Pozsonyban: Landes és Schwaiger Könyváros Urak.
Rozonyán: Fő Tiszt. Nagy István Seminariumbéli Rector Úr.
S. N. Fatakon: Tek. Kéry Mó'cs Úr, Fizikát és Mathesist tanító Professor.
Sopronyban: Fő Tiszt. Kis János Úr, Dunántúl lévő Evang. Superintendens.
Somogy Vármegyében: T. Buday Pál Úr, N. Bajomi Ref. Prédik. és Tóbi János Úr, Könyváros.
Szathmár Vármegyében: Tek. Váczi János Úr, az Erdői Uradalom Orvosa.
Szathmár Németseon: T. György József Úr, Ref. Prédikátor.
Szabokán: T. Budafai Vermez Lajos Úr, Fő Bitor.
Szegeden: T. Bene Károly Úr, T. Csongrád Vármegye Fiskálisna.
Torna Vármegyében: Tek. Kobajthy Sámuel Úr, Al-Jegyző.
Tömösváron: T. Dessewffy Antal Úr, Fő Sz. Biro és T. Klapha Úr, Polgár-Mester, és az ott helyben lévő Typographia' tulajdonosna.
Ungváron: TT. Nagy József Úr, Ref. Prédikátor.
Ujhelyben: Tek. Csabai Dókus László Úr, T. Ns. Zemplén Várm. Fő-Jegyzője és Tek. Papp István Úr, T. Ns. Zemplén Várm. Al-Fiskálisna.
Veszprémben: TT. Flizár György Úr, Theol. Doctor és Professor.
Erdélyben. Nagy Enyeden: Tek. Baicz János Úr, Orv. Doct. és Professor.
Erd. Kolozváron: TT. Méhes Sámuel Professor Úr, és Nates. Guttman János Úr Könyváros.
Erd. M. Vádrhelyen: T. Szigethy Gy. Mó'cs Úr, felelkűdt Ügysz.
Erd. Szebenben: T. Hochmeister Marton Úr, Városi Polgár-Mester, és Typograph. 's Könyváros.

Megkérettetnek a' TT. Előfizető Urak, méltóztassanak vezeték és kereszt neveiket, titulusaikat, és lakhelyeiket közleni, azon TT. Urakkal a' kinél előre fizetni méltóztatnak.

KASSÁN, Július 1-jén 1825.

DULHÁZY MIHÁLY,
a' Felelősé.

ELLINGER ISTVÁN, a' Kiadó.
Kisai Kir. priv. Typographus és Könyvtész.

